

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

BAHRİ MEMLÛKLERDE DİVAN MÜFETTİŞLİĞİ / ŞEDDÜ'D-DEVÂVİN

İSMAİL DEMİRBOĞA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

BAHRİ MEMLÛKLERDE DİVAN MÜFETTİŞLİĞİ / ŞEDDÜ'D-DEVÂVİN

İSMAİL DEMİRBOĞA

Danışman: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Adem TUTAR

Jüri Üyesi: Doç Dr. Aygöl DÜZENLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2025

ukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu alışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Fatih Yahya AYZ.
(Danışman)

ye: Prof. Dr. Adem TUTAR

ye: Doç Dr. Aygl DÜZENLİ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2025

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, izelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2025

İMZA

İsmail DEMİRBOĞA

ÖZET

BAHRİ MEMLÛKLERDE DİVAN MÜFETTİŞLİĞİ / ŞEDDÜ'D-DEVÂVÎN

İsmail DEMİRBOĞA

Yüksek Lisans Tezi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

Mayıs 2025, 99sayfa

Tarihsel süreç içerisinde devletlerin sürekliliğini ve etkisini sağlayan unsurlar yalnızca kazanılan savaşlar ya da fethedilen topraklarla sınırlı değildir; asıl kalıcı miras, toplumsal düzeni şekillendiren kurumsal yapılardır. Bu bağlamda, Memlûkler döneminde önemli bir idarî ve malî denetim kurumu olan **şeddü'd-devâvîn** (dîvân müfettişliği) makamı, dönemin bürokratik yapısında merkezi bir rol üstlenmiştir. İlk örneklerine Eyyûbîler döneminde rastlanan bu görev, Memlûkler döneminde daha da kurumsallaşarak, özellikle Mısır ve Şam gibi vilayetlerde vezirin gözetiminde yürütülmüş; çoğunlukla askerî kökenli yüksek rütbeli emîrlere, arasınıda kalem ehli bürokratlar tarafından icra edilmiştir.

Bu tez, **şeddü'd-devâvîn** makamının tarihî gelişimini, görev tanımını, yetki alanlarını ve atama süreçlerini tarihî kaynaklar ışığında incelemektedir. **Şeddü'd-devâvîn**, devlet dairelerinin denetimi, gelir-gider dengesinin gözetimi, vergi tahsili, devlet mallarının yönetimi, suç takibi, cezaların uygulanması ve kamu düzeninin tesisi gibi çok yönlü bir sorumluluk alanına sahiptir. Ayrıca vakıf mallarının kontrolü ve taşrada devlet otoritesinin temsili gibi fonksiyonları da bulunmaktadır. Kurum, zaman zaman siyasi güç mücadelelerinin odağı hâline gelmiş, görevde bulunan kişiler aziller, sürgünler, müsadereler ve yeniden atamalar gibi değişken bir kariyer süreciyle karşı karşıya kalmıştır.

Bu dönemde görev yapmış şahsiyetler üzerinden makamın icrası, siyasi yansımaları ve devlet içindeki etkisi somut örneklerle analiz edilecektir. Ayrıca resmî yazışmalarda **şeddü'd-devâvîn**'in temsili, atama belgelerine dair ayrıntılı incelemelere yer verilecektir.

Bu tez çalışmasının temel amacı, Memlûk Devleti'nin idari ve mali teşkilatı içerisinde önemli bir yere sahip olan **şeddü'd-devâvîn** kurumunu, birincil kaynaklar

ışığında kapsamlı bir biçimde inceleyerek literatür'e katkı sağlamaktır. Bu bağlamda, kurumun tarihî gelişimi, yapısal özellikleri, görev tanımı, atama süreçleri ve dönemin siyasi-toplumsal dengeleri içindeki yeri bütüncül bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Çalışmanın bir diğer amacı, bu alanda araştırma yapacak araştırmacılara rehberlik edebilecek nitelikte bir kaynak ortaya koymaktır. Mevcut literatür'de dağınık hâlde bulunan bilgilerin sistematik bir şekilde derlenmesiyle, şeddü'd-devâvîn kurumunun temel işleyişi, fonksiyonları ve tarihî önemi somutlaştırılmakta; böylece gelecekte yapılacak akademik çalışmalara sağlam bir zemin sunmayı amaçlamaktadır.

Şeddü'd-devâvîn'in Memlûk Devleti içindeki yeri ve görevleri detaylandırılarak; özellikle devlet dairelerinin denetimi, mali işleyişin gözetimi, gelir-gider takibi, vergi toplama, vakıf mallarının kontrolü gibi kritik sorumluluklar çerçevesinde kurumsal işlevleri analiz edilecektir. Ayrıca, bu kurumun farklı bölgelerdeki (özellikle Mısır, Şam, Halep ve Gazze) uygulama biçimleri, görev tanımındaki yerel farklılıklar ve görevlilerin rütbesel dönüşümleri de ele alınarak karşılaştırmalı bir değerlendirme sunulacaktır.

Aynı zamanda, göreve atanmada izlenen protokol, kullanılan resmî belgeler (taklîd, marsûme, tevki') ve bu belgelerde yer alan niteliksel beklentiler (adalet, dürüstlük, ehliyet) gibi bürokratik yapıları da kapsamaktadır. Son olarak, şeddü'd-devâvîn'in hukuki ve cezai süreçlerdeki rolü, suçluların tespiti, cezaların infazı ve kadı evlerinin mühürlenmesi gibi uygulamalar üzerinden ele alınarak kurumun çok yönlü yapısı vurgulanacaktır.

Bu çalışma, Memlûk Devleti'nde şeddü'd-devâvîn kurumunun yalnızca bir idari pozisyon değil, aynı zamanda merkezi otoritenin devamlılığı, mali disiplinin sağlanması ve toplumsal düzenin tesisi açısından da hayati bir fonksiyon icra ettiğini ortaya koymaya çalışacaktır.

Anahtar sözcükler: Memlûkler, şeddü'd-devâvîn, divan, vezir.

ABSTRACT

DIVAN INSPECTORATE IN BAHRI MAMLUKS / SHADDDU'D-DAWAVIN

İsmail DEMİRBOĞA

Master Thesis, Department of Islamic History and Arts

Supervisor: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

May 2025, 99 pages

In the course of history, the continuity and influence of states have not been solely determined by victorious battles or territorial conquests. Rather, the lasting legacy of a civilization lies in the institutional structures that shape societal order. Within this context, the office of shaddü'd-devâvîn (inspector of the dîwân), an important administrative and fiscal oversight institution during the Mamluk period, played a central role in the bureaucratic organization of the state. Although its origins trace back to the Ayyubid era, the institution became more systematized under the Mamluks and was primarily executed under the supervision of the vizier in provinces such as Egypt and Syria. Both military elites and scribal bureaucrats could be appointed to this office.

This study examines the historical development, functional responsibilities, scope of authority, and appointment procedures of the shaddü'd-devâvîn institution through primary and secondary historical sources. The office held multifaceted responsibilities, including the supervision of government offices, fiscal auditing, tax collection, management of state revenues and expenditures, enforcement of criminal penalties, and maintenance of public order. It also undertook duties such as monitoring waqf (endowment) properties and representing central authority in provincial regions. Over time, the office became a focal point of political competition, and those who held the position often faced dismissals, exiles, confiscations, and reappointments, reflecting the volatile nature of its power.

In this study, the execution of the office, its political implications, and its influence within the state will be analyzed through concrete examples of individuals who held the position during this period. Additionally, particular attention will be given to the representation of the *Shaddü'd-Devâvîn* in official correspondence, along with a detailed examination of appointment documents.

The primary objective of this thesis is to contribute to the existing body of literature by offering a comprehensive study of the shaddü'd-devâvîn institution, which held a pivotal place within the administrative and financial structure of the Mamluk state. In doing so, the study adopts a holistic approach to explore the institution's structural features, historical development, duties, and its place within the broader socio-political dynamics of the period.

Another aim of the study is to provide a systematic and consolidated reference for future researchers, given the fragmented nature of the current literature. By reconstructing the institutional framework and functions of shaddü'd-devâvîn, the thesis aims to establish a solid foundation for further academic inquiry.

The thesis also presents a comparative evaluation of the institution's implementation across various regions, particularly Egypt, Damascus, Aleppo, and Gaza, highlighting differences in local functions and variations in the ranks of appointed officials. Moreover, the political and social influence of the office is emphasized through the analysis of power struggles, political purges, confiscations, and imprisonments experienced by officeholders.

Additionally, the study covers the protocols and documents involved in the appointment process—such as taqlīd, marsūma, and tawqīʿ—as well as the expected virtues listed therein (e.g., justice, honesty, competence). Finally, the institution's role in legal and punitive procedures, such as the registration of criminals, execution of penalties, and even the sealing of judges' residences, demonstrates the office's extensive jurisdiction.

Ultimately, this study concludes that the shaddü'd-devâvîn was not merely an administrative supervisory post but also a vital mechanism for maintaining fiscal discipline, safeguarding social order, and reinforcing central authority—thereby serving as a key element in understanding the political and bureaucratic organization of the Mamluk era.

Keywords: Mamluks, shad al-dawâvîn, divans viziership,

ÖNSÖZ

Orta Çağ İslam dünyasında, özellikle de Memlûkler dönemi, büyük bir siyasi, askeri ve kültürel dönüşümün yaşandığı, dikkatle incelenmesi gereken bir zaman dilimini temsil etmektedir. Memlûkler, 13. yüzyılın sonlarından 16. yüzyılın ortalarına kadar Mısır, Suriye, Hicaz ve Anadolu gibi geniş topraklarda hüküm süren önemli bir askeri yönetsel yapıyı oluşturmuşlardır. Bu dönemde, devletin yönetimi ve organizasyonu; merkezi hükümetin idari yapısının temellerini atmış, aynı zamanda daha sonraki İslam devletlerinin gelişimine de zemin hazırlamıştır. Memlûkler, sadece askeri başarılarıyla değil, aynı zamanda kurumsal yapılarıyla da önemli bir miras bırakmışlardır. Bu kurumsal yapıların içinde, özellikle mali denetim, idari düzenlemeler ve toplumun refahının sağlanmasında kilit bir rol oynayan kurumlar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, **şeddü'd-devâvîn** kurumu, dönemin idari yapısının anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Kurum, Memlûkler'in idari yapılanmasında, sultanın yetkilerini temsilen devletin mali işlerinin denetimini sağlayan bir makam olarak öne çıkmaktadır. Bu görev, sadece mali denetimle sınırlı kalmamış, aynı zamanda adaletin tecelli etmesine, yolsuzlukların önlenmesine, kamu düzeninin korunmasına ve devletin iç işleyişinin düzgün bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, bu görevi üstlenen kişiler, devletin en kritik yönetim organlarından biri olan vezirlik gibi üst düzey yönetici pozisyonlarına da adım atabilmişlerdir. Bu da, **şeddü'd-devâvîn** makamının, sadece bir denetim görevi değil, aynı zamanda devlet içindeki sosyal ve politik yapıları düzenleme noktasında önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kurum, aynı zamanda adaletin tecelli etmesinde, bürokratik işleyişin düzgün ve düzenli yürütülmesinde, devletin sosyal yapısının sağlamlaştırılmasında, halkın refahının sağlanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Bu görev, aynı zamanda bir denetleme ve düzenleme görevi olup, Memlûklerin siyasi ve askeri yapısındaki istikrarı sağlayan önemli bir denetim mekanizması olmuştur.

Memlûkler döneminde, özellikle Bahri Memlûkleri olarak bilinen ilk Memlûk hanedanı dönemi, İslam dünyasının en karışık ve krizli dönemlerinden birine denk gelir. Bu dönemde, Batı'dan gelen Haçlı Seferleri ve Doğu'dan gelen Moğol istilaları, İslam dünyasını tehdit etmekteydi. Ancak, Mısır'da kurulan Memlûk yönetimi, askeri ve idari becerileriyle bu tehditlere karşı durabilmiş ve İslam dünyasında önemli bir güven ortamı oluşturabilmiştir. İşte bu güven ortamının sağlanmasında önemli bir rol oynayan

kurumlardan biri de **şeddü'd-devâvîn**'dir. Bu kurum, hem devletin mali kaynaklarının düzenli ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayarak, devletin idari ve iktisadi gücünü, hemde halkın devlete olan güvenini pekiştirmiştir.

Bu çalışmanın amacı, **şeddü'd-devâvîn** kurumunun işleyişini, devlet içerisindeki rolünü ve tarihsel önemini daha yakından incelemektir. Bu kurumun ortaya çıkışı, gelişimi ve Memlûkler dönemindeki işlevi, sadece bu dönemin idari yapısının anlaşılması açısından değil, aynı zamanda Orta Çağ İslam dünyasının genel yönetim yapısının ve bürokratik gelişiminin izlenmesi açısından da büyük bir öneme sahiptir. **Şeddü'd-devâvîn**, idari organizasyon ve denetim alanında, dönemin sosyal, kültürel ve politik yapısının şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır.

Memlûkler dönemindeki bu kurumun daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesi, aynı zamanda modern yönetim anlayışlarına ışık tutacak önemli dersler sunmaktadır. Yönetim ve mali denetim gibi konuların ne denli önemli olduğunu, devlete ait kaynakların doğru şekilde kullanılmasının ne gibi sonuçlar doğurabileceğini ve bu bağlamda denetim mekanizmalarının güçlendirilmesinin hem tarihsel hem de günümüz perspektifinden ne kadar değerli olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu çalışmanın, **şeddü'd-devâvîn** kurumunun Memlûkler dönemi idari yapısındaki rolünü anlamak isteyen akademisyenlere, tarihçilere ve bu alanda araştırmalar yapan tarih severlere katkı sağlamayı hedeflemektedir.

TEŞEKKÜR

İlk olarak, bu tezin yazılması sürecinde gösterdiği değerli katkılar ve engin rehberliğiyle bana her zaman destek olan tez danışmanım **Sayın Prof. Dr. Fatih Yahya AYZA'a** en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Onun bilgilendirici yönlendirmeleri, eleştirel bakış açıları ve sürekli olarak sağladığı motivasyon sayesinde, bu çalışmayı başarıyla tamamlayabildim. Sayın Ayaz, sadece akademik alandaki derin bilgisiyle değil, aynı zamanda insan olarak gösterdiği anlayış ve sabırla da bana büyük bir ilham kaynağı oldu. Kendisine olan minnettarlığımı burada bir kez daha dile getirmek isterim.

Tez konusu belirleme sürecinde ve kaynak araştırmalarımnda her zaman yardımcı olan **Doç. Dr. Aygöl DÜZENLİ'ye** de teşekkürlerimi sunuyorum. Sağladığı bilgi birikimi ve yönlendirmeleri, bu çalışmanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kendisi, her zaman en uygun kaynakları bulmam konusunda bana yardımcı olmuştur. Akademik çalışmalarımı yönlendirme noktasında gösterdiği sabır ve büyük katkılarından dolayı minnettarım.

Yine bu tezin şekillenmesinde, metin içerisinde sözcüklerin yerli yerinde ve doğru şekilde oluşması için düzeltmelerimde bana yardımcı olan ve bana her daim güvenen kıymetli hocam **Prof. Dr. Adem TUTAR'a**, hem lisans hemde yüksek lisans eğitimim döneminde her daim yanımda ve yardımcım olan değerli Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanı kıymetli hocam **Prof Dr. Hasan KAYIKLIK'a** da şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, bu süreçte bana moral ve motivasyon kaynağı olan, her zaman yanımda olan değerli hocam **Prof. Dr. Hasan AKKANAT'a** da şükranlarımı sunuyorum. Onun cesaretlendirici sözleri ve sürekli desteği, bu zorlu dönemi daha kolay atlatmamı sağladı. Hem bir akademisyen olarak hem de bir insan olarak, bana kattıkları çok büyük olmuştur. Kendisi, her zaman doğruyu göstermekle kalmayıp, yolumu aydınlatan bir rehber olmuştur.

Herkese bu çalışmaya katkılarından dolayı teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

2025/ Adana

İsmail DEMİRBOĞA

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
TEŞEKKÜR.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR	xii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Kapsamı, Önemi, Yöntemi ve Amacı	1
2. Çalışmanın Kaynakları.....	2
3. Memlûk Devlet Teşkilatı.....	5

BÖLÜM I

BAHRİ MEMLÛK DEVLET TEŞKİLATINDA MALİ YAPI VE ŞÂDDÛ'D-DEVÂVÎN

1.1. Bahri Memlûk Devlet Teşkilatı Mali Yapı ve Mali Divanlar	11
1.2. Şeddü'd-Devâvin Müessesesi Ortaya Çıkışı	22
1.3. Memlûklerde Şâddü'd-devâvîn'in Üst Yönetimle İlişkileri	38

BÖLÜM II

BAHRİ MEMLÛKLER DÖNEMİNDE ŞEDDÛ'D-DEVÂVÎN

2.1. Memlûklerde Şâddü'd-devâvinlik İçin Atanma Şart ve Usulleri	45
2.2. Bahri Memlûklerde Şâddü'd-devâvinlere Yazışma Şekilleri	48
2.3. Nasihat Yazıları.....	50
2.4. Şâddü'd-devâvinlerin Görevleri, Sorumlulukları ve İlgili Kurumlarla ilişkileri	52
2.5. Şâddü'd-Devâvin Bağlı Olduğu Kurumlar	55
2.6. Şâddü'd-devâvinler'in Görev Yerleri ve Görevlerinin Sona Ermesi.....	56

SONUÇ	69
-------------	----

KAYNAKÇA.....	71
---------------	----

EKLER	74
-------------	----

EK 1 Bahri/Türk Memlûkler Dönemi (648-784/1250-1382) Sultanları.....	74
--	----

EK 2 Bahri/Türk Memlûkler Dönemi şâddü'd-devâvin ler (648-784/1250-1382).....	76
---	----

EK 3 Bahri/Türk Memlûkler Dönemi Şâddü'd-devâvin Yazışma Örnekleri.....	80
---	----

EK 4 Arapça Metinler	94
----------------------------	----

ÖZGEÇMİŞ	99
----------------	----

KISALTMALAR

b.	Bin, ibn
bkz.	Bakınız
bl.	Bölüm
bs.	Baskı
c.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
krş.	Karşılaştırmız
Ktp.	Kütüphane/Kütüphanesi
m.ö.	Milattan önce
m.s.	Milattan sonra
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa aralığı
s.nşr.	Sadeleştirerek neşreden
ts.	Tarihsiz
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı

GİRİŞ

1. Araştırmanın Kapsamı, Önemi, Yöntemi ve Amacı

Bahri Memlûkler dönemi (648-784\1250 - 1382), Memlûk Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemidir. Bu dönemde, devletin idari ve mali yapısı şekillenmiş ve **şeddü'd-devâvîn** ve benzeri önemli mekanizmalar ikame edilmiştir.

Bahri Memlûkler döneminde **şâddü'd-devâvîn**, Memlûk Devleti'nin divanlarını denetleyen ve hesaplarını inceleyen yüksek görevlilerdi. Bu görev, devletin mali işleyişinde önemli bir rol oynuyor ve sultanın divanlar üzerindeki kontrolünü güçlendiren bir mekanizma olarak işlev görüyordu. Bu çalışma kapsamında, **şeddü'd-devâvîn** makamının tarihsel gelişimi, görev ve sorumlulukları, atama süreci, yetkileri, siyasi yapıdaki konumu ve diğer divanlarla olan ilişkisi detaylı bir şekilde incelenecektir.

Bu vazifeye genellikle sultanın güvendiği ve yetenekli kişiler arasından atama yapılırdı. Bu görev, genellikle emir-i aşereden biri tarafından, bazende rütbesiz bir asker tarafından üstlenilir, sultanın mutlak otoritesi altında faaliyet gösterirdi. Ancak, dönemin siyasi atmosferine ve sultanın yönetim tarzına göre, yetkileri ve diğer divanlarla olan ilişkisi farklılıklar gösterebilmekteydi. Divanları denetleme ve mali işleyişi kontrol etme görevi, devletin istikrarı ve başarısı için hayati önem taşıyordu.

Bu çalışmayı hazırlarken izlenen yöntem, **şeddü'd-devâvîn** makamının Bahri Memlûkler dönemindeki rolünü ve önemini en doğru ve kapsamlı şekilde ortaya koymayı mümkün kılmaktadır. Bu sebeple memlûkler dönemi kaynaklarının çok ciddi bir şekilde taranması ve modern çalışmalardaki dolaylı aktarımların konuyla dolaylı olarak ilgili olan kısımların derinlemesine tetkikini gerektirmektedir. Memlûk kaynaklarının zenginliği göz önüne alındığında bu literatür taramasının belli bir tasnifle yapılmasının gerekliliği ortadadır. Bu bağlamda önce teşkilat eserlerinde konu derli toplu bir şekilde tespit edilmiş, buradaki kayıtlar incelenmiştir. Ardından kronolojik veya vefayat tarzı eserler bu teorik çerçevedeki kayıtların teyidi ve örneklendirme amacıyla derinlemesine incelenmiştir. Elbette her sorunun cevabı bulunamamış, her teorik anlatımın örneği de tespit edilememiştir. Ancak teori ile pratiğin zaman zaman birbirini tutmadığının tespit edilmesi de kanaatimizce önemli bir veri olarak kabul edilebilecektir.

Bizim teşkilat eserleri olarak zikrettiğimiz Memlûk müessese eserleri bu konularda atama yazısı, tavsiye yazısı gibi metinler içermektedir. Bu metinler özü itibarıyla tercüme edilmiş buralardaki kayıtlar tezde zikredilmiştir. Özellikle kronolojik

eserlerdeki dağınık kayıtlar teşkilat eserlerini teyit amacıyla ve kronolojik bir şekilde ele alınmış, tekrar bilgiler dışındaki bütün rivayetler metne dâhil edilmiştir.

Bu yöntemin haricinde yazım sırasında Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin (DİA) yazım usulü benimsenmiştir. Bizde sadece Memlûk kelimesini istisna tutmuş, bu kavramın yerleşmesi için (Memlûk) şeklinde yazımı tercih edilmiştir.

Önemli ve bilinmeyen bütün müessese ve kavramlar için açıklama notu eklenmiş, bütün **şâddü'd-devâvîn** görevi yapan kişilerin vefat yılları tespit edilmeye çalışılmış, tespit edilebilenler için ilk geçtikleri yerlerde vefat yılları konulmuştur. Ayrıca hayatları hakkında kaynaklarda yer alan bazı bilgiler metnin altında dipnotta ilgilenenlerin istifadesine sunulmuştur.

Bu çalışma, şeddü'd-devâvîn makamının Bahri Memlûkler dönemindeki rolünü ve önemini detaylı bir şekilde ele alarak, Memlûk Devleti'nin idari ve mali yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu çalışma, **şâddü'd-devâvîn**'in diğer dönemlerdeki gelişim çizgisinin tespiti bakımından da önemli ipuçları sunmayı amaçlamaktadır.

Yine **şâddü'd-devâvîn** hakkında hem ülkemizde hemde yurt dışında yeterli çalışmanın bulunmaması araştırmamızı daha da önemli kılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma alandaki boşluğu doldurma gayret ve hedefini de taşımaktadır.

Bu noktada çalışmamızın cevabını aradığı sorulara da işaret edilmelidir.

- **Şâddü'd-devâvîn** in görev ve sorumlulukları nelerdi? Bu soruyu yanıtlamak için, şâddü'd-devâvîn'in hangi divanları denetlediği, ne tür hesapları incelediği, hangi yetkilere sahip olduğu ve sultanla nasıl bir iletişim kurduğu konuları araştırılmıştır.

- **Şâddü'd-devâvîn** görevine kimler atanıyordu ve atama süreci nasıldı? Bu soru, şeddü'd-devâvîn'e atanacak kişilerde aranan nitelikleri, atamanın kim tarafından yapıldığını ve atama sürecinde etkili olan faktörleri anlamaya yardımcı olacaktır.

- **Şâddü'd-devâvîn**, hangi yetkilere sahipti? Ve bu yetkileri mali işleyişte görev tedahüllerine sebep oluyormuydu?

- Yine bu bağlamda şâddü'd-devâvîn dönemin siyasi atmosferinde nasıl bir konuma sahipti?

- **Şeddü'd-devâvîn**'in kurumunun kurulması, Memlûk Devleti'nin idari teşkilatının işleyişine ne gibi katkılar sağlamaktadır?

2. Çalışmanın Kaynakları

Bahri Memlûkler döneminde divan müfettişliği (şâddü'd-devâvîn) görevini anlamak için başvurulacak kaynaklar, dönemin siyasi, idari ve toplumsal yapısını yansıtan birincil ve ikincil eserlerden oluşmaktadır. Bu çalışmanın temelini, Memlûk tarihçiliğinin önde gelen isimlerinin kronolojik eserler, tabakat (biyografi) eserleri, devlet teşkilatına dair ansiklopedik ve belgesel içerikli eserler teşkil etmektedir.

Bu çerçevede en önemli kaynaklardan biri, **Yûnînî'nin** (ö. 726/1326), **Zeylû Mir'âti'z-zamân¹** adlı eseridir. Bu eser Memlûkler'in 1256-1312 yıllarını içeren ve bu dönemde meydana gelen olaylar ışığında, devletin siyasi, idari ve toplumsal yapısını anlamada önemli bir kaynaktır. Eserde yer alan idari ve toplumsal olaylar, Şâddü'd-devâvîn'in işleyişi hakkında çok kıymetli bilgiler sunmaktadır.

Nüveyrî'nin (ö. 733/1333) ansiklopedik eseri *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, şâddü'd-devâvîn gibi görevlerin tayin ve azil süreçleriyle ilgili olarak daha eski dönemlere de uzanan kıymetli bilgiler sunmaktadır. Bu eser, kronolojik bilgilerle birlikte devlet teşkilatının tarihsel gelişimine ışık tutmaktadır.²

İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (ö.749/1349) *et-Ta'rîf bi'l-Muştalaḥi's-Şerîf* ve *Mesâlikü'l-Ebşâr fî Memâlikü'l-Amşâr³* adlı eserleri, Memlûk bürokrasisinin kavramsal çerçevesi ve görev dağılımı bakımından değerli bilgiler sunmaktadır. Özellikle şâddü'd-devâvîn görevine dair taklid, menşur ve yetki belgeleriyle ilgili veriler içermektedir.⁴

Safedî'nin (ö.764/1363) *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât* ile *A'yânü'l-Asr* adlı eserleri, dönemin önemli şahsiyetlerinin biyografilerine geniş yer ayırmasıyla çalışmada önemli birer başvuru kaynağı olmuştur.⁵

İbn Kesîr'in (ö.774/ 1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eseri de bazı şâddü'd-devâvîn'in görevleri, atamaları ve dönemleriyle ilgili ek bilgiler sunmaktadır.⁶

Memlûkler dönemi'nin idari yapısını tanımada kullanılan bir diğer temel kaynak ise **Kalkaşendî'nin** (ö. 821/1418) *Şubḥu'l-Aşâ fî Şinâ'ati'l-Inşâ'* adlı hacimli

¹ Kutbuddin Ebu'l-Feth Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeyli Mir'âti'z-zamân*, I-IV, Haydarâbâd 1954-1961.

² Ahmed b. Abdülvehhâb Şehâbeddin en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fûnûni'l-Edeb*, Tah. Necib Mustafa Fevâz-Hikmet Keşâi Fevâz, C.XXX, Beyrut/Lübnan 2004.

³ Şehâbeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fî Memâliki'l-emsâr* (nşr. Kâmil Serlam el-Cuburi), I-XXVII, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010; *a.e. Memaliku Mısır ve's-Şam ve'l-Hicaz ve'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1985.

⁴ İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-mustalaḥi's-şerîf* (nşr. Muhammed H. Şemseddin), Beyrut 1988.

⁵ Selâhaddin Halîl b. Aybeg es-Safedî, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-vefeyât* (nşr. Ahmed el-Arnaût Türkî Mustafa), I-XXIX, Beyrut 2000.

⁶ Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), I-XXI, Dâru'l-Hicr, Cize 1997-1999.

ansiklopedik eseridir. Bu kaynakta şâddü'd-devâvîn göreviyle ilgili inşa belgeleri, taklid ve menşur örnekleri, lakaplar ve görev tanımları gibi özgün belgesel içerikler yer almakta; devletin yazışma ve teşrifat usulleri ayrıntılı şekilde aktarılmaktadır.⁷

Makrîzî'nin (ö.845-1441) hacimli ve kronolojik yapısıyla dikkat çeken *Kitâbü's-Sülûk* adlı eseridir. Eserde konular ay ay, bazen gün gün verilmiş; saltanat nâiblerinin (ki bunlara bağlı olan şâddü'd-devâvîn gibi bürokratik görevler de dâhildir) tayin, azil, vefat, görev alanları ve devlet içerisindeki ilişkileri detaylı şekilde işlenmiştir. Yine Makrîzî'nin *el-Hıttat* adlı eseri, özellikle Kahire'deki devlet yapıları ve bunların inşasında rol oynayan bürokratlar hakkında bilgi sunması açısından önemlidir.⁸

Biyografik kaynaklar arasında özellikle **İbn Hacer el-Askalânî'nin** (852/1449) *ed-Dürerü'l-Kâmine* ve kısmen *Enbâ'ü'l-Ğumr*⁹ adlı eserleri, şâddü'd-devâvîn görevinde bulunmuş şahsiyetlerin yaşam öykülerine dair bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler, görevlerin sürekliliği, liyakat anlayışı ve dönemin bürokratik yapısını anlamak açısından oldukça kıymetlidir.

Aynî'nin(ö. 855/1451) *İkdü'l-Cümân* adlı eseri, devlet teşkilatında görev alanların adlarını sistematik şekilde vermesi bakımından dikkat çekmektedir. Bu yönüyle şâddü'd- devâvîn gibi belirli görevlerde yer alan kişilerin takibi açısından elverişli bir kaynak niteliğindedir.¹⁰

İbn Şâhîn'in (873/1468) *Zübdetü'l-Keşfi fî'l-Memâlik ve Beyânü't-Turuk ve'l-Mesâlik*¹¹ adlı eseri, Memlük devlet teşkilatının coğrafi ve idari yönlerini sistematik şekilde ele alması açısından kullanılmıştır.

Çalışmanın diğer ana kaynaklarından biri de **İbn Tağrıberdî'nin**(ö. 874/1470) *en-Nücümü'z-zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*¹² adlı eseridir. Bu kaynakta, Memlük

⁷ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l-inşâ*, I-XIV, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1912-1922.

⁸ Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitabü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyade-Said A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973.

⁹ Ebü'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fî â'yânî'l-mietî's-sâmine*, I-IV, Beyrut 1997.

¹⁰ Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *İkdü'l-cümân fî târihi ehli'z-zamân* (nşr. Muhammed M. Emin), I-IV, Kahire 1987-1992; a.e. Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyuddin Efendi bol., Arap. Yazm. nşr. 2374- 2396; a.e. (nşr. Abdürrâzık et-Tantavi el-Karmut), Kahire 1989.

¹¹ Garsüddin Halil İbn Şahin ez-Zâhiri, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik ve beyânî't-turuk ve'l- mesâlik*, nşr. Paul Ravaisse, Paris 1894.

¹² Ebü'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağrıberdî, *en- Nücümü'z- zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XII, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1956, a.e. XIII (nşr. Fehim M. Şeltût), Kahire 1970, a.e., XIV (nşr. Cemal Muhammed Muhriz-Fehim M.Şeltût), Kahire 1971, a.e., XV (nşr. İbrahim Ali Tarhan), Kahire 1972, a.e. XVI (nşr. Cemaleddin eş-Şeyyal-Fehim M. Şeltût), Kahire 1972.

bürokrasisi içerisinde yer alan şâddü'd-devâvîn gibi görevlerin tarihi gelişimi, yetki alanları ve görev değişimleriyle ilgili detaylara yer verilmektedir. Aynı müellifin *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi*¹³ adlı tabakat eseri, görev sahiplerinin biyografileri üzerinden önemli bilgiler sunmaktadır.

Sehâvî'nin (ö. 902/1497), *ed-Dav'ü'l-lâmi* adlı eseri, dönemin maliye ve bürokratik görevlilerinin biyografilerini aktararak, **Şâddü'd-devâvîn** makamının hangi niteliklere sahip kişilerce yönetildiğine dair değerli bilgiler sunmaktadır. Bu eser, **Şâddü'd-devâvîn**'in vasıflarını anlatıp karakter analizinde yardımcı olmaktadır.¹⁴

Modern dönem çalışmaları arasında, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*** adlı eseri, Osmanlı bürokrasisiyle Memlûk sistemi arasındaki benzerlik ve farklılıkları görmek açısından faydalı olmuştur.¹⁵

Ayrıca, **Fatih Yahya Ayaz'ın *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250–1517)*** ve ***Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı – Üstâdarlık (1250–1382)*** adlı iki çalışması, benzer idari görevlerin yapısı ve işlevi hakkında yol gösterici olmuş ve çalışmaya model oluşturmıştır.¹⁶

Ayrıca, DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi) ve İA (İslâm Ansiklopedisi) gibi ansiklopediler, Memlûkler ve Memlûk devlet kurumları ile ilgili maddeleri incelerken faydalı kaynaklar olmuştur.

Son olarak Memlûk dönemi eserlerin tasnifi edilmiş, orjinal haliyle istifademize sunan www.shamela.ws isimli adreste burada zikretmek elzemdir.

3. Memlûk Devlet Teşkilatı

Memlûkler, kendine has bir askerî yönetim modeli ve teşkilatlanma anlayışı ile Orta Çağ İslâm dünyasında önemli bir yere sahiptir.¹⁷ Devletin temel yapısı, hanedan üyelerinden ziyade askerî elit tabakaya dayalı bir yönetim sistemi üzerine kurulu, merkeziyetçi bir idare anlayışını benimseyen Memlûkler, güçlü bir idarî ve malî yapı

¹³ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi* (nşr. Muhammed M. Emin – Nebil Muhammed Abdülaziz), I XII, Kahire 1984-2006.

¹⁴ Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed Dav'ü'l-lâmi li-ehli'l-karni't-tâsi*, I-XII, Beyrut 1992.

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 2014.

¹⁶ Fatih Yahya Ayaz, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdarlık (1250-1382)*, İstanbul 2008; a.mlf. *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)*, İstanbul 2009.

¹⁷ Şehabeddin Tekindağ “*Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış*” İÜEFTD, XXV, s 1 ve dn.38.

oluşturmuş ve bu sistem, devletin uzun ömürlü olmasını sağlayan temel unsurlardan biri olmuştur.¹⁸

Memlûk devlet teşkilatının belirgin özelliklerinden biri, toplumun idarî ve askerî yöneticilerden oluşan iki temel sınıfa ayrılmasıydı. Memlûkler, genellikle köle kökenli bir asker sınıfından (memlûkler) meydana gelmekteydi ve bu sınıf, devletin yönetici tabakasını teşkil ediyordu. Devletin idarî yapısı; sultan, divanlar, ordu, eyalet yönetimi, ilmî ve dinî sınıflardan oluşan bir düzenle organize edilmişti. Sultan, devletin en yüksek otoritesiydi ve tüm teşkilatın merkezinde yer almaktaydı. Divanlar ve diğer idarî yapılar, sultanın otoritesine bağlı olarak faaliyet göstermekteydi.¹⁹

Memlûk Devleti'nin teşkilatı, idarî, askerî, malî ve dinî işleri düzenleyen çeşitli divanlar ve görevlilerden oluşuyordu. Bu yapı, kendinden önceki devletlerin etkilerini taşımakla birlikte, askerî kökenli kişilerin idarî, siyasî ve ekonomik görevlere getirilmesiyle öne çıkmaktaydı. Dinî ve adlî görevler ise genellikle ulema sınıfına mensup kişilere tevdi edilirdi.

Divanlar, devletin işleyişini düzenlemek ve çeşitli alanlarda faaliyet göstermek için kurulmuştu. Her bir divanın kendine özgü görev ve işleyişi bulunmaktaydı. Divanlarda tutulan kayıtlar ve yapılan yazışmalar, devletin düzenli ve etkin bir şekilde yönetilmesi açısından büyük bir önem taşıyordu.²⁰

Memlûk devlet teşkilatında görev yapan idari yapı **erbabü's-süyûf**, **erbabü'l-aklâm**, **zevî'l-ilm** adlarıyla üç ana gruba ayrılmıştır.²¹

A. Erbabü's-süyûf

Erbabü's-süyûf görevlileri, Memlûk tarihi boyunca istikrarlı bir konuma sahip olamamışlardır. Bu kişiler zaman zaman azil, hapis veya idam gibi durumlarla karşılaşmışlardır.²² Erbabü's-süyûf'e dâhil olan görevler arasında en önemlisi, nâibu's-saltana kurumudur. Sorumlu kişiler, sultanın hükmettiği her konuda hüküm verme yetkisine sahip, en yüksek rütbeli görevliydi. Ferman, imza ve kararname gibi işlerde

¹⁸ . Uzunçarşılı, *Medhal*, 334.

¹⁹ Kortantamer, *Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi*, Tarih İncelemeleri Dergisi 2 1 27–45.

²⁰ Kâzım Yaşar Koprman, *Divan*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), IX (1994), 383.

²¹ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, 53-63; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* IV, 16-39; Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, (nşr. İsmâ el-Bâbî el-Halebî), Kahire 1967.

²² Uzunçarşılı, *Medhal*, 314.

işlem yapabilirken, diğer naipler yalnızca kendi görev alanlarındaki işlere müdahale edebilirdi.²³

Atabekü'l-asâkir, ordunun genel komutanı anlamına gelir ve büyük emirlerden sonra gelen güçlü bir makamdı.²⁴ Sultana bağlı memlûklerin kontrolü ve yargılanmasından sorumlu olan re'sü'n-nevbe, genellikle biri "mukaddem elf", diğer üçü ise "Tabîlhane emiri" rütbesinden dört emirden oluşurdu;²⁵ Meslek gruplarını denetlemekle sorumluydu.²⁶ Emir-i Silah, sultanın silahlarını taşımak ve silahhane'nin yönetiminden sorumlu kişiydi.²⁷ Hâcib (Hucubiye), emirler ve askerler arasında adaleti sağlamakla görevliydi.²⁸ Kimlerin kabul edileceğine veya reddedileceğine karar verir, askerlerin durumlarını gözden geçirirdi. Genellikle beş hacib bulunur ve bunlardan biri "Hâcibu'l-Huccâb" olarak adlandırılırdı.²⁹ Bu kişi birçok konuda naibu's-saltana'nın vekili olarak hareket ederdi. Üstâdariye, sarayın yönetimiyle ilgilenirdi. Mutfak, şaraphane, hane halkı ve gulamlarla ilgili işleri yürütürdü. Saraydaki herkesin harcamalarını, giyeceklerini ve diğer ihtiyaçlarını temin etme yetkisine sahipti.³⁰ Şâddü'd-devâvin ise vezirin kontrolünde mali işlerin yürütülmesi ve divanların denetlenmesinden sorumluydu. Bu görev, Memlûkler'deki en yüksek bürokratik görevlerden biri olarak kabul edilirdi. Mali kayıtları tutmak, gelir ve giderleri denetlemek, yolsuzlukla mücadele etmek gibi görevler üstlenmişlerdir. Bu göreve atanan kişiler askerî kökenli yöneticilerden seçilmekteydi.³¹

Memlûk Devleti'nde askerî görevler, devletin temelini oluşturan askerî sınıf (erbâbü's-süyûf) tarafından yerine getirilmekteydi ve bu görevler, devletin idarî, siyasî ve ekonomik yapısında merkezi bir rol oynamaktaydı. Askerî görevler, sultanın yakın çevresinden başlayarak eyaletlerdeki askerî birliklere kadar geniş bir yelpazede dağılım gösteriyordu. Memlûk ordusu, Türk, Çerkez, Rum ve Rus gibi çeşitli milletlerden müteşekkil askerlerden oluşurdu. Askerlere maaşlarının yanı sıra iktâ adı verilen toprak

²³ el-Ömerî, *Mesâlik*, 27, 28; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 14-15; Makrîzî, *el-Hitât*, II, 215-216; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, II, 129.

²⁴ Koprıman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 20-21; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 18; Halil b. Şahin, *Zübdetü Keşfu'l-Memâlik*, 114-115.

²⁵ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, s. 18.

²⁶ David Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army-III" BSOAS 16, London 1956, 59; İ Uzunçarşılı, *Medhal*, 336.

²⁷ Uzunçarşılı, *Medhal*, 336.

²⁸ Uzunçarşılı, *Medhal*, 353.

²⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, s. 18; Makrîzî, *el-Hitât*, III, 351.

³⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 19-20; Uzunçarşılı, *Medhal*, 339.

³¹ Uzunçarşılı, *Medhal*, 318.

gelirleri verilirdi. Bu gelirler, askerî harcamaların karşılanmasını sağlıyordu. Divanü'l-ceyş, askerî işlerin yürütüldüğü divan olup, askerî atamalar, terfiler ve diğer askerî konular bu divanda karara bağlanırdı.³²

Memlûk Devleti'nde askerî görevler, devletin bekası ve istikrarı için hayati öneme sahipti. Bu görevler, Memlûklerin askerî başarılarının temelini oluştuyordu.

B. Erbabü'l-Aklâm

Memlûk Devleti'nde sivil bürokratlar, ulema sınıfı dışında kalan ve genellikle askerî kökenli olmayan kişilerden oluşmaktaydı. Bu kişiler, devletin idari ve mali işleyişinde önemli roller üstlenmişlerdir. Erbabü'l-aklam sınıfının en üst makamı olan vezirlik, bu dönemde daha çok mali işlerle ilgili bir görev haline gelmiş ve vezirler, gelirlerin beytülmale aktarılması, sultan ve devlet görevlilerinin günlük gıda ihtiyaçlarının karşılanması gibi işlerle ilgilenmişlerdir.³³ Sır katipliği, resmi yazışmaları yürütmek, inşa divanını yönetmek, sultan adına fermanlar yazmak, tayin ve azil belgelerini hazırlamak ve diğer devletlerle olan yazışmaları düzenlemek gibi önemli sorumluluklara sahip bir görev olarak öne çıkmıştır.³⁴ Hâs nazırlığı, sultana ait arazi ve mallarla ilgili işlerden sorumlu olmuş, devlet görevlilerine verilen hil'atler ve başka ülkelere gönderilen hediyeler gibi konularla ilgilenmiştir.³⁵ Nâzırı'l-ceyş ise ordu divanının başkanlığını yaparak, askerlerin maaşları, künyeleri ve ikta arazileriyle ilgili işleri yürütmüştür.³⁶ Ayrıca, divan katipleri devletin çeşitli divanlarında idari işlerin yürütülmesine katkı sağlamış, kayıt tutma, yazışmaları yönetme ve divanların işleyişini düzenleme gibi görevleri yerine getirmiştir.³⁷

Divanü'l-ahbes, cami, medrese ve zaviye gibi dini ve hayri kurumlarla ilgili işleri yönetirken, vakfedilen arazi ve akarların yönetimi de bu divanın sorumluluğundaydı. Divanü'n-nazar ise günlük, aylık ve yıllık muhasebe işleri, maaş ödemeleri ve mali konuları ele alıyordu.³⁸

Sivil bürokratlar, devletin yazışma ve belge işlerini yürütürken posta teşkilatı aracılığıyla ülkenin dört bir yanına iletişim sağlanmıştır. Vergi toplama, bütçe hazırlama ve mali kayıtları tutma gibi işlerde de görev yapmışlardır. *Şâddü'd-devâvin* gibi yüksek

³² Uzunçarşılı, *Medhal*, 197.

³³ Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 21

³⁴ Makrizî, *el-Hıtat*, II, 222; Uzunçarşılı, *Medhal*, 366.

³⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 151.

³⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, IV, 31; Makrizî, *el-Hıtat*, II, 189.

³⁷ Uzunçarşılı, *Medhal* 339.

³⁸ Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 24-25;

bürokratik görevliler, mali işlerin düzenlenmesinden sorumlu olmuş, bu görev için seçilen nâzırlar ise mali divanların başına getirilmiştir. İdari mekanizmada askeri sınıfın (Erbabü's-Süyuf) yanı sıra sivil bürokratlar da önemli bir yer tutmuş, genellikle ulema, fukaha, üdeba ve katipler gibi eğitilmiş kişilerden oluşmuşlardır. Bu zümre, halka göre imtiyazlı bir konuma sahip olsalar da zaman zaman zorluklarla karşılaşmış ve siyasi mücadelelerde askeri sınıfın gölgesinde kalmıştır.

Sivil bürokratlar, divanlarda çalışarak devletin işleyişini düzenli bir şekilde sürdürmüş, idari, mali ve bürokratik işlerin yürütülmesinde kilit roller üstlenmiştir. Ancak, bu görevlerdeki bürokratlar, siyasi dengeler ve askeri sınıfın etkisi nedeniyle zaman zaman zorlayıcı şartlarla karşı karşıya kalmışlardır.

C. Zevî'l-İlim

Adli ve dini görevler, toplumsal düzenin ve devletin işleyişinin temel unsurlarındandır. Bu görevler, başta kadılar, müftüler ve diğer din adamları olmak üzere çeşitli dini otoriteler tarafından yürütülmekteydi. Kadılar, şer'i hukuka dayalı yargılamalarda bulunur; miras, vakıf, anlaşmazlık gibi meselelerde hüküm verirlerdi.³⁹ Genellikle Şafî mezhebine bağlı olan kadılar, sultanın huzurundaki dârü'l-adl'de dilekçeleri kaydeder, suçluların cezalandırılmasında ise idari yetkililerle iş birliği içinde hareket ederlerdi.⁴⁰

Vakıfların idaresi, Divânü'l-ahbâs gibi kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilirdi. Bu vakıflar; cami, medrese, zaviye gibi dini yapılarla ilgili düzenlemeleri yapar, Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlerin hizmetlerini organize eder, ayrıca Müslüman esirlerin fidyeyle kurtarılması gibi faaliyetlerde bulunurlardı. Vakıflar; kamuya yönelik, ailevi ve fidiye amaçlı olmak üzere çeşitli türlerdeydi.⁴¹

Dini ve adli görevliler sultan tarafından atanır ve sıkı bir denetime tabi tutulurdu. Şer'i hukukun titizlikle uygulanması Memlûk yönetiminin öncelikleri arasında yer alırken, halkın bu görevliler hakkında şikâyet hakkı da güvence altına alınmıştı. Sonuç olarak, adalet ve din, birbirini tamamlayan iki temel unsur olarak görülmekte; bu alanlarda görev yapan kişiler hem hukuki hem de dini düzenin tesisi için kritik roller üstlenmekteydi.⁴²

³⁹ Kalkeşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 34-39, 192-193.

⁴⁰ Makrizî *es-Sülûk* III, 191.

⁴¹ Uzunçarşılı, *Medhal*, 365.

⁴² Ayaz, *Üstadarlık*, 114.

BÖLÜM I

BAHRİ MEMLÛK DEVLET TEŞKİLATINDA MALİ YAPI VE ŞÂDDÛ'D-DEVÂVÎN

Memlûk Devleti'ndeki mali divanlar, vezirin kontrolünde, devletin ekonomik yapısının işleyişinde büyük bir rol oynamışlardır. Memlûkler döneminin en önemli mali divanlarından biri olan **divânü'n-nazar**⁴³, modern anlamda bir **Maliye Bakanlığı** görevini üstlenmekteydi. Bu divan, devletin bütün mali işlerini kontrol eder, yıllık bütçeyi hazırlar ve devlet memurlarının maaşlarının dağıtılmasında önemli bir rol oynardı. Ayrıca, devletin tüm gelir ve giderleri bu divan tarafından denetlenir ve düzenlenirdi. Divan başkanına **nâzirü'd-devle** veya **nâzirü'l-sohbei's-şerif** denirdi. Vezirden sonra gelen bu makam, devletin maliye işlerini yönetmekle sorumlu kişiyi ifade ederdi. Divanü'n-Nazar, ayrıca memurlara elbise, hububat gibi yardımların yapılmasını da organize ederdi. Divanü'n-Nazar'a bağlı olarak, **dvanü'l-istifâ-ı sohbe** ve **divanu'l-istifâ-ı devle** gibi şubeler bulunmaktaydı. **istifâ-ı sohbe**, devletin tüm mali hesaplarını tutan ve mali işlemleri düzenleyen bir şubeydi. Divanu'l-istifâ-ı devle ise devletin gelir kaynaklarını tespit ederek, bu gelirlerin nasıl harcanacağını belirleyen bir birimdi.⁴⁴

Devletin tüm gelirleri ve harcamaları, **divanü'l-beytülmal** aracılığıyla kontrol edilirdi. Beytülmal, devletin genel hazinesi olarak faaliyet gösterirdi ve Mısır, Şam gibi önemli vilayetlerden gelen gelirler burada toplanırdı. Devletin gelirlerinin toplanması ve toplumun faydasına harcanması, bu divanın başkanına bağlıydı.⁴⁵

Beytülmal başkanı, **nâzirü'l-beytülmal** olarak bilinir ve bu kişi, hazineyi denetlerdi. **Beytülmal nâzırı** devletin hazinesini yönetir, aynı zamanda maaşlar ve devlet harcamalarından sorumlu olurdu. Divan, sadece mali işlemlerle ilgilenmez, aynı zamanda toplumun ihtiyaçları doğrultusunda da devletin kaynaklarını harcamakla yükümlüydü.⁴⁶

Sultan'a ait özel malların ve hazinenin yönetimiyle ilgilenen **divanü'l-hâs**, Memlûkler döneminde önemli bir mali divandı. **Divanü'l-hâs**, Fatımîler döneminden itibaren var olan bir kurumdur ancak Memlûkler döneminde çok daha fazla önem

⁴³ Makrizî, *el-Hıtat*, II, 296.

⁴⁴ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 23.

⁴⁵ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, I, 104.

⁴⁶ Makrizî, *el-Hıtat*, II, 224; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 32.

kazanmıştır. Sultan **Nâsır Muhammed b. Kalavun**, vezirlik makamını kaldırarak 1328 yılında **divanü'l-hâs**'ı ihdas etmiştir. Bu divan, sultana ait özel mallar, hazine ve tüm özel gelirlerin düzenlenmesinden sorumluydu. Divan başkanı olan **nâzırü'l-hâs**, devletin tüm özel gelirlerinin yönetimini üstlenmişti. Ayrıca, **istifâ-ı has** adı verilen bir alt birim de vardı ve bu birimin başkanı **mütevfiü'l-has** olarak anılmaktaydı. **Divanü'l-hâs**, sultanın özel mallarına ve gelirlerine dair her türlü harcamayı düzenledi.⁴⁷

Memlûkler, askerlere ve devlet görevlilerine **ikta toprakları** vererek gelir elde ederdi. **Divanü'l-iktâ**, bu ikta topraklarının yönetiminden sorumluydu. Topraklardan elde edilen gelirler, devlete aktarılır ve bu gelirlerin doğru bir şekilde toplanması sağlanırdı. **Divanü'l-iktâ** aynı zamanda vergi yönetimini de üstlenmişti. Asker ve devlet görevlilerine verilen bu toprakların gelirleri, ordu ve devlet işleyişinin ekonomik temelini oluşturmuyordu.

Memlûkler dönemindeki mali divanlar, devletin gelir ve gider dengesinin sağlanmasında kritik bir rol oynuyordu. **Divanü'n-nazar**, **divanü'l-beytûlmal**, **divanü'l-hâs** ve **divanü'l-iktâ** gibi divanlar, devletin mali işleyişini düzenlerken aynı zamanda devletin yönetim ve idari yapısının da temel taşlarını oluşturmuşlardır. Her bir divanın kendine ait özel görev ve sorumlulukları vardı, ancak hepsi bir arada çalışarak Memlûk Devleti'nin güçlü mali yapısını oluşturmuşlardır.⁴⁸

1.1. Bahri Memlûk Devlet Teşkilatı Mali Yapı ve Mali Divanlar

1.1.1. Mali Yapı

Memlûk Devleti'nin mali yapısı, devletin devamlılığı ve işleyişi için hayati öneme sahipti ve gelir kaynaklarının toplanması, harcamaların yönetilmesi ve mali denetimin sağlanması üzerine kuruluydu⁴⁹. Bu sistemde, farklı gelir kaynakları ve çeşitli mali divanlar ile görevliler yer alıyordu. Gelirler, şer'î ve gayri şer'î olmak üzere iki ana kategoriye ayrılıyordu. Şer'î gelirler arasında haraç vergisi ve zekât öne çıkıyordu. Haraç vergisi, toprak verimliliğine ve mahsul cinsine göre aynî ya da nakdî olarak tahsil edilirken, zekât ise zengin Müslümanlardan alınan ve İslam dinine dayanan bir vergiydi. Buna ek olarak, Memlûkler döneminde devletin aldığı ek zekât vergileri bulunmaktaydı. Gayri şer'î gelirler ise şer'î bir dayanağı olmaksızın sultanların koyduğu çeşitli

⁴⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, IV, 28-29;

⁴⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, I, 28.

⁴⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, IV, 32.

vergilerden oluşuyordu. Ayrıca Nil'in taşması gibi doğal olaylar sonucunda alınan vergiler de bu gruba dahildi.⁵⁰

Memlûk Devleti'nde ticaret, mali gelirlerin önemli bir kaynağıydı. Yabancı tüccarlardan alınan gümrük vergileri, ithalat ve ihracat vergileri (meles) ve sahil şehirlerine ulaşan mallardan alınan vergiler, ticari faaliyetleri destekleyen gelirler arasındaydı. Bu mali gelirlerin yönetimi ve denetimi, farklı mali divanlar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Dîvânü'n-nazar, devletin en yüksek mali divanı olarak tüm gelir ve giderleri kontrol ederken, dîvânü'l-has sultanın özel mali işlerini yönetirdi. Vakıflar, ordunun ihtiyaçları ve devletin resmi yazışmaları gibi özel alanlarda ise sırasıyla dîvânü'l-ahbâs, dîvânü'l-ceyş ve dîvânü'l-inşâ görev yapmaktaydı. Bu divanlar, merkezi yönetim ilkesine uygun olarak çalışıyor ve devletin tüm mali faaliyetlerini kontrol altında tutuyordu.⁵¹

Memlûk mali sisteminin işleyişinde görev alan kişiler, devletin mali işlerindeki denetim ve organizasyonu sağlıyordu. Nâzır, mali divanların başında bulunur ve divanın işleyişinden sorumlu olurken, müstevfiler vergi toplama işlerini üstlenmekteydi. Kâtipler yazışmaları yürütür, mühürdarlar ticaret mallarını vergilendirir ve mühürler, beytülmal vekilleri ise devlet hazinesini yönetirdi. Bu organizasyon, mali sistemin düzenli bir şekilde işlenmesini sağlıyordu.⁵²

Memlûk Devleti'nin mali yapısında ıktâ sistemi, önemli bir yer tutuyordu. Topraklar, askerlere ve emirlere hizmet karşılığında verilerek hem devletin gelirleri düzenleniyor hem de askeri güç destekleniyordu. Vergi toplama ve harcamaların yönetimi, devletin ihtiyaçlarına göre şekilleniyor ve toplanan gelirler memlûk maaşları, askeri harcamalar, imar faaliyetleri gibi alanlarda kullanılıyordu. Memlûkler, altın, dinar, gümüş, dirhem ve bakır fels gibi para birimlerini kullanarak ticaret ve mali işlerde düzeni sağlamışlardır.⁵³

Memlûk mali sistemi, merkeziyetçi yapısıyla dikkat çekmekteydi. Tüm gelir ve harcamalar, merkezi otoriteye bağlı olarak yönetiliyor, mali divanlar ve görevliler bu yapıya uygun şekilde çalışıyordu.⁵⁴ Ayrıca, devletin askeri odaklı yapısı nedeniyle mali kaynakların büyük bir kısmı orduya ayrılıyordu. Bu mali yapı, zaman içinde değişikliklere uğrayarak farklı sultanların döneminde vergiler ve uygulamalar açısından

⁵⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, III, 519-521.

⁵¹ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 405.

⁵² Uzunçarşılı, *Medhal*, 348.

⁵³ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 28.

⁵⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, III, 200.

çeşitlilik göstermiştir.⁵⁵ Ancak, şâddü'd-devâvîn gibi görevliler ve mali divanlar, sistemin etkili bir şekilde çalışmasında kilit bir rol oynamıştır. Bu yapı, Memlûk Devleti'nin gelirlerini toplamasına, harcamalarını düzenlemesine ve mali denetim mekanizmalarını işletmesine olanak sağlamıştır.⁵⁶

1.1.2. Memlûk Devleti Gelir Kaynakları

Memlûk Devleti zengin gelir kaynakları çeşitliliğine sahipti ve hem iç hem de dış ticareti, vergileri ve diğer mali uygulamaları kapsıyordu. Bu kaynaklar devletin ayakta kalmasında ve işleyişini sürdürmesinde hayati bir rol oynamıştır.⁵⁷

Memlûkler, ithalat ve ihracattan "meles" adı verilen vergiler alıyorlardı. Bu vergi oranları malın türüne ve piyasa koşullarına göre değişmekteydi. Ayrıca yabancı tüccarların getirdiği mallardan da gümrük vergisi alınıyordu. Baharat ticareti önemli bir gelir kaynağıydı ve bu ticarete yüksek vergiler uygulanmaktaydı. Örneğin, Kahire'de 50 dinara satılan karabiber, İskenderiye'de Avrupalı tüccarlara üç katı fiyata satılıyordu. Mısır limanlarına gelen mallardan vergi alınırdı. Kızıldeniz limanlarından gelen mallar zekâta tabi tutulurdu ve İskenderiye ve Dimyat gibi sahil şehirlerine ulaşan mallardan "sultani" vergiler tahsil edilirdi.⁵⁸ Deniz yoluyla Mısır'a gelen gayrimüslim tüccarlardan, mallarının onda biri oranında vergi alınırdı. Gerekli görülürse, bu oran arttırılabilir veya azaltılabilirdi ve yılda bir defadan fazla vergi alınmazdı. Mısır şehirlerindeki büyük çarşılarda satılan mallardan vergi alınırdı. Her türlü malın satıldığı ayrı bölümler bulunurdu ve bu bölümlerde satış yapan tüccarlardan vergi alınırdı. Ayrıca, vergi alındığını belirtmek için emtia mühürleniyordu ve malın kalitesini gösteren ayrı bir mühür daha vuruluyordu.⁵⁹

Memlûk sultanlarının kendilerinin ihdas ettiği veya eski zamanlardan beri devam eden, şeriata dayanmayan vergiler vardı. Bu vergiler, hububat alım satımından, valilerin çarşı kethüdalarından aldıkları vergilerden, hapishanelerden, şeker kamışı ve şirahanelerden alınan vergilerden, kayıklardan ve deniz araçlarından alınan vergilerden, fetih müjdesi getirilen şehirden alınan vergilerden ve Nil'in taşması sebebiyle alınan vergilerden oluşuyordu.⁶⁰ Tüccarların ve diğerlerinin altın veya gümüş gibi malları şehre

⁵⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 262.

⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VII, 301.

⁵⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 288.

⁵⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 262.

⁵⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 269.

⁶⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 155.

sokmaları sırasında zekât alınırdı. Her iki yüz dirhem için beş dirhem alınırdı. Başkente ait olan cizye için, sultan tarafından atanan bir nazır vardı. Bu nazıra bağlı olarak çalışan şâdd, amil ve şahitler de bulunurdu. Hristiyan ve Yahudiler için de ayrı haşirler görevlendirilirdi. İktâ sistemi aracılığıyla elde edilen gelirler de önemli bir kaynaktı. İktâ sahipleri, kendilerine tahsis edilen topraklardan elde ettikleri gelirleri kullanırlardı, bu gelirler onların maaşları ve geçim kaynakları olarak kabul edilirdi.

Memlûkler döneminde maden işçiliği de gelişmişti. Bakır, başta cami olmak üzere mimari eserlerde ve ev eşyalarında kullanılıyordu. Madeni kakmacılık ve altın, gümüş kaplamacılık da gelişmişti. Ayrıca, cam işçiliği, toprak eşya yapımı, ahşap işçiliği ve deri işçiliği de gelişmişti. Özellikle eyer ve at koşumları yapımı deri işçiliğinde önemliydi. Şeker kamışından şeker elde etmek de önemli bir sanayi koluydu.⁶¹

Vergi toplama işi için çeşitli görevliler bulunuyordu. Bunlar arasında şâdd, amil, şahitler ve haşirler bulunuyordu. Her birinin görevleri ve sorumlulukları farklıydı. Mühürdar adı verilen görevliler de, vergi alınan malları mühürlemekle sorumluydu. Çarşılardaki alışverişler, muhtesib denilen görevliler tarafından denetleniyordu. Muhtesib, ölçü-tartı, fiyat ve kaliteyi kontrol ederek ticari faaliyetlerin düzgün işlenmesini sağlardı.

A. Vergiler

Memlûk Devleti'nde vergiler, devletin önemli gelir kaynaklarından biriydi ve hem şeri hukuka dayalı hem de şeri olmayan çeşitli türleri içeriyordu. Bu vergiler, devletin mali yapısını desteklemenin yanı sıra, ticareti düzenleme ve kontrol etme amacı da taşıyordu.⁶² Şeri vergi türleri arasında zekât, tüccarların ve diğerlerinin altın veya gümüş gibi malları şehre sokmaları sırasında alınır ve her iki yüz dirhem için beş dirhem alınırdı. Ayrıca, Berka bölgesindeki koyun ve deve sürülerinden de zekât alınır, bu hayvanlar otlak amacıyla Buhayra vilayetine ulaştığında zekât genellikle bir emire tahsis edilir ve onun görevlileri tarafından toplanırdı.⁶³

Cizye, gayrimüslimlerden alınan bir vergiydi ve Mısır'ın başkenti Kahire ve ayrıca diğer dış bölgelerden toplanırdı. Cizye toplama işi, sultan tarafından atanan bir nâzır tarafından yönetilirdi ve bu nâzıra bağlı olarak şâdd, âmil, ve şahitler görev yapardı. Yahudi ve Hristiyanlar için ayrı hâşirler görevlendirilir, bu hâşirler, divanda kayıtlı isimleri, her yıl reşit olan çocukları, dışarıdan gelenleri ve Müslüman olan veya ölenleri

⁶¹ Safedi, *A 'yan ü 'l-asr*, II, 347.

⁶² Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şa*, III, 519-521.

⁶³ Makrizî *es-Sülûk*, I, 499-584.

tespit ederlerdi. Öşür, Rumlardan alınan bir vergi türü olup, bazı durumlarda humus (beşte bir) yerine öşür (onda bir) alınırdı.

Sûgîr, deniz yoluyla Mısır'a gelen gayrimüslim tüccarlardan alınan bir vergiydi. Şer'i olarak %10 oranında olması gerekirken, Şafii mezhebine göre hükümdar bu oranı %5'e indirebilir ya da %10'dan fazla alabilirdi. Memlûkler döneminde bu oran genellikle %20 olarak uygulanmıştır. Şeri olmayan vergi türleri, Memlûk sultanlarının kendilerinin ihdas ettiği veya eski zamanlardan beri devam eden şeriata dayanmayan vergilerdi.⁶⁴ Bunlar arasında hububat alım satımından alınan vergi, valilerin çarşı kethüdalarından aldıkları vergi, hapishanelerden alınan vergi, şekerkamışı ve şirahanelerden alınan vergi, kayıklardan ve deniz araçlarından alınan vergi, fetih müjdesi getirilen şehirden alınan vergi ve Nil'in taşması sebebiyle alınan vergi yer almaktadır. Bu tür vergiler, Memlûk tarihi boyunca belirli bir kurala bağlı değildi; bir sultan kaldırırken, diğeri miktarını artırarak toplardı.

Mevârisü'l-haşeriyye, varis bırakmaksızın ölenlerin devlet hazinesine kaydedilen mallarından alınan vergiydi ve bu iş, sultan tarafından atanan bir nâzır tarafından yapılırdı.⁶⁵ Darphane vergisi, Kahire darphanesinde kesilen sikkelerden alınan vergiydi. Altın, gümüş ve bakır sikkelerden, her bin dinar için %14,5 oranında vergi alınırdı. Maden vergisi, Mısır'da çıkarılan zümrüt, şap ve natron gibi madenlerden alınan vergiydi. Bu madenler özellikle Avrupalılar tarafından çok talep görüyordu ve sultanlar bu ticareti ellerinde tutarak yüksek fiyatlarla satarlardı.⁶⁶

Âmil, vergi toplama işini yapan görevlilerdi. Şâhitler, vergi toplama işlemlerine şahitlik ederlerdi. Hâşir, gayrimüslimlerden alınan cizye vergisini toplayan görevlilerdi. Müstevfi, ölen emirlerden ve benzerlerinden geri alınan mallarla ilgili işleri takip ederdi ve divan davalarını çözme yetkisine sahipti. Muhtesip, çarşılarıdaki alışverişleri denetler, ölçü-tartı, fiyat ve kaliteyi kontrol ederdi.⁶⁷

Vergilerin toplanma şekilleri, bazı vergilerin yılın belirli ayları boyunca toplanması ve taksitler halinde ödenmesi şeklinde olurdu. Örneğin, Nil Nehri'nin Mısır'a indiği dönemde, hayvan sahiplerinden ve mera bitkilerinden elde edilen gelirler toplanırdı. Mukataalar ve tımarlardan alınan vergiler, devlet hazinesine aktarılırdı.

⁶⁴ Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 38.

⁶⁵ Makrizî, *el-Hıtat*, I, 111.

⁶⁶ Makrizî, *el-Hıtat*, I, 109; Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, III, 527.

⁶⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, III, 530.

Toplanan vergilerin bir kısmı kadılara ve ilim ehline harcanırken, bir kısmı da beytül-mal'e kaydedilirdi.

Memlûkler döneminde, vergi sistemi zaman zaman adaletsiz uygulamalara yol açmıştır. Sultanlar ve emirler, gayri şeri yollarla para kazanmaya çalışırken, tüccarların mallarına el koyabiliyorlardı. Bu durum, toplumda huzursuzluğa ve şikayetlere neden olmuştur. Özellikle para biriminde yapılan değişiklikler, halkın güvenini sarsmış ve ticareti olumsuz etkilemiştir. Bazı sultanların ve emirlerin din adamlarına zulmettiği de görülmüştür. Vergi toplama süreçlerinde Türklerin güvenilir, güçlü ve sert olarak algılanması, vergi tahsilatında bu özelliklere sahip kişilerin tercih edilmesine yol açmıştır.

68

B. İkta Sistemi

İkta sistemi, Memlûkler döneminde toprak idaresinin ve askeri teşkilatın temelini oluşturunuyordu. İkta, temelde askeri hizmet karşılığında verilen arazi tahsisatıydı ve bu sistem, hem ordunun maaş ve masraflarını karşılamada hem de toprakların işletilmesinde önemli bir rol oynamıştır. İkta sistemi, İslam fetihlerinin başlamasıyla ortaya çıkmış ve fethedilen bölgelerde askerlerin maaşlarının karşılanması amacıyla uygulanmaya başlanmıştır. Başlangıçta, ikta sahipleri sadece arazinin kullanım hakkına sahipken, zamanla bu haklar daha da genişlemiştir. Büveyhiler döneminde (946 yılından itibaren) askerlerin maaşlarının nakit yerine ikta olarak ödenmesi yaygınlaşmıştır. Selçuklular da bu sistemi benimsemiş ve geliştirmişlerdir. Memlûkler döneminde de ikta sistemi önemli bir yer tutmuştur. İktalar, askeri hizmet karşılığında verilmekte ve askerlerin maaş ve masraflarını karşılamak amacıyla toprak tahsisatı olarak kullanılmaktaydı.⁶⁹ İkta sahipleri, arazileri işletebilir, gelirlerini toplayabilir ve hatta bazı durumlarda iktalarını başkalarına devredebilirlerdi. Ancak, iktaların mülkiyeti devlete ait olup, ikta sahipleri sadece kullanım hakkına sahipti. Sultan, istediği zaman iktaları geri alma yetkisine sahipti. İktalar, genellikle büyük emirlere ve askeri görevlilere verilirdi. İktaların büyüklüğü ve değeri, sahibinin rütbesine, görevine ve hizmetine göre değişirdi. Bazı büyük emirlerin iktaları, yıllık 200.000 dinara kadar çıkabilmekteydi.

İkta sistemi içerisinde farklı türlerde ikta uygulamaları vardı. İkta-ı idarî, büyük emirlere ve yüksek görev sahiplerine verilirdi. İkta sahibi, toprak üzerinde yönetim hakkına sahipti ve iktayı başkalarına da verme yetkisi vardı. İkta-ı harbî, askeri hizmet

⁶⁸ Koprıman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 38

⁶⁹ Makrizî, *el-Hıtat*, I, 95

karşılığında verilirdi. İkta sahibi, askeri yükümlülüklerini yerine getirmekle sorumluydu.⁷⁰ Bu ikta sahiplerinin çocukları da askeri hizmetle yükümlüydü ve bazı Arap kabilelerine, bulundukları bölgelerde güvenliği sağlamaları ve savaşa katılmaları karşılığında ikta verilirdi. İkta-ı istiglâl, sadece araziden faydalanma hakkı verirdi. İkta sahibi, arazinin mülkiyetine sahip olmazdı ve araziden elde ettiği gelirleri kullanabilirdi.⁷¹ İkta sahibi vefat ettiğinde, ikta tekrar Beytülmal'e dönerdi. İkta-ı temlik, ikta sahibine mülkiyet hakkı tanırdı. Mülk olarak verilen araziler de kendi içinde ikiye ayrılırdı: mamur ve ihya edilmiş araziler ile ihya edilmemiş araziler.⁷²

Memlûkler, askeri bir devlet olarak doğup geliştiği için, ordu ile ikta sistemi arasında yakın bir ilişki bulunuyordu. Memlûkler, küçük yaşta eğitim alarak askeri hizmete girer ve zamanla terfi ederek emir rütbesine yükselirlerdi. Bir memlûk, tıbak'tan ayrıldığında önce maaş alır, kısa bir süre sonra ise bir ikta tahsis edilirdi. İkta sahibi memlûkler, hem askeri hizmetlerini yerine getirir hem de ikta gelirleriyle geçimlerini sağlarlardı. Memlûk Devleti'nin son dönemlerine doğru, ikta sistemi bozulmaya başlamıştır. Ümera ve askerler, iktalarını satma veya devretme yoluna gitmişler ve böylece katip, din adamı, sanatkar ve esnaf gibi farklı kesimlerden kişiler de iktalara sahip olmaya başlamışlardır. İkta sistemindeki bu bozulma, Memlûk ordusunun zayıflamasına ve nihayetinde devletin çökmesine yol açmıştır. İkta sahibi, arazisini işleyerek elde ettiği mahsullerin gelirini kullanır.⁷³ İktalar, sahibinin durumuna göre bazen nakit gelir de sağlayabilir. İktalardan elde edilen gelirler genellikle askerlerin ve memurların maaşları, ordu masrafları ve devletin diğer giderleri için kullanılırdı.⁷⁴

1.1.3. Mali divanlar

Memlûk Devleti'nin idari teşkilatında mali divanlar, merkezi yönetimin bel kemiğini oluşturan kurumsal yapılardan birini teşkil etmekteydi. Mali işler, belirli yetki ve görev alanlarına sahip divanlar aracılığıyla yürütülmekte; bu sayede devletin gelir-gider dengesi gözetilmekte, askeri ve dini yapılar finanse edilmekte ve toplumsal düzenin sürdürülmesi sağlanmaktaydı. Mali divanlar yalnızca ekonomik işleyişin teknik organları değil, aynı zamanda siyasi kontrol ve meşruiyet araçları olarak da işlev görmekteydi.⁷⁵

⁷⁰ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, 4, 23.

⁷¹ Makrizî, *el-Hitat*, I, 88.

⁷² Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 17; Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, 4, 28.

⁷³ Makrizî, *es-Sülûk*, I, 673.

⁷⁴ Makrizî, *el-Hitat*, II, 158.

⁷⁵ Koprman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 26.

Memlûkler döneminde mali yönetimin en yüksek otoritesi olan Divanü'n-Nazar, devletin bütün gelir ve gider kalemlerini denetleyen merkezî bir maliye divanıydı. Divanın başında yer alan Nazırü'n-Nazar, vezir düzeyinde yetkiye sahip olup tüm mali işlerin düzenlenmesinden ve denetiminden sorumluydu. Bu divan, devlet hazinesine giren vergilerin ve sair gelirlerin takibini yapar, kamu harcamalarının düzenlenmesini sağlar ve maaşların dağıtımını gerçekleştirirdi. Alt divanlar bu merkeze bağlı çalışır ve hesaplarını bu divana sunmak zorundaydı. Divanü'n-nazar, aynı zamanda hesap denetimi ve yolsuzlukların tespiti gibi görevler üstlenerek mali disiplini tesis etmekteydi.⁷⁶

Divanü'l-ceyş, Memlûk mali sisteminin hem askeri hem ekonomik işleyişiyle doğrudan ilişkili olan önemli bir kurumdur. İktâ sisteminin uygulanması, askerî sınıfa ait toprakların yönetimi ve bu gelirlerin düzenli biçimde tahsili bu divan aracılığıyla sağlanmaktaydı. İktâların tahsisi, tımar sahiplerinin belirlenmesi, askeri erkanın maaşlarının hesaplanması gibi işlemler bu divanın sorumluluğundaydı. Başkanlığını Nazırü'l-ceyş yapar, ona yardımcı olarak Sahibu divani'l-ceyş, Müstevfîyü'l-Ceyş ve Müstevfîyü'r-Rızk gibi görevliler destek verirdi. Bu divan, hem maliyet hesaplamaları hem de askeri sınıfın finansmanı açısından stratejik öneme sahipti.⁷⁷

Divanü'l-has, başlangıçta yalnızca sultanın şahsi gelirlerinin ve mülklerinin idaresini üstlenen özel bir mali divan iken, zamanla daha geniş görevler üstlenerek merkezî idarede etkili bir rol oynamaya başlamıştır. Divan, sultanın özel hazinesine giren gelirleri yönetmekle yükümlüydü. Başkanlığı Nazırü'l-has tarafından yürütülen bu divan, zaman içerisinde bazı vezirlik fonksiyonlarını da devralarak mali karar alma süreçlerinde etkinlik kazanmıştır. Sultana ait topraklardan ve mülklerden sağlanan gelirler bu divan aracılığıyla toplanmakta ve kullanılmaktaydı.⁷⁸

Divanü'l-ahbas, dini ve sosyal hizmetlere tahsis edilen vakıfların idaresini üstlenen mali bir divan olarak faaliyet göstermekteydi. Vakıflardan elde edilen gelirlerin toplanması, vakıf müesseselerinin (cami, medrese, zaviye vb.) finansmanı ve mütevellilerin denetimi bu divan tarafından sağlanırdı. Bu yönüyle Divanü'l-Ahbas, devlet maliyesinin toplumsal refah boyutunu temsil eden bir yapıydı ve Memlûk kamu harcamalarının önemli bir kısmını yönetmekteydi.⁷⁹

⁷⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 28; Makrizî *el-Hıtat*, II, 269.

⁷⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 31.

⁷⁸ Ayaz, *Vezirlik*, 154.

⁷⁹ Makrizî, *el-Hıtat*, II, 224; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 30.

Mali divanların kontrolü ve hesapların denetimi görevi, şâddü'd-devâvîn (veya Müşiddü'd-Devâvîn) unvanını taşıyan yüksek bir görevli tarafından yürütülmekteydi. Bu kişi, mali divanların muhasebe işlemlerini gözden geçirir, gelirlerin tahsili ve vergilerin toplanmasında şeffaflığı sağlar ve mali usulsüzlükleri tespit ederek merkezi otoriteye bildirirdi⁸⁰. Yerel idareciler üzerindeki denetim işlevi nedeniyle bu makam, zaman zaman siyasi mücadelelerin odağı haline gelmiştir. Bazen bu görevi doğrudan vezir üstlenmiş, taşrada ise naibler tarafından atanabilmiştir.⁸¹

Mali divanların işleyişinde görev alan memurlar arasında çeşitli nazırlar, katipler, ve Beytülmal vekilleri yer almaktaydı. Divanların başında yer alan nazırlar genellikle mali işlemlerde uzmanlaşmış kişilerden seçilirdi; bu görevliler arasında Kıptî asıllı bürokratların varlığı dikkat çekicidir. Beytülmal Nazırı, devlet hazinesine ait gelirlerin toplanması ve harcamaların düzenlenmesiyle ilgilenirdi. Bu görev, dini açıdan adaletli ve güvenilir kişilere verilmekteydi ve bazen hisbe (pazar denetimi) göreviyle birlikte yürütülürdü. Söz konusu görevliler, devletin mali işleyişinde sadece teknik değil, aynı zamanda dini-moral bir otorite de taşımaktaydı.⁸²

1.1.4. Vezirin Uhdesinde Mali Divanlar

Memlûk Devleti'nde mali işler, çeşitli divanlar aracılığıyla yürütülürdü ve vezir bu sistemin önemli bir parçasıydı.⁸³ Ancak Memlûkler'de vezirlik makamı, Abbâsîler ve Selçuklular'daki kadar güçlü değildi.⁸⁴ Özellikle Nâibü's-Sultan (Saltanat Naibi) makamının güçlenmesiyle vezirlerin siyasi yetkileri azalmış, daha çok mali işlerle ilgilenen bir bürokrat haline gelmişlerdir. Vezir, devletin gelir ve giderlerini yönetmek, vergi gelirlerini ve devlet bütçesini kontrol etmek, hazineye giren ve çıkan tüm ödemeleri kayıt altına almak ve ikta sisteminden gelen gelirlerin düzenlenmesini sağlamakla görevliydi.⁸⁵ Vergi tahsilatı ve maliye görevlilerinin denetimi de vezirin sorumlulukları arasındaydı.

Memlûkler döneminde devletin mali yönetimi büyük bir titizlikle yürütülmüş ve mali işlerin idaresi vezirin sorumluluğunda olmuştur. Vezire bağlı olarak çalışan çeşitli

⁸⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 89-90; Makrizî, *el-Hıtat*, II, 224.

⁸¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'shâ*, IV, 28-29.

⁸² Uzunçarşılı, *medhal*, 354.

⁸³ İsmail Yiğit, *İslam Tarihi* (Kayıhan Yayınevi), İstanbul 1991, VIII, 188; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'shâ*, IV, 193.

⁸⁴ Koprıman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, 21.

⁸⁵ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'shâ*, IV, 28-29.

mali divanlar, devletin gelir-gider dengesini sağlamak, hazinenin düzenli işlemlerini temin etmek ve mali denetimi gerçekleştirmek amacıyla faaliyet göstermiştir. Bu divanlardan biri olan Divan-ı nazar, devletin genel mali işlerini yöneten en üst düzey divanlardan biridir. Vergi toplama, hazineye gelir sağlama ve mali düzenlemeleri denetleme görevini üstlenmiştir. Vezir, bu divan aracılığıyla mali işlerde etkin bir kontrol sağlamıştır⁸⁶. Devletin çeşitli gelir kaynaklarını inceleyen ve hesap işlerini düzenleyen Divan-ı İstifa-ı sohbe, devlet gelirleri ve harcamalarına dair kayıtların tutulduğu önemli bir birimdir. Memurların ve diğer devlet görevlilerinin maaşları gibi konular bu divanın kontrolündeydi.⁸⁷

Devletin genel muhasebe işlerinden sorumlu olan Divan-ı İstifa-ı devle, mali denetim ve hesap kontrolü yaparak bütçenin sağlıklı işlemlerini sağlardı. Devlet gelirlerinin doğru bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmekle görevliydi. Devlet hazinesinin yönetiminden sorumlu olan Divan-ı beytû'l-mâl, yetim malları, mirasçısı olmayan mallar ve diğer kamu gelirlerini düzenlemekle yükümlüydü. Devletin mali kaynaklarını adil bir şekilde dağıtmak ve yoksullara yardım sağlamak gibi görevleri de bulunmaktaydı.

Bu divanlar, Memlûkler'in mali yapısının düzenli işlemlerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş olup, özellikle vezirin yönetimi altında mali istikrarın korunmasında önemli bir rol oynamıştır.

1.1.5. Nazırû'l-hassın Uhdesinde Mali Divanlar

Memlûkler döneminde devletin mali yönetiminde önemli bir yere sahip olan nazırû'l-hass, doğrudan sultana bağlı olarak faaliyet gösteren bir görevliydi. Bu görevli, özellikle sultanın özel gelirleri ve hazinesinin yönetiminden sorumlu olup, uhdesinde çeşitli mali kurumları barındırmaktaydı. Bu kurumlar, devletin ekonomik yapısını denetlemek ve sultanın mali işlerini düzenlemek amacıyla faaliyet göstermiştir.

Nazırû'l-hass'ın uhdesinde çalışan başlıca mali kurumlar şunlardır: Müstefi'l-hass, sultanın özel mali işlerini yöneten bir divandır. Devletin genel muhasebe sisteminden bağımsız olarak, sultanın şahsi gelirlerinin hesaplarını tutar, harcamalarını denetler ve özel mülklerinden elde edilen gelirleri yönetirdi. Vergi gelirleri ve sultanın kişisel servetine dair mali işlemler bu kurumun sorumluluk alanına girmektedir.⁸⁸

⁸⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, 343.

⁸⁷ Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, II, 129.

⁸⁸ Ayaz, *Vezirlik*, 154.

Nazır-ı hazine-i hass ise sultanın özel hazinesinin korunmasından ve yönetiminden sorumlu bir kurumdur. Devlet hazinesinden ayrı olarak işleyen bu kurum, özellikle sultanın şahsi mülkleri, saray harcamaları ve özel fonlarının düzenlenmesini sağlardı. Aynı zamanda, devletin mali kriz dönemlerinde sultanın kişisel servetinin nasıl kullanılacağına dair kararlar bu kurum tarafından alınmaktaydı.⁸⁹

Bu kurumlar, Memlûkler döneminde mali istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmuş, sultanın ekonomik gücünü koruyarak devlet yönetiminde etkin bir rol oynamıştır. Nazırü'l-hass, bu kurumları denetleyerek devletin genel mali yapısıyla sultanın özel mali kaynakları arasındaki dengeyi sağlamaya çalışmıştır.⁹⁰

1.1.6. Nazırü'l-ceyş'in Uhdesinde Mali Divanlar

Memlûkler döneminde askerî ve mali teşkilat birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Ordunun finansmanı ve idaresi için özel olarak oluşturulan kurumlar, Nazırü'l-ceyş'in denetimi altında faaliyet göstermekteydi. Bu mali kurumlar, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, askerî harcamaları denetlemek ve iktâ sistemini düzenlemek gibi önemli görevleri üstlenmiştir.⁹¹

Bu kurumlardan biri **sahib-i dîvân-ı ceyş** olup, ordunun mali işlerinden doğrudan sorumlu bir makamdı¹. Devletin askerî harcamalarını denetler, maaş ödemelerini organize eder ve orduyla ilgili ekonomik kararların uygulanmasını sağlardı. Sahib-i Dîvân-ı ceyş'in en önemli yardımcılarında biri, **sahib-i dîvân-ı ceyş nazırı**'nın **müavini veya müsteşarı** idi. Bu kişi, divanın işleyişini takip eder, alınan kararların uygulanmasını sağlar ve gerektiğinde nazırü'l-ceyş'e danışmanlık yapardı.⁹²

Ordu ve mali işlerin denetimi için ayrıca **şâdd** unvanıyla bilinen **müfettiş-i murakıb** görev yapmaktaydı. Bu görevliler, askerî harcamaların yolsuzluktan arındırılmasını sağlamak amacıyla mali kayıtları inceler ve raporlar hazırlardı. **Müstevfiler** ise ordu bütçesinin muhasebe işlerini yürütmekle görevliydi. Devletin mali sisteminin bir parçası olan bu kurumlar, askeriye için tahsis edilen bütçenin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla detaylı hesaplamalar yapar ve gelir-gider dengesini kontrol ederdi.⁹³

⁸⁹ Koprıman, Mısır'da Sosyal Hayat, 26.

⁹⁰ Uzunçarşılı, *Medhal*, 348.

⁹¹ Makrizî *el-Hitat*, I, 87.

⁹² Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 31.

⁹³ Uzunçarşılı, *Medhal*, 359-360.

Bunlara ek olarak, **dîvân-ı memâlik**, askerlere tahsis edilen iktâ topraklarının mali idaresinden sorumluydu. Bu kurum, iktâ sahiplerinin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetler, devletin askeriye için ayrılan gelirlerinin düzenli bir şekilde aktarılmasını sağlardı. Bu şubenin kayıt işlerini yürüten bir diğer önemli makam ise **kâtib-i memâlik** idi. Bu görevli, askerlere tahsis edilen gelirlerin kaydını tutar ve devletin mali düzeninin sürdürülebilir olmasına katkı sağlardı.⁹⁴ Nazırü'l-ceyş'in uhdesinde çalışan bu mali kurumlar, Memlûkler döneminde ordunun düzenli bir finansal sisteme sahip olmasını sağlamış ve devletin askerî gücünün sürdürülebilirliğini desteklemiştir.⁹⁵

1.2. Şeddü'd-Devâvin Müessesesi Ortaya Çıkışı

Bahri Memlûkler döneminde şeddü'd-devâvin müessesesinin ortaya çıkış nedenleri, dönemin siyasi, mali ve idari ihtiyaçlarına dayanmaktadır. Kurumun doğuşu, sadece mali kayıt ve denetim ihtiyacından değil; aynı zamanda merkezi otoritenin taşrada tesis edilmesi, kamu düzeninin sağlanması ve devlet gelirlerinin sistemli şekilde toplanması gibi çok yönlü gerekliliklerden kaynaklanmıştır.⁹⁶

Memlûkler, geniş topraklara sahip, gelir kaynakları çeşitli bir devlettir. Bu gelirlerin toplanması, harcamaların kontrolü ve devletin mali dengesinin korunması için güvenilir ve etkili bir denetim mekanizması gerekiyordu. Şâddü'd-devâvin, divanlarda alınan mali kararların kayıt altına alınmasını ve bu kararların sahada nasıl uygulandığını denetleyerek bu ihtiyacı karşılıyordu. Ayrıca tahsilat, bakiye, gecikmiş ödemeler gibi konularda detaylı bilgi sahibi olması, onu divanların vazgeçilmez bir kontrol unsuru hâline getirmiştir.⁹⁷

Memlûk sultanları, merkeziyetçi bir yönetim anlayışına sahipti. Bu nedenle taşrada sultanın iradesini temsil edecek güçlü görevlilere ihtiyaç vardı. Şâddü'd-devâvin, sadece mali işlerde değil, aynı zamanda idari düzenin sağlanmasında da aktif rol oynayarak bu temsil görevini üstlenmiş; böylece sultanın otoritesini taşrada doğrudan hissettirmiştir.⁹⁸

Mali denetimin yanı sıra, şâddü'd-devâvin'in görevleri arasında halkın durumunu izlemek, vergi yükünü kontrol etmek ve gerektiğinde hukuki veya cezai müdahalelerde bulunmak da vardı. Özellikle kıtlık, karaborsa, hileli ticaret gibi kamu düzenini tehdit

⁹⁴ Makrizî, *el-Hitat*, I, 87.

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Medhal*, 347.

⁹⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 218.

⁹⁷ Uzunçarşılı, *Medhal*, 341.

⁹⁸ Nüveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, VIII, 298.

eden durumlarda aktif görev üstlenmeleri, kurumun sadece muhasebesel bir yapı olmadığını, aynı zamanda bir tür kamu düzeni temsilcisi olduğunu göstermektedir.⁹⁹

Bu makama genellikle sultanın güvendiği emirler veya yüksek rütbeli askerî şahsiyetler atanmıştır. Bu durum, hem görevin ne kadar stratejik olduğunu hem de şâddü'd-devâvin'in devletin üst kademeleriyle doğrudan ilişki içinde olduğunu gösterir. Göreve getirilen kişinin hem mali konulara vakıf olması hem de siyasi itibara sahip bulunması beklenirdi.¹⁰⁰

Halep, Şam gibi önemli merkezlerde şâddü'd-devâvin görevleri arasında kalelerin iâşesi, mühimmatın temini, tahıl ve para sevki gibi çok yönlü sorumluluklar yer almaktaydı. Bu da kurumun sadece merkezde değil, bölgesel düzeyde de ihtiyaçlara göre şekillendiğini ortaya koyar.¹⁰¹

Bahri Memlûkler döneminde şâddü'd-devâvin müessesesinin ortaya çıkışı, dönemin mali-idari ihtiyaçlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu müessese, mali disiplini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda sultanın taşradaki eli olmuş ve kamu düzeninin tesisinde önemli roller üstlenmiştir.¹⁰²

1.2.1. Eyyubiler Döneminde Şâddü'd-devâvin

Eyyubiler dönemi, 14. yüzyılın başlarına kadar süren ve özellikle İslam dünyasında önemli bir askeri ve idari yönetim dönemi olarak tarihe geçmiştir. Eyyubi yönetimi, bölgede birçok önemli reformu hayata geçirmiş ve devletin düzenli işleyişi için yeni idari yapılar kurmuştur. Bu bağlamda, **şâddü'd-devâvin** terimi de oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkar.¹⁰³

Bu yönetim biçimi, devletin işlevselliğini artırmayı, düzeni sağlamak için tüm devlet işlerinin koordinasyonunu kolaylaştırmayı amaçlayan bir organizasyonel yapıyı simgeliyordu.¹⁰⁴ Eyyubiler döneminde, özellikle meliklerin merkezî yönetimini güçlendirmesiyle birlikte, devlet dairelerinin yönetimi büyük bir öneme sahipti. Şâddü'd-devâvin, aynı zamanda maliye, ordu, adalet gibi temel yönetim alanlarının denetimini içeriyordu. Bu görev, merkezî iktidarın gücünü pekiştirmek ve idari birliği sağlamak adına büyük bir rol oynamıştır.

⁹⁹ Makrizî *es-Sülûk*, III, 200.

¹⁰⁰ Makrizî *es-Sülûk*, IV, 9.

¹⁰¹ Aynî, *İkdu'l-cümân*, III, 53.

¹⁰² Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 28.

¹⁰³ Makrizî, *el-Hıtat*, II, 157.

¹⁰⁴ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 22.

Şeddü'd-devâvîn makamına atanan en önemli kişilerden biri, Seyfüddevle Ebu Meymun Mübarek bin Kâmil bin Munkiz olmuştur.¹⁰⁵ *Selahaddini Eyyubi* döneminde 585/1189 yılında Mısır topraklarında şâddü'd-devâvînliği üstlenmiştir¹⁰⁶.

Bu dönemde, aynı zamanda *Esad bin Memmati* de divanda nazır olarak atanmıştır.¹⁰⁷ Bu atamalar, *Selahaddin Eyyubi'nin* maliye teşkilatını güçlendirme ve mali denetimi artırma politikasının bir parçasıydı. Eyyubi sultanları, geniş topraklara yayılan çok parçalı yönetim yapısını kontrol altında tutmak için maliye teşkilatına büyük önem vermişlerdir. *Mısır, Dimaşk, Halep, Hama, Hıms, Baalbek ve Kerek* gibi şehirlerde farklı idari birimler bulunsada devletin mali yapısını düzenleyen makamlar büyük ölçüde merkezileştirilmişti. Eyyubiler, vergi gelirlerini artırmak, ekonomik istikrarı sağlamak ve Haçlılarla yapılan savaşları finanse etmek amacıyla şeddü'd-devâvîn makamının etkin bir şekilde işlemlerini sağlamışlardır.

Eyyubi Sultanı Necmeddin Eyyub döneminde, taht mücadelesi ve iç çekişmelerin yoğunlaşmasıyla birlikte, askeri yönetimde olduğu gibi mali yönetimde de Memlûkler daha etkin hale gelmiştir¹⁰⁸. Bu süreçte, şeddü'd-devâvîn makamı, sadece mali işlerle sınırlı kalmayarak, devlet yönetiminde söz sahibi olan bir pozisyona evrilmiştir. Devletin askeri harcamaları ve hazinenin yönetimi bu makamın sorumlulukları arasındaydı.

(635/1237 yılı) *Abdü'l-Aziz bin Mansur bin Muhammed bin Muhammed bin Vedâa'nın* (ö.666\1267) şâddü'd-devâvîn olarak anıldığı belirtilmektedir.¹⁰⁹ Yine kaynaklarda *Emir Hüsameddin Saruh b. Artuk*¹¹⁰ şâddü'd-devâvînler arasında anılan isimdir.

Kahire'de inşa edilen Fahriyye Medresesi, dönemin önemli devlet adamlarından *Fahreddin Ebü'l-Feth Osman bin Kızıl el-Bârûmî* tarafından yaptırılmıştır.¹¹¹ *El-Melikü'l-Kâmil Muhammed bin el-Adil'in* ustâdârı olarak görev yapan *Fahreddin*, devletin bir çok önemli kademelerinde görev yapmış ve hem siyasi hem de hayır işlerinde adını duyurmuştur. Medresenin inşası 622/1225 yılında tamamlanmıştır.¹¹² Medresenin bulunduğu alan, daha önce *Emîr Hüsameddin Sârûh bin Artuk'in* malikânesiydi. Kendisi,

¹⁰⁵ Makrizî *es-Sülûk* I, 218

¹⁰⁶ Makrizî, *el-Hitat*, II, 216.

¹⁰⁷ Makrizî *es-Sülûk*, I, 218

¹⁰⁸ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 118

¹⁰⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, VI, 305

¹¹⁰ Makrizî, *el-Hitat* IV. 207

¹¹¹ Ali Mübarek, *el-Hitat Et-Tavfikiyye el-Cedide*, V, 250.

¹¹² Ali Mübarek, *el-Hitat Et-Tavfikiyye el-Cedide*, VI, 32.

şâddü'd-devâvîn görevini yürütmekteydi.¹¹³ Ancak bu malikâne daha sonra eğitim amaçlı bir yapıya dönüştürülmüş ve burada Hanefî mezhebine mensup fakihlerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir.¹¹⁴

Fahreddin Sârûh, (551/1156) yılında Halep'te doğmuş ve genç yaşta devlet hizmetine girmiştir. Bir dönem *şâddü'd-devâvîn* göreviyle beraber çeşitli idarî görevlerde bulunduktan sonra Mısır'da emirlik makamına kadar yükselmiştir. Özellikle *el-Melikü'l-Kâmil* döneminde ustâdâr olarak devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Sultan, Doğu'ya sefere çıkmaya karar verdiğinde Fahreddin de ona eşlik etmiş, ancak uzun süren bir hastalığa yakalanarak 29 Zilhicce 629/1232 tarihinde Harran'da vefat etmiştir.¹¹⁵

Seyfuddevle Ebu Meymun Mübarek bin Kamil bin Munkiz, (587 1191) yılında Mısır topraklarında *şeddü'd-devâvîn* görevine getirildi ve Muharrem ayında *Esad bin Memati* de onunla birlikte *şâddü'd-devâvîn*lik yapmaya başladı.¹¹⁶ Bu dönem Sultan Selahaddin Eyyubi dönemidir.

Şucaaddin Ebü'l-Mansur¹¹⁷, Dimyat, İskenderiye ve Kus gibi şehirlerde görev yapmış ve (628/1231) yılında vefat etmiştir. İlim ehline karşı saygılı ve cömert biri olarak tanınan Şucaaddin, *şâddü'd-devâvîn* olarak hizmet vermiştir.

Alameddin Kurci¹¹⁸, *şâddü'd-devâvîn* olarak görev yapmış ve (638/1241) yılında görevden alınarak yerine Hüsameddin Lü'lü¹¹⁹ atanmıştır. Hüsameddin Lü'lü, Halep'te *şâddü'd-devâvîn* olarak atanmış, ancak görevde bazı zorluklarla karşılaşmıştır.

Emir Seyfeddin b. Ali el-Müşid¹²⁰, Şam ve Mısır'da *şâddü'd-devâvîn* görevinde bulunmuş, aynı zamanda bir edebiyatçı ve şair olarak tanınmıştır. Türkmen emirlerinden biri olan Seyfeddin el-Müşid, (656/1234) yılında Şam'da ölmüştür. Ölümü, büyük bir üzüntüyle karşılanmış ve ardından methiyelerle anılmıştır.

Cemaleddin Yağmur¹²¹, (631/1234) yılında Mısır'da *şâddü'd-devâvîn* olarak atanmıştır. Ancak, bu görevde ne kadar süreyle bulunduğu dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu atama, Eyyubiler döneminin sonlarına denk gelmektedir.¹²²

¹¹³ Mübarek *el-Hıtat Et-Tavfikiyye el-Cedide* ,IV, 146.

¹¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX, 277.

¹¹⁵ Ali Mübarek *el-Hıtat Et-Tavfikiyye el-Cedide*, VI, 32.

¹¹⁶ Makrizî *es-Sülûk* I. 218

¹¹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX 169.

¹¹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX. 168.

¹¹⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX. 277.

¹²⁰ El-ömeri. *Mesalik*, XVIII. 174; Ayni, *İkdü'l-cüm'ân*, I. 161.

¹²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX, 202-351

¹²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX, 226.

Eyyûbîler döneminde şeddü'd-devâînlik kurumu, idari ve mali yapının temel taşlarından biri olarak dikkat çekmiştir. Devletin mali işleyişini düzenleyen, gelir-gider dengesini sağlayan ve kayıt sistemini denetleyen bu görev, özellikle merkezi otoritenin güçlenmesinde ve eyaletlerde düzenin korunmasında önemli bir rol oynamıştır.¹²³ Şâddü'd-devâîn, yalnızca bir mali memur değil; aynı zamanda sultanın güvenini kazanan, yüksek derecede liyakat ve tecrübe gerektiren bir devlet adamı olarak konumlanmıştır. Eyyûbî yönetiminin bürokratik yapılanmasını anlamak açısından bu görevin gelişimi, yetkileri ve görevde bulunan şahsiyetlerin incelenmesi büyük önem taşır. Bu bağlamda, **Şeddü'd-devâînlik** müessesesi hem Eyyûbîler'in kurumsal mirasını hem de sonraki Memlûk yönetimlerinin idari teşkilatına zemin hazırlayan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmelidir.¹²⁴

1.2.2. Bahri Memlûkler Döneminde Şâddü'd-devâîn

Bahri Memlûkler dönemi, idari ve mali kurumların sistemli bir şekilde teşkilatlandığı, sultanın otoritesinin merkezi ve taşra düzeyinde kurumsal yapılar aracılığıyla tahkim edildiği bir dönem olarak dikkat çeker. Bu bağlamda, Memlûk devlet teşkilatında önemli bir yer tutan kurumlardan biri de **Şeddü'd-devâîn** müessesesidir.¹²⁵ Nazır, müfettiş veya murakıp anlamlarına gelen “şâd” kelimesinden türeyen bu unvan, özellikle divan işlerini denetlemekle görevli üst düzey görevlileri ifade etmekteydi. **Şâddü'd-Devâîn** ise, divanların hesaplarını kontrol eden, kayıt altına alan ve genel olarak mali işleyiş gözetleyen bir makam olarak ortaya çıkmıştır.¹²⁶

Bahri Memlûkler döneminde (1250–1382) bu kurumun ortaya çıkışı, devletin hızla büyüyen mali yapısının düzenli bir denetim mekanizmasına duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır.¹²⁷ Merkeziyetçi devlet anlayışının doğal bir sonucu olarak, sultanın otoritesini yerelde de güçlü kılmak adına bu tür denetleyici kurumlara büyük önem verilmiştir.¹²⁸ **Şâddü'd-devâîn**, sadece mali belgelerin kaydı ve kontrolüyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kamu düzeninin sağlanması, hukuki uygulamaların takibi, gelirlerin tahsili, halkın ekonomik durumunun tespiti gibi görevleri de üstlenmiştir¹²⁹. Bu

¹²³ İbni Kesir, *El-bidaye*, 481.

¹²⁴ Safedî, *A'yan ü'l-asr*, 1, 639.

¹²⁵ Uzunçarşılı, *Medhal*, 341.

¹²⁶ Kalkaşendî, *Sübhü'l-a'sâ*, IV, .218.

¹²⁷ Makrizî, *es-Sülûk* XII, 200.

¹²⁸ Makrizî, *es-Sülûk* XII, 182

¹²⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII. 298.

yönüyle müessese, yalnızca bir mali denetim organı değil, aynı zamanda idari otoritenin yereldeki temsilcisi olarak görev yapmıştır.¹³⁰

Bahri Memlûklerin ilk döneminde **şâddü'd-devâvin** atamaları, sultanın doğrudan yetkisiyle ve büyük oranda güven esasına dayalı olarak yapılmaktaydı. Kurumun yeni teşekkül ettiği bu süreçte, görevlendirilen şahısların hem askerî hem de idarî tecrübesi göz önünde bulundurulmuştur

İlk dönem atamaları incelendiğinde, özellikle Halep ve Şam gibi stratejik bölgelerde görevlendirilen **şâddü'd-devâvin**lerin, emir rütbesinde kişilerden seçildiği görülmektedir. Bu tercihte, söz konusu şehirlerin hem ekonomik hem de askerî bakımdan önem arz etmesi etkili olmuştur.

Göreve getirilen isimler arasında idarî yönüyle öne çıkan şahsiyetler de yer almaktaydı. Memlûk tarihçilerinden İbn Tağrıberdî, bu makama getirilen Seyfeddin Ali bin Ömer bin Kazal el-Türkmani el-Yaruki Al-Mısri, Seyfeddin el-Müşidd (ö.1258) den bahseder. Türkmen emirlerindendir. Şam'da Şâddü'd-devâvin olarak görev yaptı, Mısır'da doğdu, İnşa divanlarında çalıştı. Onun ifadesine göre, Müşeddî uzun yıllar boyunca Mısır'da **şâddü'd-devâvin** görevini yürütmüş, hem mali işlerin denetiminde hem de idarî yapının düzenlenmesinde etkin bir rol üstlenmiştir.¹³¹, Önde gelen büyük emirlerden biri olan ve Emir Cemâleddîn bin Yağmûr'un akrabasıydı.

657/1259. yılında Sultan Seyfeddin Kutuz el-Muizzî'(ö.658/1260) tahta geçti. Tahta geçtikten sonra bazı değişiklikler yaptı. Daha önce tahta olan çocuk sultanı azledip kendisi geçtiği için eski sultanın tarftarları bu göreve karşı çıkmışlardır. Sultan karşı çıkanların çoğunu hapsetti, bazı görevlileri görevden alıp yenilerini atadı. Emirleri ve askerleri yemin ettirerek biat aldı ve görevin yapmakta kararlılığını gösterdi. Vezirliğe Sahib Zeyneddin bin Zübeyr'i getirdi. **Şâddü'd-devâvin** görevinden Emir Hüsameddin bin Bâz'ı azletti ve yerine Emir Nuruddin bin es-Sedîd'i tayin etti.¹³²

Şucaaddin Celdak el-Faizi (ö.664/1266)¹³³ ise 659/1261 yılında **şâddü'd-devâvin** olarak görev yapmıştır. Şucaaddin, Sultanü'z-Zâhir Baybars'ın hükümdarlığında da çeşitli idari atamalarda bulunmuş ve bu dönemde **şâddü'd-devâvin** görevini yürütmüştür.

¹³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 300-301.

¹³¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nucumü'z-zahire*, VI, 64.

¹³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIX. 469.

¹³³ Safedi, *el-Vafl*, XI, 135; Yûnini, *Mira'tü-zaman*, II, 94.

659/1261 yılında, Kahire emirlerinden Emir Alaaddin Aytekin eş-Şihabi¹³⁴, Halep'in ilk **şâddü'd-devâvin**'i olarak atandı. Bu atama, sadece Halep'in mali işlerini düzenlemek için değil, aynı zamanda bölgedeki kalelerin iâşesi, mühimmat sevki ve devlet otoritesinin tesisi gibi görevleri de kapsıyordu. Bu kahire dışında **şâddü'd-devâvin** görevlendirilmesinin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nasreddin b. Sayram 665/1266 yılında Halep **şâddü'd-devâvin**'i olarak görev yapmıştır. 667/1268 yılında Sultan, Moğol hükümdarı Abaka Han'ın elçisini teslim almak üzere Nasreddin b. Sayram'ı görevlendirmiştir. Nasreddin b. Sayram, elçiye aldıktan sonra onu sıkı koruma altında tutmuş ve Sultan'a teslim etmiştir.¹³⁵

Emir Abdülaziz bin Mansur bin Muhammed bin Muhammed bin izzedin b. Vad'a el-Sahibi Halebi (ö.666/1267).¹³⁶ Rivayete göre ilk döneminde Ceble'de hatiplik yapıyordu, sonra Melik en-Nâsır'la bağlantı kurdu ve onun has adamlarından oldu. Şam'da **şeddü'd-devâvin** görevine getirildi.¹³⁷

Emir Bedreddin Baktud Kutzi, 672 yılında (1274 Miladi) Halep'te **şâddü'd-devâvin** olarak atanmıştır. Bu göreve Sultan Zahir Baybars'ın oğlu Melik el-Mesud döneminde atanmıştır. Melik el-Mesud'un Kerak'taki hazineleri harcamasıyla Şam naibi Emir Sungur el-Aşgar'dan yardım istemesi, bu dönemde Halep'teki görev değişikliklerini hızlandırmıştır. Bedreddin Baktud Kutzi'nin bu görevde ne kadar süre kaldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Aynı dönemde Memlûk Sultanlığı, Haçlılar ve Moğollarla mücadele etmiş ve bölgede önemli bir güç haline gelmiştir.¹³⁸

Emir Bedreddin Baktud Akrai 677 yılında (1279 Miladi) Şam'da **şâddü'd-devâvin** olarak görev yapmıştır.¹³⁹ Şam niyabetü's-saltana-i şerif makamı'nın naibi ile yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle Sultan'a şikâyetle bulunmuş ve görev değişikliği yapılmıştır. Emir Bedreddin Baktut Akrai 679 yılında (1281 Miladi) Sultan Melik Mansur Kalavun döneminde Şam'da **şâddü'd-devâvin** olarak atanmıştır.¹⁴⁰

Emir Alameddin Sencer e's-Şücai Mansuri, 678-680/1279-1281 yılları arasında Şam'da **şâddü'd-devâvin** olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda vezirlik ve naiblik gibi

¹³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 44; Makrizî, *es-Sülûk* 1, 531.

¹³⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, II. 55

¹³⁶ Safedî, *el-Vaîfî*, XVIII, 346; Yûnini, *zeyl'ü Mir'âti'z-zamân*, II 390; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb* XXX 155.

¹³⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179-182; Safedî, *el-Vaîfî* VI, 261-262.

¹³⁸ Makrizî. *es-Sülûk*, II. 127.

¹³⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 386.

¹⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 64.

önemli görevlerde bulunmuştur. Aşırı kibri ve zalimlikleri nedeniyle halk ve devlet erkanında nefret uyandırmış, daha sonra öldürülmüştür.¹⁴¹

Alameddin Sencer Devadari'nin (ö. 699/1299) *şâddü'd-devâvîn* olarak farklı yıllarda tekraren görev yapmıştır. Bu bilgilerden yola çıkarak Alameddin Sencer Devadari'nin bu göreve birden fazla kez getirildiğini söyleyebiliriz. Alameddin Sencer Devadari, Sultan Melik el-Mansur'un memlûkiydi. Sultan, "cesur ve bilgili" olarak nitelendirdiği memlûk Alameddin Sencer'i *şâddü'd-devâvîn* görevine atamıştır.¹⁴²

683/1284 yılında Sultan Melik Mansur Kalavun, Alameddin Sencer Devadari'yi (ö.699/1299)*şeddü'd-devâvînlik*ten almış ve yerine Şemseddin Sungur el-A'sar'ı getirmiştir. Ancak, 685/1286 yılında Alameddin Sencer Devadari tekrar *şeddü'd-devâvînlik* görevine getirilmiştir. 693/1294 yılında Sungur el-Aşgar'ı teslim alan *şâddü'd-devâvîn* yine Alameddin Sencer Devadari olmuştur.¹⁴³ Alameddin Sencer Devadari, *şeddü'd-devâvînlik* görevinden önce Naibü'ğaybe görevinde bulunmuştur.

Emir Zeynettın Ahmet Savabi'nin *şâddü'd-devâvîn* olarak görev yaptığı yıl 688 olarak kaydedilmiştir. Şamı Şerife geldiğinde, Sultan el-Melik el-Mansur, ibn sel'üs'i o dönemde *şâddü'd-devâvîn* olan Emir Zeyneddin Ahmet Savabi'ye teslim etmiştir. Sultan, ibn Sel'us'un mallarına el konulmasını, şiddetle cezalandırılmasını ve dövülmesini emretmiştir. Ancak oğlu melik Eşref, Savabi'yi "İbnü's-sel'us'e herhangi bir zarar gelirse cezalandırılacağı" konusunda tehdit etmiştir. Eşref'in şiddetinden korkan Savabi, ibn Sel'us'e karşı sert davranmaktan çekinmiştir.¹⁴⁴

İzzeddin Aybek Musuli'nin *şâddü'd-devâvîn* olarak görev yaptığı yıl 690 (1291 Miladi) olarak kaydedilmiştir. Aynı dönemde, Şam'a Rum Kalesi'nin fethi haberi ulaşmış ve şehirde kutlamalar yapılmıştır. Sultan, bu zaferin ardından Emir Sencer Şücâî'yi Şam Valisi olarak atamış ve Müslüman Kalesi'nin onarımı için görevlendirmiştir.¹⁴⁵

Seyfeddin Toğan Mansuri'nin *şâddü'd-devâvîn* olarak görev yaptığı yıl 699 olarak kaydedilmiştir. Seyfeddin Doğan Mansuri'nin ismindeki "Mansuri" ifadesi, onun Memlûk Sultanlığı'ndaki Mansuri Memlûkleri grubuna mensup olduğunu göstermektedir. Mansuri Memlûkleri, Sultan Mansur Ali (1279-1290) tarafından kurulan ve onun adını taşıyan bir Memlûk grubudur.¹⁴⁶

¹⁴¹ İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfî*, VI, 80; Yununi *zeyl'ü Mir'atü-zaman*, III, 80

¹⁴² İbn Kesir, *el-Bidaye*, XVII, 653; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 80-117.

¹⁴³ Safedî, *el-Vâfî*, XV, 298.

¹⁴⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 189

¹⁴⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 234.

¹⁴⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 184.

Emir Sungur el-A'sar (ö.709) , Şam Naibi Emir İzzeddin Aydemir ez-Zâhiri'nin memlûküdür. Efendisinin yanında kâtiplik görevinde bulunmuş ve onun tutuklanmasından sonra Emir Hüsameddin Toruntay'a intikal etmiştir. Toruntay tarafından Sultan Melik el-Mansûr Kalavun'a takdim edilen Sungur, efendisinden satın alınarak saray istadârlığına getirilmiştir¹⁴⁷.

683 (1284) yılında Sultan Kalavun'un Şam seferi sırasında, Emir Alâeddin Sencer ed-Devadari görevden alınmış ve Sungur hem **şâddü'd-devâvîn** hem de *naibü's-saltana* olarak atanmıştır. Bu görevdeyken Şam'da büyük ün kazanmış, idari ve mali işlerdeki başarısı sayesinde dikkat çekmiştir.¹⁴⁸

Sultan Kalavun'un ölümünden sonra yerine geçen Sultan el-Eşref Halil, Sungur'u Kahire'ye çağırarak cezalandırmış ve mal varlığına el koymuştur. Ancak Sungur, vezir İbnü's-Selû's'un kızıyla evlenerek cezasını hafifletmiş ve yeniden göreve dönmüştür. Bu tür inişli çıkışlı süreçler, Sungur'un siyasi kariyerinin önemli bir parçası olmuştur. Melik el-Adil döneminde Sungur'a daha geniş yetkiler verilmiş, Şam şehirleri, sahil kaleleri ve Ordu Divanı kendisine bağlanmıştır. Ancak zamanla kibirli tavırları nedeniyle eleştirilmiş, Sultan'la olan ilişkileri gerilmiş, bu nedenle birkaç kez görevden alınmış ve tekrar atanmıştır.

Sungur, özellikle Melik Lâçin'in tahta geçişinden sonra vezirlik makamına yükselmiş, ancak daha sonra tutuklanmış ve hapse atılmıştır.¹⁴⁹ Lâçin'in öldürülmesiyle Sungur serbest bırakılmış, Sultan Nasır Muhammed'in tahta geçişiyle yeniden vezir olmuştur. Ancak bu görevde de uzun süre kalamamış, dönemin iç siyasetinde sıkça yer değiştirmiştir. Sungur el-A'sar, mali işlerde etkin ve sert politikalar izlemiştir. Görevde olduğu dönemlerde vergi toplama, müsadere, zekât uygulamaları gibi pek çok alanda aktif olmuş, bazı bölgelerde isyan ve hırsızlıkla mücadele etmek üzere sefer düzenlemiştir.

Gazân'ın ordusunun yenilmesinin ardından Sungur, mali düzenlemeleriyle öne çıkmış; her yük birimine ödeme sistemini getirerek devlet hazinesine büyük gelir sağlamıştır. Ayrıca, kıtlık dönemlerinde halktan vergi toplamak üzere Mısır'ın güneyine sefer yapmış ve birçok suçluyu cezalandırmıştır. Mali işleri denetlerken adaletsizlikle suçlanan bazı görevlileri de yargılamış ve cezalandırmıştır.

Emir Sungur el-A'sar, Hicrî 709 (1309) yılında Kahire'de hastalanarak vefat etmiştir. Mısır'da, Bâb el-Nasr dışında bulunan kendi türbesine defnedilmiştir.

¹⁴⁷ Makrizî, *el-Hitât*, III, 154;

¹⁴⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI. 167.

¹⁴⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 306.

Ölümünden sonra geride büyük bir servet bırakmış, memlûklerinden pek çoğu yönetici konumlara gelmiştir. Hayırseverliği, bilgeliği ve siyasi etkisiyle tanınan Sungur, döneminin önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Emir Bedreddin Lü'lü el-Halebi'nin *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı yıl 690/1290 dir.¹⁵⁰ Halep'te toplanan malları Memlûk Devleti'ne göndermekle sorumlu olan Emir Bedreddin Lü'lü el-Halebi, güvenilir biri olmadığı gerekçesiyle görevden alınmış, tutuklanmış ve Memlûk Devleti'ne ödemediği mallar kendisinden talep edilmiştir.¹⁵¹ Onun yerine 698/1298 yılında Emir Alameddin Sencer el-Humusî *şâddü'd-devâvin* olarak atanmıştır. Safedi, vefyatında onun görevden alındıktan sonra cezalandırıldığı ve dövülerek öldürüldüğünü belirtir.¹⁵²

Emir Bedreddin Mesudi'nin (ö. 719/1320) *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı yıl 689/1289 olarak kaydedilmiştir. Emir Bedreddin Mesudi, Sultan Melik Eşref döneminde *şâddü'd-devâvin* olarak atanıştır. Sultan Melik Eşref, göreve geldiğinde İbn Sel'us'u vezir olarak atamıştır. Kaynaklarda Emir Bedreddin Mesudi'nin görevi sırasında, *şâddü'd-devâvin* olan Bedreddin'e, Kutboga tarafından teslim alınan ve Karakuş tarafından dışarı atılan vezir İbn Sel'us getirildiği bilgisi yer almaktadır. Daha sonra İbn Sel'us cezalandırılmış ve darbelerle öldürülmüştür.¹⁵³

Emir Fetheddin Ömer İbn Muhammed İbn Sabra¹⁵⁴,nın 695/1295 yılında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı kaydedilmiştir. Emir Esendemir Kerçi'nin tutuklanıp Şam Kalesi'ne hapsedilmesinin ardından *şâddü'd-devâvin* olan Sungur el-A'sar görevden alınmış ve yerine Emir Fetheddin Ömer İbn Muhammed İbn Sabra atanıştır.

Seyfeddin Çağan'ın da 695/1295 yılında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı bilinmektedir. Seyfeddin Akkuş Mansuri'nin ise 695/1295 yılında Şam'da *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı belirtilmiştir.¹⁵⁵

Seyfeddin Balaban Çukander'in (ö. 695/1295) Sultan Melik Mansur zamanında sultanlık memlûklerinden biri olduğu kaydedilmiştir. Seyfeddin Balaban Çukander, güvenilir ve dürüst bir insan olarak tanımlanmış ve Şam'daki divanul-hass'ta çalışmıştır. Bu görevi sürdürdüğü süre boyunca güvenilirliği ve derin bilgisi ile dikkat çekmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 251.

¹⁵¹ Makrizî, *es-Sülûk*, III, 373.

¹⁵² Safedi, *el-Vâfi*, XXIV, 310.

¹⁵³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 273.

¹⁵⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 273.

¹⁵⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 292.

¹⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 14-127; Makrizî, *es-Sülûk*, II, 337.

Emir Rükneddin Baybars Talavi,(ö.704/1304) yılında Şam'da **şâddü'd-devâvin** olarak görev yapmış ve sert bir yönetim tarzıyla tanınmıştır. Ancak görev süreci kısa sümüş ve bir yıl kırk altı gün sonra vefat etmiştir.¹⁵⁷

İzzeddin Aybek eş-Şucaî (ö.707/1307) İzzeddin Aybek eş-Şucaî'nin *şâddü'd-devâvin* görevi sırasında kibirli davranışlarından dolayı cezalandırıldığı ve Kahire sokaklarında bir eşek üzerinde gezdirildiği kaydedilmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca Sultan'ın yakınlarından Emir Ketboğa'ya karşı olanların şikayetleri üzerine Ketboğa'yı tuzağa düşürmek için diğer emirlerle görüşerek stratejik bir hamlede bulunduğu belirtilmiştir. İzzeddin Aybek eş-Şucaî'nin lakabı, onun bir memlûk olduğunu ve efendisinin adını taşıdığını göstermektedir. Memlûkler genellikle efendilerinin adını veya lakabını taşırlardı.

Nâsirüddin Muhammed b. Şeyhî' (704/1305), 700 (1300) ve 704 (1305) yıllarında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı bilgisi bulunmaktadır. 700/1300 yılında, Baybars Caşnigir, *şâddü'd-devâvin*'e Nâsirüddin Muhammed b. Şeyhî'nin işlerini sunarken, "Ne zaman naibü's-saltana bir iş yapmasını emrederse, onu yap" demiştir. Şaban ayının sonlarında, Nasuriddin Muhammed b. Şeyhî'nin vezirlikten azledildiğini ve malına el konulduğunu belirtmektedir. Ayrıca, *şâddü'd-devâvin* olan İzzeddin Aybek Şucaî tarafından dövülerek öldürüldüğü bilgisi yer almaktadır.¹⁵⁹ Nâsirüddin Muhammed b. Şeyhî'nin birçok zulüm yaptığına ve ağır vergiler koymayı amaçladığını iddia etmektedir. Nâsirüddin Muhammed b. Şeyhî, 700/1300 ve 704/1304 yıllarında **şâddü'd-devâvin** olarak görev yapmış ve bu dönemde bazı önemli olaylar yaşanmıştır.

Seyfeddin Bekdemir el-Hüsami'nin Şam'da Emir-i Hacib ve *şâddü'd-devâvin* olarak Şerefeddin Kiran'ın yerine atandığını belirtmektedir.¹⁶⁰ Bu atamayla birlikte, Şerefeddin Kiran'ın mal varlığına el konulmuştur.

706/1306 yılında, Seyfeddin Bekdemir el-Hüsami'ye Şam valiliği teklif edilmiş, ancak belirli şartlar öne sürerek bu görevi kabul etmeyi reddetmiştir. İstekleri onaylandıktan sonra valilik görevini üstlenmiştir. Aynı yılın Zilhicce ayının sekizinci gününde, Seyfeddin Bekdemir el-Hüsami *şâddü'd-devâvin* görevinden azledilmiş ve yerine Emir Cemaleddin Akkuş er-Rüstümi atanmıştır. Seyfeddin Bekdemir el-Hüsami ise Şam'da haciblik görevine iade edilmiştir.

¹⁵⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 84.

¹⁵⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 382.

¹⁵⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 89.

¹⁶⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 100.

Emir Seyfeddin el-Hac Bahadır el-Cakmi el-Zahiri (704/1304) serbest bırakılmış ve Şam'a, Keiran'ın *şâddü'd-devâvin* görevi üzerindeki iktâna gönderilmiştir. Şam'da Emir Bektumur el-Hüsami'nin yerine hacib olarak atanmıştır. Bektumur ise haciblikten alınarak *şâddü'd-devâvin* görevine getirilmiştir. Daha sonra Keiran gözaltına alınmış ve malına el konulmuştur.¹⁶¹

Cemaleddin Akkuş er-Rüstümi, 706/1306 ve 707/1307-708/1308 yıllarında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmıştır. Zilhicce'nin sekizinci gününde, 707/1307 yılında Emir Seyfeddin Bektemir el-Hacib'in Şam şeddü'd-devavinliğinden azledilmesinin ardından yerine atanmıştır. Şam'daki yönetim değişmiş, Akkuş kısa süre sonra *şâddü'd-devâvinlik* görevine getirilmiştir. Cemaleddin Akkuş bin Abdullah el-Rüstümi'nin Şam'da güçlü bir yönetici olduğu belirtilmekte ve 709/1309 yılında Cemâde-i Evvel ayının yirmi birinci günü vefat ettiği aktarılmaktadır. Şeyh Ruslan'ın kubbesine karşı yaptırdığı kubbeye defnedilmiştir.¹⁶²

Emir Seyfeddin Akçaba Mansuri(ö.1311) (699/1299) 711/1311'de *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı, 709/1309 yılında bu görevden alındığı aktarılmaktadır. Yerine atanan Emir Seyfeddin Balaban el-Cukandar Mansuri'nin ardından, Akçaba Naibü's-saltanaya atanmıştır. Mansuri Memlûklerine mensup olduğu belirtilen Akçaba el-Mansuri, Sultan Mansur Kalavun'a bağlı Mansuri Memlûkleri'ndendi.¹⁶³

Zeyneddin Ketboğa Mansuri'nin (ö.1322) 710/1310 yılında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığını belirten kaynaklar Ketboğa'nın ayrıca "Ketboğa el-Adilî" unvanıyla bilinen bir hacip olduğu ve 721/1322 yılında vefat ettiği belirtilmektedir. 711/1311 yılında Seyfeddin Kutlubek el-Caşnîr'in yerine hücutat görevine getirildiği de aktarılmaktadır. "Mansuri" lakabı, Zeyneddin Ketboğa'nın Mansuri Memlûklerine mensup olduğunu göstermektedir Ketboğa, Memlûk Sultanlığı döneminde Şam'da *şâddü'd-devâvin* ve haciplik gibi önemli görevlerde bulunmuş; 710/1310 yılında *şâddü'd-devâvin*, 711/1311 yılında ise hücutat görevinde yer almıştır.¹⁶⁴

Emir Alemüddin Sencer el-Hazin, Sultan tarafından Sallar'ın tutuklanması ve mallarına el konulması sürecinde *şâddü'd-devâvin* olarak görevlendirilmiştir. Sallar'a bağlı Ayas ve diğer görevlilere yönelik işlemler, mal varlıklarının tahsil edilmesi için Alemüddin Sencer el-Hazin'e havale edilmiştir. Bu süreçte Ayas, Hazin'e ve Sahib

¹⁶¹ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 391.

¹⁶² İbn Kesir, *el-Bidaye*, XVIII, 99.

¹⁶³ İbn Kesir, *en-Bidaye*, XVIII, 99.

¹⁶⁴ İbn Kesir, *el-Bidaye*, XVIII, 105-106.

Fahreddin'e bin dinar sunmuş; Hazin bu parayı reddetmiş ancak Sahib kabul etmiştir. Daha sonra Sahib ve Hazin görevden alınarak Ayas'a teslim edilmiş ve mal varlıklarının tahsili bu şekilde sürdürülmüştür.¹⁶⁵

Fahreddin Ayas eş-Şemsi, Rum Kalesi'nde naib olarak görev yaparken Zeyneddin Ketboğa el-Mansuri'nin yerine *şâddü'd-devâvin* olarak Şam'a gelmiştir. Bu değişim Beşinci Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Fahreddin, bu görevi başarılı bir şekilde sürdürmüş ancak Emir Seyfeddin Tokdemir döneminde görevinden alınmıştır. Daha sonra Emir Seyfeddin Yelboğa döneminde tekrar haciplik görevine atanmıştır.¹⁶⁶

Bedreddin Baktud el-Karamani, Şam'daki *şâddü'd-devâvin* görevine Seyfeddin Toğan'ın yerine hicri 711\1311) Ramazan ayının ikinci gününde atanmıştır.¹⁶⁷

Emir Bedreddin Mahmud ed-Türkmani'nin ise 714/1314 yılında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı belirtilmektedir.¹⁶⁸

Fahreddin Ayas el-A'sar (ö. 721/1322) Şam'da *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmış önemli isimlerden biridir.¹⁶⁹ Onun, Şemsüddin Sungur el-A'sar'ın Memlûkü olduğu ve Sungur el-A'sar'ın daha sonra Fahreddin Halil'in yerine vezir olduğu belirtilmektedir. Fahreddin Ayas el-A'sar, 718/1318 yılında *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmıştır. 721/1322 yılında Şam'da vefat eden Fahreddin Ayas el-A'sar'ın lakabının, efendisi Şemsüddin Sungur el-A'sar'dan geldiği tahmin edilmektedir.

Emir Alâmeddîn Sencer el-Humsî'nin, Halep'te *şâddü'd-devâvin* olarak 738 (1336-1337) yılında atandığı belirtilmektedir. Bu atama, Emir Bedreddîn Lü'lü el-Halebî'nin güvenilir bulunarak tutuklanmasıyla gerçekleşmiş ve yerine Alâmeddîn Sencer el-Humusi getirilmiştir. Ayrıca, Sencer el-Humsî'nin *şâddü'd-devâvin* görevinden azledildikten sonra Gize valiliğine atandığı ve daha sonra *şâddü'd-devâvin* olarak Trablus'a gönderildiği belirtilmiştir.¹⁷⁰

Emir Salahâddîn Yûsuf b. Esad hakkında İbn Hacer el-Askalânî'nin *ed-Dürerü'l-Kâmine* adlı biyografik eserinde geniş bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Emir Salahâddîn, kâtipliğe ilgi duymuş, biyografi yazımına katkıda bulunmuş, ancak daha sonra askerlik mesleğine yönelmiştir. Hama'da Kıpçak'ın devâdarı olan Salahâddîn, ardından Halep'te bir emirlik görevi almış, 724 (1323-1324) yılında İskenderiye nâipliği

¹⁶⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 458.

¹⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 205; Makrizî, *es-Sülûk*, II, 480.

¹⁶⁷ İbn Kesir, *el-Bidaye*, XVIII, 114.

¹⁶⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 283; Makrizî, *es-Sülûk*, XXIV, 255.

¹⁶⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXII, 205.

¹⁷⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 73.

görevine atanmıştır. Daha sonra değişik vilayetlerde resmî görevlerde bulunmuş, Emir Alaeddin Moğoltay el-Cemâlî'nin vezirliğinde *şâddü'd-devâvin* görevinde yer almıştır. Zaman zaman bu göreve getirilen kişilere vakıf ve imaret işlerinin yönetimi gibi ek görevler de verilmiş, böylece atanan şahısların hem ekonomik hem de sosyal kontrol alanları genişletilmiştir. H. 745/M. 1344-1345 yılında vefat eden Emir Salahaddin Yusuf b. İbnu'l-Es'ad ed-Devadar bu görevi yürütürken vakıflarla da ilgilenmiştir.¹⁷¹

Emir Alâaddin b. el-Halebî'ye ise Şam *şâddü'd-devâvinliğini* ve posta merkezlerinin kontrolü görevi tevdi edilmiştir.¹⁷²

726/1325 yılı Rebiü'l-evvel ayının yirmi dokuzuncu günü pazar günü, Emir Alaeddin Moğoltay, kal'atül cebel inşa Divanı'na karşı olan yeni vezirlik salonunda oturmuştu. Devletin nazırları, müstevfiler ve kalem ehli onun önünde, camdan dışarıda, oturdukları yer için yapılan platformda yer almışlardı. *Şâddü'd-devâvin* Seyfeddin Tugan¹⁷³ ve vezirlik muhafızları, daha önce bahsedilen platformun önünde, camın karşısında durmuştu. Onunla salonun içinde, camın bulunduğu odada, yalnızca Memlûkleri ve adamları dışında hiç kimse konuşmaya geçmemişti.

729/1328 yılında Selahaddin Yusuf b. E'sad'n *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı belirtilmektedir. Selahaddin Yusuf b. E'sad, kariyerine Beyrut'ta yarı zamanlı bir görevle başlamış, daha sonra askerlik mesleğine geçmiştir. Emir Seyfeddin Caşnigir'in devâdarı olduktan sonra Halep'te emirlik makamına yükselmiş ve burada haciblik görevini üstlenmiştir.¹⁷⁴ Emir Alaeddin el-Tanbûğâ döneminde Halep'te *şâddü'd-devâvin* olarak atanmış, birkaç kez Mısır'a çağırılmış ve sonunda İskenderiye'de Niyâbetü's-Saltana görevine getirilmiştir. Daha sonra Mısır'ın güneyindeki Menflût'ta görev almıştır.

Emir Necmeddin Davud bin Muhammed bin Ebi Bekir bin Muhammed bin Yusuf bin el-Zeybek hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır.¹⁷⁵ Ancak 729/1328 yılında Şam'da *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı bilinmektedir. Hayatı ve görev süresi hakkında detaylı bilgiye kaynaklarda rastlanmamıştır. Benzer şekilde, 732/1340 yılında Nureddin Hoşşab'ın Şam'da *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı belirtilmiş, ancak hayatı ve görev

¹⁷¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 294.

¹⁷² Safedi, *el-Vâfi*, XXIV, 184.

¹⁷³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 238.

¹⁷⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 294.

¹⁷⁵ İbn Kesir, *el-Bidaye*, XVIII, 310; Safedi, *A'yânü'l-asr*, II, 345.

süresi hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır. Aynı yıl Alaeddin b. Hilal Devle'nin adı da *şâddü'd-devâvin* olarak geçmektedir.¹⁷⁶

734/1333 yılında Necmeddin b. Zeybek, 738/1337 yılında ise Bedreddin et-Türkmanî bu görevde bulunmuştur. Bedreddin et-Türkmanî, Muhammed b. Fahreddin'in memlûku iken Melik Nasır tarafından satın alınmış ve onun döneminde *şâddü'd-devâvin* olarak görevlendirilmiştir. İki yıl kadar Trablus'ta kaldıktan sonra Kahire'ye dönen Bedreddin et-Türkmanî, tablhane emiri olmuş ve ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. 738/1337 yılında Emir Seffeddin Öküz b. Abdullah Nasiri'nin Şam'da *şâddü'd-devâvin* olarak görev yaptığı ve aynı yıl vefat ettiği belirtilmiştir. Kaynaklar, onun görev süresince insanlara zulmettiğini ve müsadere ile vergi toplamalarında acımasız davrandığını aktarmaktadır.¹⁷⁷

742/1341 yılında Emir Seyfeddin Bahadır Karkari, önce Humus'ta ardından Safed'de *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmıştır. Sert bir mizaca sahip olduğu belirtilen Karkari'nin 749/1348 yılında vefat ettiği ifade edilmiştir.¹⁷⁸ Şucaaddin b. A'zam, 748 yılında Emir Necmeddin Mahmud b. Ali b. Şervin, 756/1355 yılında ise Ali b. Baybars bu önemli görevde bulunmuştur. Emir Bedreddin Muhammed b. Emir Fahreddin İsa Türkmani'nin (ö.748/1347) de 738/1337 yılında *şâddü'd-devâvin* olarak görevlendirildiği ve bu görevde etkin bir rol oynadığı kaydedilmiştir. İzzeddin Abdülaziz b. Mansur, Memlûk Sultanlığı'nda önemli görevlerde bulunmuş bir isimdir.¹⁷⁹ İlk olarak sahil bölgesine bağlı Ceble'de hatiplik yapmıştır. Sultan Nasır Salahaddin Yusuf ile bağlantı kurarak onun yakın çevresine dahil olmuştur. Sultan Salahaddin Yusuf, Şam'ı fethettiğinde onu *şâddü'd-devâvin* görevine atamıştır. Şam ve çevresindeki işlerin idaresinden sorumlu olan İzzeddin Abdülaziz, zahid ve dindar bir yaşam tarzı benimsemiştir. Şam'da vali olarak atandıktan sonra Mısır'a gönderilmiş ve görev değişiklikleri sırasında Emir Cemaletdin el-Necibi ile anlaşmazlık yaşamıştır.

Emir Bedreddin Muhammed b. Emir Fahreddin İsa Türkmani, 751/1349 yılında Muhammed Kalavun döneminde karşımıza çıkar.¹⁸⁰ Türkmeni Muhammed olarak da bilinen bu şahıs, ilk olarak *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmış, daha sonra devlet hizmetinde yükselerek Cize'yi yönetmiştir. Sultan El-Melik En-Nâsır Muhammed bin Kalavun döneminde *şâddü'd-devâvin* olarak atanmıştır. O dönemde vezir

¹⁷⁶ İbn Kesir, *el-Bidaye*, XVIII, 344.

¹⁷⁷ İbn Tağriberdî, *el-Menhelü's-safi*, III, 35-36; Safedi, *el-Vafi*, XXIV, 310.

¹⁷⁸ Makrizî, *Kitabu'l-makfîl kebir*, V, 13; Safedi, *A'yânü'l-'asr*, IV, 186.

¹⁷⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 155; Yûnini, *zeyl'ü mir'atü-z-zaman*, II, 390.

¹⁸⁰ Makrizî, *el-Hutat*, IV, 117.

bulunmadığından, devletin idaresi tamamen ona bırakılmış ve birkaç yıl boyunca bu sorumluluğu üstlenmiştir. O zamanlar devlet yönetiminde Kerîmüddîn es-Sağîr bulunmasına rağmen, bu yönetimi Türkmeni'ye devretmek zorunda kalmıştır. Sultan tarafından Mısır'dan çıkarıldıktan sonra Trablus'ta *şâddü'd-devâvîn* olarak görev yapmış, ardından Şam Naibi Emir Tenguz'ün desteğiyle Kahire'ye dönmüştür. 738/1337 H. yılında büyük bir refah içinde vefat etmiştir.

Zahir Berkuk döneminde Mahmud b. Ali b. Asfer (767/1365)¹⁸¹ Emir Sadun Bek'in hizmetinde üstadar olarak çalışmıştır. Daha sonra *şâddü'd-devâvîn* görevine atanmış, Naibü's-Saltana Emir Bahadır el-Menceki'nin vefatından sonra 790/1388 yılının Cemaziyelahir ayının üçüncü Salı günü üstadarlık görevine getirilmiştir. Beşinci Perşembe günü kendisine hilat giydirilmiş ve müşirü'd-devle olarak atanmıştır. Saltanatın üç divanında görev yapmaya başlamış, bu divanlar *dîvânü'l-müfred*, *dîvânü'l-vezaret* ve *divanü'-hass* divanları olarak bilinmektedir.

Emir Ala'addin Ali b. Kalfat ed- Türkmani¹⁸² *şâddü'd-devâvîn* görevinde bulunduğu dönemden günümüze bazı izler kalmıştır. İbn Receb'in evinin bulunduğu arazi, onun ahırlarının olduğu bir alan olarak bilinmektedir. Emir Cemaleddin Mahmud bin Ali'nin 790/1388 H. yılında *şâddü'd-devâvîn* görevinden Sultan'ın üstadarlığına geçtiği bilinmektedir. Daha sonra bu görev, Nasirü'd-Din Muhammed bin Akboğa el-As tarafından üstlenilmiş ve Zilhicce ayının yirmi yedinci gününde tekrar devredilmiştir. İbn Receb, bu süreçte Sultan'ın hazineyi hassında ilgilenmiş ve el-Melikü'z-Zâhir Barakûk'un Şam'a gitmesiyle birlikte görevini bırakmıştır. Ancak Emir Mahmud el-Üstadar, onun tutuklanmasını sağlamış ve 100 bin dirhem ödemesini istemiştir.

Emir Sencer el-Hazin Emir Alameddin Eşref (ö. 735/1334). el-Melikü'l-Mansûr Kalavun'un memlûklerinden biri olarak *şâddü'd-devâvîn* görevinde önemli işler yapmış, ardından Kahire valiliğine kadar yükselmiştir. Yönetimde akılcılığı, siyaseti ve affediciliği ile tanınmış; zenginliği ve geniş imkanlarıyla öne çıkmıştır. 724/1324 yılının Ramazan ayında görevden alınarak yerine Emir Kadadar atanmıştır.¹⁸³

Emir Seyfeddin Bahadır el-A'sar el-Yahyavi, (Emir Yelboğa dönemine kadar),¹⁸⁴ Emir Seyfeddin Feccâr'ın mutfağında görevli bir idareci olarak görev yapmıştır. Daha sonra Emir Kebir Yelboğa el-Hâsikî'nin zerdikaşı olmuş, ardından Sultan'ın Dârü'd-

¹⁸¹ Makrizî, *el-Hıtat*, IV, 251

¹⁸² Makrizî, *el-Hıtat*, III 137

¹⁸³ Makrizî, *el-Hıtat*, III, 241; Safedî, *A'yânü'l-'aşr*, II, 471.

¹⁸⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, II, 458. Makrizî, *el-Hıtat*, III, 136.

Dıyâfe'sinde mihmandar olarak atanmıştır. Bu görevinden sonra *şâddü'd-devâvin* görevine getirilmiş ve Emir Yelboğa'nın gelişiyile bu görevini sürdürmüştür.

Makrîzî'nin bahsettiği Sarmeddin Özbek ise sadece görev yaptığından söz edilmekle birlikte ayrıntılara yer verilmemiştir. Nazırü'd-devle görevleri anlatılırken *şâddü'd-devâvin*'in vergi tahsili ile görevlendirildiği ifade edilir. Nazırü'l-Hass, sultanlık divanına ait önemli miktarda mali gelirleri kontrol eder ve bu gelirleri sultanlık hazinesine bağlı harcamalar için kullanır. Vezir ise çok az yetki ile sınırlandırılmış olup, sadece bazı bölgelerin yönetimi, vergilerle ilgili işler, sultanlık mutfağı ve su yolları harcamaları gibi konularda yetkilidir. Ayrıca Nazırü'd-Devle, *şâddü'd-devâvin*, Nazır Beytül-Mal, Nazırü'l-Ehrâ, Müstefîü'd-Devle ve Nazırü'l-Cihât vezire bağlıdır. Bununla birlikte Nazırü'l-Büyût ve Nazırü'l-İstablât gibi görevliler doğrudan vezire bağlı değildir.

Nazırü'd-Devle, bu makam sahibine "nazırların nazırı" ya da "mal nazırı" unvanlarının verildiği bir görevdir. Günümüzde bu görev "Nazırü'd-Devle" olarak bilinmekte ve rütbesi vezirlik makamından hemen sonra gelmektedir.¹⁸⁵ Eğer vezir yoksa ya da vezirlik makamı boş kalmışsa, Nazırü'd-Devle devletin yönetimini üstlenir ve *şâddü'd-devâvin*'e emir vererek mali gelirlerin toplanması ile harcamaların gerçekleştirilmesini sağlar. Sultan Nasır Muhammed bin Kalavun, uzun yıllar boyunca vezir atamaksızın yalnızca Nazırü'd-Devle ile işleri yürütmüş ve devleti bu şekilde yönetmiştir.

1.3. Memlûklerde Şâddü'd-devâvin Üst Yönetimle İlişkileri

Şâddü'd-devâvin, vezirle birlikte çalışarak devlet gelirlerinin toplanması, harcamaların denetlenmesi, divan defterlerinin düzenlenmesi ve taşradaki mali uygulamaların merkezi otoriteye uygunluğunun kontrolü gibi görevler yürütmekteydi.¹⁸⁶ Görev tanımı itibarıyla bu makam, hem mali denetim hem de idarî düzenleme işlevlerini bir arada taşıyan bir yapıdaydı. Şâddü'd-devâvinliğin genellikle **Emîr-i 'âşir** rütbesiyle birlikte verildiği ifade edilmektedir.¹⁸⁷

Sultan, bu makam üzerinde doğrudan tayin ve azil yetkisine sahipti. Şam'daki şâddü'd-devâvin atamalarının da bizzat Sultan tarafından gerçekleştirilmiştir. Sultan, Şâddü'd-devâvin'e doğrudan emir verebilir; gerektiğinde ceza ve müsadere gibi

¹⁸⁵ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIV, 157.

¹⁸⁶ Makrîzî *el-Hıtat* III 390

¹⁸⁷ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 23.

uygulamaları bu makam üzerinden yürütebilirdi.¹⁸⁸ Örneğin Sultan, kendisinden habersiz hareket eden bir kişiye karşı sert bir müdahale talimatını, dönemin Şâddü'd-devâvin'i olan Emîr Zeyneddin Ahmed es-Sâvâbî'ye iletmiş; bu şahsın mallarına el konulmasını ve cezalandırılmasını istemiştir.¹⁸⁹ Yine, sultanın görevdeki memurları gözden geçirdiği ve görevde kalacak olanlar hakkında Şâddü'd-devâvin'in karar verdiği kaynaklarda açıkça belirtilmektedir.

Bazı olağanüstü durumlarda, sultanın vefatı veya vekillerin (Naib veya Vezir) etkisiz kaldığı dönemlerde, Şâddü'd-devâvin'in devletin diğer yüksek memurları (nazıru'l-ceyş, nazıru'd-devle, Kadı vb.) ile birlikte merkezi yönetimi yürüttüğü de görülmektedir. Bu durum, makamın kriz zamanlarında da stratejik bir işlev üstlendiğini göstermektedir.¹⁹⁰

Genellikle vezir ile koordineli biçimde çalışmaktaydı. Mali meselelerde vezirin yardımcısı olarak kabul edilen bu makam, zaman zaman vezirlikten bağımsız olarak faaliyet gösterebilmiş; ancak çoğu örnekte vezirin gözetiminde hareket ettiği görülmüştür. Memlûk idaresinde vezirliğin zamanla zayıflaması ve yetkilerinin diğer makamlar arasında paylaşılması sonucunda, Şâddü'd-devâvin görevine belirli denetim yetkileri bırakılmıştır.

Vezirler, bu makamın atama ve azilleri üzerinde de doğrudan etkilidir. Nitekim Sahib Zeyneddin bin Zübeyr'in vezir olarak tayin edilmesinin ardından, dönemin Şâddü'd-devâvin'i olan Emîr Hüsameddin bin Baz görevden alınmış ve yerine Emîr Nureddin bin Sedîd getirilmiştir. Benzer biçimde, Fahreddin Halîlî'nin vezirliğe getirilmesinden sonra, Nâsırüddin Muhammed b. Şeyhî' Şâddü'd-devâvinlikten uzaklaştırılmış ve yerine Şemseddin Şeyhû el-Halebî atanmıştır.¹⁹¹

Bazı vakalarda vezirin şâddü'd-devâvin'e doğrudan talimat verdiği ve hatta divanların icrasında ortaklaşa hareket ettikleri görülmektedir. Posta düzenlemeleri ve mülklere el konulması gibi işlemler bu iki makamın iş birliği ile yürütülmüştür.

Naibü's-Saltana makamı, Memlûk yönetim yapısında vezirlikten daha üstün bir otorite olarak tanımlanmıştır. Naib-i Kâfil'in, sultanın onayladığı her konuda hüküm verme ve icra yetkisi bulunmaktaydı. Kaynaklar, Şâddü'd-devâvin'in doğrudan Naib'e bağlı olduğuna dair açık bir hiyerarşik ilişki sunmasa da, sultanın yetkili isimleri

¹⁸⁸ Makrizi *el-Hıtat* III, 136

¹⁸⁹ Makriz *el-Hıtat*, IV, 104

¹⁹⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 28.

¹⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 184

zikrederken kendisiyle birlikte naibini ve vezirini de anması, bu makamın faaliyetlerinin üst düzey yöneticilerin bilgisi ve onayı dahilinde gerçekleştiğini ima etmektedir.¹⁹²

Sultanın, vezir ve naibin aktif olmadığı dönemlerde devlet işlerinin yürütülmesinde Şâddü'd-devâvin'e önemli roller vermiştir. Bu durum, Şâddü'd-devâvin'in yalnızca mali değil, aynı zamanda idarî karar süreçlerinde de etkin bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.¹⁹³

Merkezî yönetimin aksine, taşrada Şâddü'd-devâvin görevlerinin doğrudan Naib tarafından da yürütülebiliyordu.¹⁹⁴ Bu da taşrada, merkezi ve yerel güç odaklarının denge içinde faaliyet gösterdiğine işaret eder.¹⁹⁵

Halep, Şam, Gazze, Trablus ve Hama gibi şehirlerde görev yapan **şâddü'd-devâvin**, bu bölgelerdeki naiblerle sıkı bir koordinasyon içinde çalışmakta, yerel mali işleyişin merkezle uyumlu yürütülmesini sağlamaktaydılar. Bu nedenle hem merkezde hem de taşrada Memlûk mali sisteminin temel yapı taşlarından biri hâline gelmiştir.¹⁹⁶

Görev atamaları büyük oranda sultanın onayıyla gerçekleşirken, kimi zaman bu yetki naibü's-saltanaya bırakılmıştır.¹⁹⁷

Bölgesel olarak görev yapanların atanmasında, bölgedeki naiblerin tavsiyeleri dikkate alınmış, görevini iyi yapan kişiler bazen tekrar aynı bölgeye atanmıştır.¹⁹⁸ Gazze, Trablus ve Halep gibi yerlerde bu göreve seçilecek kişilerin tecrübeli, azimli ve kararlı olmaları özellikle istenmiştir. Bu durum, makamın yalnızca mali bir görevden ibaret olmadığını, aynı zamanda siyasi, askerî ve toplumsal düzeni sağlayan bir konum olduğunu da göstermektedir.¹⁹⁹

Memlûk idare sisteminde merkezî ve bölgesel yönetimlerle iç içe geçmiş bir yapıda faaliyet göstermiştir.²⁰⁰ Görev sahipleri, yüksek bürokrasiyle sürekli temas hâlinde olmuş; atamaları, icraatları ve kişisel tutumları doğrudan sultan ve diğer üst düzey yöneticiler tarafından izlenmiştir. Bu görevdeki başarısızlıklar veya siyasi yanlış adımlar, mal varlığına el konulma, işkence, hapis ve ölümle sonuçlanabilmekteydi. Bu nedenle

¹⁹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 117

¹⁹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 298.

¹⁹⁴ Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 32-36; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXX, 143

¹⁹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 298 - 300.

¹⁹⁶ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 21-23.

¹⁹⁷ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448.

¹⁹⁸ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 450.

¹⁹⁹ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 319-320.

²⁰⁰ Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 229.

şâddü'd-devâvîn makamı, etkili olduğu kadar tehlikeli bir görev alanı olarak öne çıkmıştır.²⁰¹

²⁰¹ Aynî, *İkđü'l-cümân*, III, 53.

BÖLÜM II

BAHRİ MEMLÛKLER DÖNEMİNDE ŞEDDÛ'D-DEVÂVÎN

Bahri Memlûkler döneminde *şeddü'd-devâvin* başka bir deyişle *nâzırü'l-mâl*²⁰² müessesesi, genellikle emir-i aşereden seçilen, vergi tahsilatı hususunda vezire yardımcı olan görevli diye tarif edebiliriz²⁰³. Memlûkler döneminde yüksek dereceli ve etkili bir idarî-mâlî makamdır.²⁰⁴ Bu görevi üstlenen kişi, devletin gelir-gider işleriyle, iktâ düzenlemeleriyle ve resmî kayıtlarla ilgilenmekle yükümlüydü.²⁰⁵ Memlûkler döneminde görev yetkileri zamanla değişse de, bu makam hem siyasî hem de bürokratik yapı içinde merkezi bir rol oynamış, zaman zaman vezirlik makamının dahi önüne geçmiştir.²⁰⁶

Şeddü'd-devâvînlilik makamı Bahri Memlûklerden önce Eyyubiler döneminde faaliyet gösteren bir kurumdur. Bu dönemde görev daha çok iktâ sisteminin takibi, devlet gelirlerinin düzenlenmesi ve devlet yazışmalarının organize edilmesiyle sınırlıydı.²⁰⁷ Makama atananlar genellikle emirler arasından seçilir, askerî deneyimi olan kişiler bu göreve getirilirdi.²⁰⁸ Memlûklerde vezirliğin kaldırıldığı veya zayıfladığı dönemlerde şeddü'd-devâvîn daha da güçlendi. Hatta bir dönem vezirliğin yerine de faaliyet göstermiştir. Zamanla görev tanımı da genişlemiş, Maliye işlerinin yanı sıra, orduya maaş tahsisi, vergi gelirlerinin dağıtımı, dîvân kayıtlarının tutulması ve saraya bağlı idarelerin denetimi de bu makamın sorumluluk alanına girmiştir. Bu nedenle görev sahibi, bir anlamda maliye nazırı gibi çalışmıştır. Bazı dönemlerde devletin tüm mali yapısı bu makama bağlanırken, bazı güçlü *şâddü'd-devâvîn*'ler saray ve sultanla yakın ilişkiler geliştirerek iktidar üzerinde ciddi nüfuz kazanmışlardır. *Şâddü'd-devâvîn* olan kişilerin görevden alınması, mallarının müsadere edilmesi, hatta işkenceyle öldürülmesi sık görülen olaylar arasındaydı.²⁰⁹ Görevde kalma süreleri giderek kısaldı; hızlı atamalar ve görev değişiklikleri dönemin olağan uygulamaları hâline gelmiştir.²¹⁰ Bu müessese, devletin gelir ve giderlerini kontrol etmek, vergi tahsilatını düzenlemek, mali

²⁰² Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 132.

²⁰³ Tâceddîn Abdülvehhab Sübki, *Muîdü'n-niam ve mübîdü'n-nikam*, Beyrut 1407/1986: Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* V, 22.

²⁰⁴ Aynî, *İkdü'l-cümân*, I, s.161.

²⁰⁵ Aynî, *İkdü'l-cümân*, III, 79

²⁰⁶ Makrizî, *el-Hitat*, II, 24.

²⁰⁷ Makrizî *el-Hitat*, IV, 104

²⁰⁸ Makrizî *el-Hitat*, III, 390

²⁰⁹ Makrizî, *es-Süluk*, III/2, 890.

²¹⁰ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448.

yolsuzlukları tespit etmek ve gerektiğinde mal müsaderesi²¹¹ yapmak gibi görevleri üstlenmiştir²¹². Aynı zamanda kamu düzeninin sağlanması ve yasal süreçlerin takip edilmesinde de etkili bir role sahip olmuştur.²¹³ Bu kurum, devletin mali kayıtlarını tutmak ve denetlemekle görevliydi. Tüm maliye divanlarının en yükseği olan bu divan, diğer divanların hesaplarını kontrol ederdi. Sultan'ın emirleri ve imzaları burada kaydedilir, tahsildarlık faaliyetleri bu divana bağlı olarak yürütülürdü.²¹⁴ Devletin vergi gelirlerinin kaynaklarını belirlemek, tahsilat süreçlerini denetlemek ve vergi düzenlemelerini gerçekleştirmek de *şâddü'd-devâvin* görevlilerinin sorumlulukları arasındaydı. Tahsil edilen, bakiye kalan, eksik ve gecikmiş miktarları kapsayan belgeler incelenir ve halkın ekonomik durumu tespit edilirdi.²¹⁵ Aynı zamanda zekât toplama ve vergi düzenlemeleriyle ilgili sorunlarla da ilgilenilirdi.

Görevi genellikle asker kökenli emirler üstlenirdi. *Şâddü'd-devâvin* görevlileri, divanlarda alınan kararları kaydeder, mali yolsuzlukları tespit eder ve gerektiğinde suçluları sorguya çekip cezalandırabilirlerdi. Bu cezalar, mal varlığına el koyma ve öldürülme gibi ciddi yaptırımları da içerirdi.

Şam'daki *şeddü'd-devâvin* müessesesinin işleyişi, Mısır'daki ile büyük benzerlikler taşırdı. Şam'daki görevlilere, işlerini adalet ve dürüstlikle yerine getirmeleri tavsiye edilirdi. Bu makam, zaman zaman siyasi nüfuz mücadelesine sahne olmuş ve görevden alınmalar veya yer değiştirmeler gibi durumlarla karşılaşmıştır.²¹⁶ *Şâddü'd-devâvin* görevlileri merkez kahirede sultan tarafından atanırken, merkezin dışındakiler naiblere bağlı olarak çalışırdı ve posta merkezi yönetimi gibi farklı görevlerde de bulunabilirlerdi. Bahri Memlûkları döneminde *şeddü'd-devâvin* müessesesi, devletin mali sistemini düzenleme ve denetleme ihtiyacından doğmuştu²¹⁷. Devletin gelirlerini toplamak, giderlerini kontrol etmek ve yolsuzlukları önlemek gibi önemli görevleri yerine getirerek Memlûk Devleti'nin devamlılığına katkı sağlamıştır. Bu görev, yalnızca idari bir pozisyon olmanın ötesinde, dönemin sosyal ve siyasi dinamiklerini etkileyen önemli bir araç olarak öne çıkmıştır. *Şeddü'd-devâvin* müessesesi, Memlûk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısının ayrılmaz bir parçası olmuştur.²¹⁸

²¹¹ Makrizî, *es-Süluk*, III, 200.

²¹² Makriz, *el-Hıtat*, IV, 104

²¹³ Makrizî, *el-Hıtat*, IV, 104

²¹⁴ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 28-29.

²¹⁵ Makrizî, *es-Süluk*, III, 387.

²¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 305-306

²¹⁷ Safedi, *A'yânü'l-asr*, 1, 464.

²¹⁸ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'şâ*, XII, 179-182.

Şâddü'd-devâvîn genellikle onlu emirlerden seçilen, vergi tahsilatı hususunda vezire yardımcı olan bir görevli olarak tanıtılmaktadır.²¹⁹ Şâddü'd-devâvîn için müşiddü'd-devâvîn ve şâddü'd-devle ünvanları da kullanılmıştır²²⁰. Memlûkler devlet kurduktan sonra devlete yeni bir sistem getirmemişlerdir. Daha önce aynı coğrafyada yaşayan devletlerin kurumlarını ikame ettirmişlerdir. Bu kurumlardan biride şeddü'd-devâvindir. Eyyubilerde Dîvânü'l-mâl'in başkanını, Meclisü ashâbî'd-devâvîn adlı bir heyet tayin ederdi. Dîvânü'l-mâl'in başkanına nâzîrü'd-devâvîn veya nâzîrü'n-nüzzâr da denirdi. Bu zat, bütün malî divanlar üzerinde kontrol hakkına sahip bulunan Dîvânü'n-nazar'ın başkanıydı.

Şâddü'd-Devâvîn'in görevlerinden biride divanda kararlaştırılan hususları kayıt altına almaktır.²²¹ Bu şekilde o, divanları denetler ve divan hesaplarını gözden geçirirdi. Bu görevi Onlar Emiri'nin yanı sıra bazen de bir asker yürütürdü. Halep naibi tarafından tayin edilen şâddü'd-devâvîn, askerî zevattan kabul edilirdi.²²² Halep kalelerinin para, tahıl ve gerekli mühimmatın tedarik edilerek yerlerine ulaştırılması Şâddü'd-Devâvîn'in görevleri arasındaydı.²²³ Kalkaşendi vezirliğin ortadan kaldırıldığı el-Melikü'n-Nasır Muhammed b. Kalavun döneminde vezire ait bulunan vergi tahsili ve maaşların ödenmesi görevlerinde nazîrü'd-devle ve **şâddü'd-devâvîn** in beraber çalıştıklarını belirtirken,²²⁴ Makrizî, **şâddü'd-devâvîn** vezire bağlı olduğunu, ancak vezirliğin ortadan kaldırıldığı durumlarda nazîrü'd-devlenin belirtilen görevleri üstlendiğini, **şâddü'd-devâvîn** de onun hizmetinde görev yaptığını söylemek suretiyle onun hiyerarşide nazîrü'd-devlenin altında yer aldığına işaret etmektedir.²²⁵

Nüveyrî'nin vezaret divanında istihdam edilen görevlileri sayarken Şâddü'd-devâvînden de bahsetmesi bu görevin Memlûkler döneminin sonlarına kadar varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır²²⁶. 724'te (1324) şâddü'd-devâvîn görevine tayin edilen emîrin vezirle birlikte görev yapması üzerine ona Şâddü'd-devâvînlerin adeti olduğu üzere vezirin kapısında beklemesi ve vezirin işlerine karışmaması hususunda talimat verildiği, bunu reddetmesi üzerine başka bir göreve nakledildiği şeklindeki bilgidен, bazı şâddü'd-devâvînlerin bu hiyerarşik yapıya itiraz ettikleri görülmektedir.

²¹⁹ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 22.

²²⁰ Ayaz, *Vezirlik*, 223-224.

²²¹ Uzunçarşılı, *Medhal*, 341.

²²² Kalkaşendi, *Sübhü'l-a'sâ*, IV, 218.

²²³ Kalkaşendi, *Sübhü'l-a'sâ*, XII, 155.

²²⁴ Kalkaşendi, *Sübhü'l-a'sâ*, IV, 28-29.

²²⁵ Makrizî, *el-Hıta*, I, 348-349

²²⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 184

Yine, 754'te (1353) bu sırada vezir olan Muvaffakuddin Hibetullah b. Saidüddeve'ye yeni tayin edilen müşir ve şâddü'd-devâvîn'in talimatlarının dışına çıkmamasının şart koşulduğu şeklindeki kayıttan da zaman zaman bu hiyerarşinin tersine döndüğü anlaşılmaktadır.

Şâddü'd-devâvîn'in sadece vergi tahsilatında değil, mal müsaderelerde de görev aldığı görülmektedir. Makrizî, 780'de (1378) tutuklanan bir mukaddemü'd-devlenin mal müsaderesi için Kahire valisine teslim edilmesini garip bir uygulama olarak nitelemekte, usulün mal müsaderesine tabi olacak kimsenin vezirin inhasıyla, Şâddü'd-devâvîn veya mukaddemü'd-devleye teslim edilmesi olduğunu belirtmektedir.²²⁷ Hem Makrizî'nin verdiği bilgiyi teyit eden hem de şâddü'd-devâvîn'in bir tecziye memuru gibi çalıştığını gösteren birçok örnek mevcuttur. Mesela 704'te (1305) azledilen Vezir İbnü's-Şeyhî'nin hem cezalandırılmak hem de mal müsaderesine tâbi tutulmak üzere şâddü'd-devâvîne teslim edildiği kaydedilmektedir. 710'da (1311) azledilip tutuklanan şâddü'd-devâvîn'in halefine teslim edilerek mal müsaderesine tâbi tutulduğu bildirilmektedir.²²⁸ 752 (1351) yılında ise iki müstevfi'd-devle ve bir mukaddemü'd-devlenin azledilerek tutuklandıkları, cezalandırılmak ve mal müsaderesine tâbi tutulmak üzere şâddü'd-devâvîne teslim edildiği belirtilmektedir.²²⁹ 802'de (1399) Vezir Bedreddin Muhammed b. Tuhî ve oğlu tutuklanarak mal müsaderesine tâbi tutulmak ve cezalandırılmak üzere yine şâddü'd-devâvîne teslim edilmişlerdir.²³⁰

Şâddü'd-devâvînlerin sayısına gelince genellikle bir kişiyle sınırlı olduğu görülmektedir. Bu göreve 746'da (1345) iki kişinin tayin edilmiş olması²³¹ kaynaklarda rastladığımız tek örnektir.

2.1. Memlûklerde Şâddü'd-devâvînlik İçin Atanma Şart ve Usulleri

2.1.1. Atanma Şart Ve Usulleri

Memlûkler döneminde şâddü'd-devâvîn makamına atanma şartları ve usulleri hakkında kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bu makam, devletin mali ve idari işleyişinde kritik bir role sahip olduğundan, atama süreçleri büyük bir titizlikle yürütülmekteydi. Şâddü'd-devâvîn olarak atanacak kişilerin, görevlerini yerine

²²⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, III, 330.

²²⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, III/1, 89-90.

²²⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, III/3, 836-838.

²³⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, III/3, 981

²³¹ Makrizî, *es-Sülûk*, III/3, 691.

getirebilecek bilgi ve beceriye sahip olmaları beklenirdi.²³² Bu, sadece mali konularda değil, aynı zamanda idari düzenlemeler ve devlet işleyişi hakkında da yeterli bilgiye sahip olmayı içeriyordu. Mali işlerin yönetimiyle yakından ilişkili olduğundan, atanan kişilerin dürüst ve güvenilir olmaları büyük önem taşıyordu.²³³ Devlet malını korumalı, yolsuzluğa karışmamalı ve halkın güvenini kazanmalıydı. Daha önce devlet işlerinde tecrübe kazanmış olmaları önemliydi.²³⁴ Devlet işleyişi, mali süreçler ve idari düzenlemeler hakkında pratik bilgiye sahip olmaları, bu makamda başarılı olmaları için gerekliydi. Şâddü'd-devâvînlerin adaletli olmaları da beklenen önemli bir nitelikti. Adaletli bir yönetim sergilemeleri, halkın refahını artırmaları ve devletin düzenini sağlamaları açısından kritikti. Görevini kararlılıkla ve azimle yerine getirmesi beklenirdi. Özellikle mali konularda titizlikle çalışmalı, devletin çıkarlarını korumalı ve görevlerini eksiksiz yapmalıydı. İfade gücü yüksek, etkili ve doğru bir üsluba sahip olması beklenirdi. Bu, hem yazılı hem de sözlü iletişimde yetenekli olmalarını gerektiriyordu.²³⁵

Atamalar genellikle sultanın onayı ve emriyle yapılırdı. Sultan, bu göreve atayacağı kişiyi dikkatle seçer ve onun liyakat, dürüstlük ve deneyim gibi niteliklere sahip olmasına özen gösterirdi. Atama işlemleri resmi bir belge olan "mersume-i şerif" ile yapılırdı. Bu belge, atanan kişinin görevini, yetkilerini ve sorumluluklarını içerirdi. Şâddü'd-devâvîn olarak atanan kişilerin, divanda görev dağılımları yapılırdı. Bu süreçte, görev yapacakları bölgeler, sorumluluk alanları ve diğer görevlilerle olan ilişkileri belirlenirdi. Atama için "taklid" adı verilen bir yazı yazılırdı. Bu yazıda, atanan kişinin unvanı, sıfatları, görevi ve dua cümleleri bulunurdu.²³⁶

Şâddü'd-devâvîn olarak atanan kişi, görev yerine gider ve görevine başlardı. Devletin mali ve idari işlerini düzenlemek, gelirleri toplamak, harcamaları kontrol etmek ve adaleti sağlamak gibi sorumlulukları yerine getirirdi. Atanma sonrasında, göreve başlayan kişinin işlerini eksiksiz bir şekilde denetlemesi ve düzenlemesi beklenirdi.²³⁷ Şâddü'd-devâvîn, görevini yerine getirirken hem haksızlığa karşı güçlü durmalı hem de hak edenlere kolaylık sağlamalıydı. Bu şekilde, devletin düzeni korunur ve halkın refahı sağlanırdı.

²³² Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179.

²³³ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 182.

²³⁴ Nüveyrî, *Nihayetü'l-ereb*, XXXIII, 71.

²³⁵ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448.

²³⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 450.

²³⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 180.

Memlûkler döneminde Şeddü'd-devâvînlik makamına atanma süreçleri büyük bir titizlikle yürütülmekteydi. Bu göreve atanacak kişilerin liyakatli, dürüst, deneyimli, adaletli, kararlı ve azimli olmaları beklenirdi. Atamalar, sultanın onayı ve mersume-i şerif ile resmiyet kazanırdı. Şâddü'd-devâvîn, devletin mali ve idari işleyişinde önemli bir rol oynar, devletin düzenini sağlamak ve halkın refahını artırmak için çalışırlardı.

2.1.2. Atanma Yazışmaları

Şeddü'd-devâvînlik makamına atanma ve görev yazışmaları, Memlûkler döneminde büyük bir titizlikle yürütülürdü. Bu süreçler, devletin mali ve idari düzenini sağlamak amacıyla belirli kurallar ve geleneksel ifadeler çerçevesinde gerçekleştirilirdi²³⁸. Atama ve görev yazışmaları, hem memurların görevlerini anlamalarına yardımcı olur hem de devletin resmiyetini ve otoritesini gösterirdi. Atanacak kişilerde aranan temel nitelikler; liyakat, dürüstlük, deneyim, adalet, kararlılık, azim ve iyi iletişim becerileriydi. Bu kişiler, mali işlerde yetkin, güvenilir, devlet işlerinde tecrübeli ve adil kararlar alabilen kişiler olmalıydı.²³⁹ Şâddü'd-devâvîn atamaları genellikle sultanın onayı ve emriyle yapılırdı. Sultan, bu göreve atayacağı kişiyi dikkatle seçer ve onun niteliklerine özen gösterirdi.²⁴⁰

Atama işlemleri, "mersûme-i şerîf" adı verilen resmi bir belge ile yapılırdı. Bu belge, atanın kişinin görevini, yetkilerini ve sorumluluklarını içerirdi. Mersûme-i şerîf, sultanın mührünü taşır ve atamanın resmiyetini gösterirdi. Ayrıca atama için "*taklîd*" adı verilen bir yazı yazılırdı. Bu yazıda, atanın kişinin unvanı, sıfatları, görevi ve dua cümleleri bulunurdu. Taklîd, atamanın resmiyetini vurgular ve göreve başlama sürecini başlatırdı.²⁴¹

Atama yazılarında, atanın kişinin unvanı, lakabı ve görev durumu belirtilirdi. Bu, yazının resmiyetini artırır ve atamanın kimin tarafından yapıldığını netleştirirdi. Atanan kişinin, divanda görev dağılımı yapılır, görev yapacağı bölgeler, sorumluluk alanları ve diğer görevlilerle olan ilişkileri belirlenirdi²⁴².

Görev yazışmalarında kullanılan dil oldukça yerel ve gelenekseldi. Bu yazışmalar, devletin otoritesini ve ciddiyetini yansıtırdı. Atanan kişiyi onurlandırmak için uygun hitap ifadeleri kullanılırdı. Dua ve övgü ifadeleri, atanın kişinin başarılı olması için kullanılırdı.

²³⁸ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179.

²³⁹ İbn Tağriberdî, "*el-Menhel es-Sâfi*", VI, 96.

²⁴⁰ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 36; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 167.

²⁴¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 31-34.

²⁴² Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448.

Yazışmalarda atanan kişiye göreviyle ilgili tavsiyelerde bulunulur, islam hükümlerine uyulması, devlet malının korunması gibi konular öne çıkartılırdı.²⁴³

Ayrıca yazışmalarda atanan kişinin görev tanımını net bir şekilde belirtilirdi. Yazışmaların sonunda, atanan kişiye başarı dilekleri iletilir ve dua ifadeleri kullanılırdı. Tarih ve gerekli belgeler yazıya eklenerek resmiyet kazanması sağlanırdı.²⁴⁴

2.2. Bahri Memlûklerde Şâddü'd-devâvinlere Yazışma Şekilleri

2.2.1. Görevlendirme Yazıları

Şâddü'd-devâvin görevlendirme yazıları, memlûkler döneminde bu önemli pozisyona atanan kişilere verilen resmi belgelerdi ve bu yazılar, atamanın meşruiyetini ve görevlinin yetkilerini belirtirdi. Bu yazılar *mersûme-i şerîfe* olarak adlandırılırdı. Görevlendirme yazıları, sadece bir atama belgesi olmanın ötesinde, dönemin siyasi, idari ve sosyal yapısına dair önemli bilgiler sunmaktaydı. Bu yazıların başlangıç kısmında genellikle atanan kişinin adı, unvanı, lakabı veya görevi ile ilgili açıklamalara yer verilirdi ve atanan kişinin liyakati ile geçmişteki başarıları vurgulanırdı. Giriş bölümlerinde Allah'a hamd ve övgüler sunularak, devletin dini temelleri ve atamanın ilahi iradeye uygunluğu ifade edilirdi.

Görevlendirme yazılarında *şâddü'd-devâvin*'in görevleri ve yetkileri detaylı bir şekilde belirtilir; hangi konularda yetkili olduğu ve hangi mali ve idari işlerden sorumlu olduğu açıkça ifade edilirdi. Örneğin, Şam'daki bir *şâddü'd-devâvin*'in, Mısır'daki benzer yetkilere sahip olduğu, Mısır'daki görevlinin ise emirlerin depolarını mühürleme ve mali işleri denetleme yetkisi bulunduğu belirtilirdi. Bu belgelerde, görevlinin liyakat, dürüstlük, deneyim, adalet ve görevine bağlılık gibi niteliklere sahip olması gerektiği vurgulanırdı. Devletin çıkarlarını koruyacak, halkın refahını artıracak nitelikteki kişilerin atanması, görevlendirme yazılarının temel vurgularından biriydi.²⁴⁵

Şâddü'd-devâvin'den beklenenler arasında, ülke imarına katkıda bulunmak, hazineye gelir sağlamak, işleri düzenli bir şekilde yürütmek, devletin mali kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmek ve yolsuzluğun önüne geçmek gibi hususlar yer alırdı. Yazılarda, adaletli olmak, doğru yolu izlemek, Allah'a güvenmek ve halka iyi davranmak gibi ahlaki ve dini prensiplere vurgu yapılır; görevliye öğüt ve tavsiyeler verilirdi. Bu

²⁴³ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 418.

²⁴⁴ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 319.

²⁴⁵ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448-449.

belgeler, genellikle başarı ve hayır duaları ile sonlandırılır ve görevlinin işlerinde muvaffak olması için temenniler dile getirilirdi.

Görevlendirme yazıları, genellikle "mensûrî" tarzında yazılırdı. Bu yazı türü, belgelerin resmîyetini ve önemini vurgulardı. Örneğin, *mersûme-i şerîfe* belgelerinin, Safed'deki Şakîf vekâleti gibi yerlerde hazırlandığı belirtilmektedir. Atamalar genellikle sultanın veya nâibin onayı ile yapılır ve kararlar *mersûme-i şerîfe* aracılığıyla resmîyet kazanırdı. Divan-ı İnşa, görevlendirme yazılarını hazırlayan ve düzenleyen önemli bir makamdı. Bu divan, atama kararlarını resmi belgelere dönüştürür ve gerekli yazışmaları yapardı. Görevlendirme yazıları, sultanın veya nâibin mührü ve imzası ile geçerlilik kazanır ve bu mühürler belgenin doğruluğunu garanti ederdi.²⁴⁶

Bir görevlendirme yazısında şu tür ifadeler yer verilirdi: "*Allah'a hamd olsun ki, devletimizi en iyi şekilde yönetmek için bizlere yardımcıları ihvan etti. Filan kişi, sahip olduğu liyakat, dürüstlük ve adalet ile bu göreve layık görülmüştür. Kendisine, Mısır topraklarında şâddü'd-devâvin görevi tevdi edilmiştir. Görevi gereği, devletin mali işlerini denetleyecek, gelirleri toplayacak ve hazineyi koruyacaktır. Görevini adaletle yerine getirmesi, halka iyi davranması ve devletin çıkarlarını gözetmesi emredilmiştir. Allah, onu bu görevde muvaffak kılsın ve devletimizi her daim korusun.*"

Şâddü'd-devâvin görevlendirme yazıları, memlûkler döneminde devletin işleyişinde önemli bir rol oynamış ve bu görevlilerin yetki ile sorumluluklarını belirlemiştir. Bu yazılar, aynı zamanda dönemin bürokratik yapısı, siyasi dinamikleri ve sosyal değerleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Görevlendirme yazıları, sadece bir atama belgesi olmanın ötesinde, dönemin siyasi, idari ve sosyal yapısına dair önemli bilgiler sunmaktaydı.

Görevlendirme yazıları genellikle atanan kişinin adı, unvanı, lakabı veya görevi ile ilgili açıklamalarla başlardı. Bu giriş kısmında, atanan kişinin liyakati ve geçmişteki başarılarına vurgu yapılırdı. *Mersûme-i şerîfelerde*, şâddü'd-devâvin görevleri ve yetkileri detaylı bir şekilde belirtilirdi. Görevlinin hangi konularda yetkili olduğu, hangi mali ve idari işlerden sorumlu olduğu açıkça ifade edilirdi. Örneğin, "Kendisine, Mısır topraklarında şâddü'd-devâvin görevi tevdi edilmiştir" veya "Görevi gereği, devletin mali işlerini denetleyecek, gelirleri toplayacak ve hazineyi koruyacaktır" gibi ifadeler yer alabilirdi²⁴⁷. Görevlendirme yazılarında atanan kişinin sahip olması gereken nitelikler de

²⁴⁶ Aynî, *İkdü'l-cüm'an*, 176.

²⁴⁷ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII,179.

vurgulanırdı. Bu nitelikler arasında liyakat, dürüstlük, deneyim, adalet ve görevine bağlılık yer alırdı. Görevlinin, devletin çıkarlarını koruyacak ve halkın refahını artıracak nitelikte olması beklenirdi. Örneğin, "Filan kişi, sahip olduğu liyakat, dürüstlük ve adalet ile bu göreve layık görülmüştür" şeklinde ifadeler kullanılabılırdı.²⁴⁸

Devletin, *şâddü'd-devâvin*den beklediği hususlar arasında ülke imarına katkıda bulunmak, hazineye gelir sağlamak ve işleri düzenli bir şekilde yürütmek gibi konular yer alırdı. Görevlinin, devletin mali kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmesi, vergi gelirlerini artırması ve yolsuzluğun önüne geçmesi beklenirdi. Örneğin, "Bu kişi, bu kutsal görevi yerine getirmek için büyük bir titizlikle çalışmalı, kazançları artırmak ve devlet dairesinin işlerini düzgün bir şekilde yürütmek için gayret etmelidir" gibi ifadeler bulunabilirdi. Yazılarda, atanan kişiye görevi sırasında dikkat etmesi gereken hususlarda öğütler verilirdi.²⁴⁹ Bu öğütler genellikle adaletli olmak, doğru yolu izlemek, Allah'a güvenmek ve halka iyi davranmak gibi ahlaki ve dini prensiplere vurgu yapardı. Örneğin, "Her zaman Allah'tan korkmayı, insanlar arasında adaletli ve eşit davranmayı ön planda tutsun. En önemli tavsiyemiz, yaptığı işlerde takvayı temel ilke olarak kabul etmesidir" denilebilirdi. Görevlendirme yazıları, atanan kişiye başarı ve hayır dualarıyla son bulurdu. Bu bölümde, görevlinin işlerinde başarılı olması ve devletin devamlılığı için temenniler dile getirilirdi.²⁵⁰ Örneğin, "Allah, onu bu görevde muvaffak kılsın ve devletimizi her daim korusun" gibi ifadelerle yazı sonlandırılırdı.²⁵¹ Görevlendirme yazıları, sultanın veya nâibin mührü ve imzası ile geçerlilik kazanırdı. Bu mühür ve imzalar, atama belgesinin resmiyetini ve doğruluğunu garanti ederdi. Ayrıca nâibin Karîm mührüyle yapılan atamalar da bulunmaktaydı.

2.3. Nasihat Yazıları

Şâddü'd-devâvin'e verilen nasihat yazıları, görevlendirme belgelerinin önemli bir parçasını oluşturur ve bu yazılarda, görevlinin görevini yürütürken dikkat etmesi gereken ahlaki, dini ve idari prensipler belirtilirdi. Bu nasihatler, *şâddü'd-devâvin*'in devletin ve toplumun refahına katkı sağlaması için önemli bir rehber niteliğindeydi. Kaynaklarda bu nasihat yazılarıyla ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır.²⁵²

²⁴⁸ Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 288-289-290

²⁴⁹ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 182.

²⁵⁰ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448-450.

²⁵¹ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 449.

²⁵² Safedî, *A'yanü'l-asr*, II, 347.

Nasihat yazılarında, *şâddü'd-devâvin*'in her zaman adaletli olması, doğru yolu izlemesi ve hakkaniyetten ayrılmaması gerektiği vurgulanırdı.²⁵³ Görevlinin, kararlarında adil olması, halka eşit davranması ve herhangi bir ayrımcılık yapmaması beklenirdi. *Şâddü'd-devâvin*'e verilen öğütlerde, Allah'a güvenmek, dürüst olmak ve her işte Allah'ın rızasını gözetmek önemliydi. Görevlinin, tüm işlerinde Allah'a dayanması, doğruyu yapması ve kendi nefesine karşı bile dikkatli olması istenirdi.²⁵⁴

Ayrıca, görevlilerin emin ve işbilir kişiler olması şarttı. Nasihat yazılarında, *şâddü'd-devâvin*'in devletin çıkarlarını her zaman ön planda tutması ve hazineyi koruması gerektiği belirtilirdi. Görevlinin, devletin malını koruması, yolsuzluk yapmaması ve devletin gelirlerini artırmaya çalışması beklenirdi.

Şâddü'd-devâvin'den, halka iyi davranması, onların ihtiyaçlarını gözetmesi ve onlara adil bir şekilde muamele etmesi istenirdi. Görevlinin, halkın şikayetlerini dikkate alması, onların sorunlarına çözüm bulması ve onlara karşı şefkatli olması beklenirdi.

Nasihat yazılarında, *şâddü'd-devâvin*'e görevinin ciddiyeti ve sorumluluğu hatırlatılırdı. Görevlinin, işlerini titizlikle takip etmesi, görevini layıkıyla yerine getirmesi ve devlete karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesi beklenirdi. Devlet işlerini düzenli ve verimli bir şekilde yürütmesi beklenirdi. Görevlinin, işlerin aksamadan yürümesini sağlaması, mali kayıtları düzenli tutması ve devletin işleyişine katkıda bulunması istenirdi.²⁵⁵

Nasihatlerde, kibir ve gururdan kaçınması, alçakgönüllü olması ve kendini diğer insanlardan üstün görmemesi öğütlenirdi. Görevlinin, makamının geçici olduğunu bilmesi, insanlara saygılı davranması ve mütevazı bir yaşam sürmesi beklenirdi. Nasihat yazılarında, öğüt alması ve tavsiyelere uyması gerektiği hatırlatılırdı. Bu şekilde, yanlış yapmaktan kaçınması ve pişman olmaması temenni edilirdi. Görevlinin, deneyimli kişilerden tavsiye alması, kendi kararlarını sürekli gözden geçirmesi ve hatalarından ders çıkarması beklenirdi.

Nasihatlerde, görevlinin her türlü aşırılıktan kaçınması, dengeli ve ölçülü olması gerektiği belirtilirdi. Görevlinin, kararlarında duygusal davranmaması, akılcı olması ve her zaman orta yolu izlemesi istenirdi. Bu nasihatler, görevini yalnızca bir idari pozisyon olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve dini bir sorumluluk olarak görmesi gerektiğinin

²⁵³ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 174.

²⁵⁴ Safedî, el-Vâfi, XV, 137.

²⁵⁵ Kalkaşendî'nin *Subhu'l-a'sâ* adlı eserinde nasihat ve tavsiye yazılarına hem tanım, hemde örnek metinlere ayrıntılı olarak ulaşabilirsiniz.

altını çizmekteydi. Görevinin sadece mali ve idari işlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda adaleti sağlamak, halkın refahını gözetmek ve Allah'ın rızasını kazanmak gibi daha büyük amaçları da içerdiğini gösteriyordu. Görev bilincini güçlendirmekte ve onun sorumluluklarını hatırlatmakta önemli bir rol oynamıştır.²⁵⁶

Adalet, dürüstlük, doğruluk gibi ahlaki değerleri vurgulayarak, devlet görevlilerinin bu değerlere uygun davranmasını sağlamaya çalışmıştır. Toplumsal düzeni sağlamak, halkın refahını artırmak ve devletin çıkarlarını korumak gibi önemli amaçlara hizmet etmiştir. Devletin yönetim kalitesini artırmaya, yolsuzluğu önlemeye ve görevlilerin daha etkin çalışmasına katkıda bulunmuştur.

Görevlendirme sürecinin ayrılmaz bir parçasıydı ve bu yazılar, devlet görevlilerinin ahlaki ve dini sorumluluklarını hatırlatarak, daha adil, dürüst ve etkili bir yönetim anlayışının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu nasihatler, sadece görevliler için bir rehber olmakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin siyasi, idari ve sosyal değerlerini de yansıtmaktaydı.²⁵⁷

2.4. Şâddü'd-devâvinlerin Görevleri, Sorumlulukları ve İlgili Kurumlarla ilişkileri

2.4.1. Şâddü'd-devâvin'in Görevleri

Memlûk Devleti'nde devletin bürokratik yapısının önemli bir parçası olarak çok çeşitli sorumlulukları üstlenen yüksek düzeyli bir görevliydi.²⁵⁸ Devletin mali ve idari işlerinin düzenlenmesi, kamu düzeninin sağlanması ve suç-ceza süreçlerinin yönetilmesi gibi kritik alanlarda aktif bir rol oynar, aynı zamanda vergi toplama, mali denetim ve halkın şikayetlerini dinleme gibi sorumlulukları da yerine getirirdi.²⁵⁹ Bu görev, devletin işleyişinde kilit bir rol oynamış ve önemli bir yönetim işlevi üstlenmiştir.²⁶⁰

Şâddü'd-devâvîn, divanda alınan kararları kaydetmek, devletin gelir ve giderlerini kontrol etmek, vergi tahsilatını yönetmek ve mali kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak gibi geniş bir görev yelpazesinde çalışırdı. Bu görev, mali denetim ve bütçe yönetimini içerir. Devletin mali kaynaklarının düzenli bir şekilde işlev görmesi için gerekli tüm düzenlemeler şâddü'd-devâvîn'in sorumluluğundaydı. Vergi

²⁵⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448.

²⁵⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 34.

²⁵⁸ Uzunçarşılı, *Medhal*, 341.

²⁵⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, IV, .218

²⁶⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 155.

gelirlerinin doğru şekilde kaydedilmesi ve vergi kaçakçılığının önlenmesi de şâddü'd-devâvîn'in kritik görevleri arasındaydı²⁶¹.

Bu görevli, ayrıca halkın şikayetlerini dinlemek ve çözüm bulmak, yöneticilerin hukuka uygun davranmalarını sağlamak, keyfi uygulamaları engellemek ve adaletin sağlanması adına çalışmakla yükümlüydü. Devlet dairelerinin işleyişini düzenlemek, kamu düzenini sağlamak ve yolsuzlukları engellemek de şâddü'd-devâvîn'in önemli görevlerindendir. Ayrıca, suçluların cezalandırılması ve mal kaçıranların takibi gibi cezai denetim ve yargılama süreçlerinde de aktif bir rol oynarlardı.²⁶²

Şâddü'd-devâvîn, şehirler arası yolların güvenliğini sağlamak, ticaretin aksamadan devam etmesini temin etmek ve acil durumlarda halkın güvenliğini sağlamak için de sorumluluk taşırdı. Yangın, sel, deprem gibi durumlarda itfaiye ekiplerini yönetir ve hasar tespit çalışmalarına katılırdı. Aynı zamanda, göç hareketlerini kontrol altında tutarak şehirlerdeki nüfus dengesini sağlamakla da yükümlüydü.

Bu görevliler, hem merkezi yönetimle hem de yerel yönetimle iş birliği içinde çalışarak devlete hizmet ederdi. Halep, Şam, Trablus gibi bölgelerde de görev alabilen şâddü'd-devâvînler, bölgesel idari ve mali işleri yönetir ve gerektiğinde askeri görevler üstlenebilirdi. Ayrıca, nâzırü'l-mülk, nâzırü'l-ceyş ve dîvânü'l-mektûbât gibi makamlarla birlikte çalışarak devletin etkin işleyişini sağlamaya katkı sunarlardı.²⁶³

2.4.2. Şâddü'd-devâvîn'in Sorumlulukları

Memlûkler döneminde devletin bürokratik yapısında çok önemli bir yere sahip olan ve geniş kapsamlı sorumlulukları bulunan bir görevliydi. Bu görevli, devletin mali işlerinin düzenlenmesi, denetlenmesi ve idaresi üzerine odaklanmıştı. Hem idari hem de mali sorumlulukları içeren bu görev, devletin işleyişinde kilit bir rol oynamaktaydı. Divanda kararlaştırılan hususları kayıt altına almak, divanların denetlenmesini ve divan hesaplarının gözden geçirilmesini sağlamak gibi mali işlerin denetimi ve kayıt tutma görevlerine sahipti.²⁶⁴ Devletin gelir ve giderlerini kontrol etmek, vergi tahsilatını yönetmek, mali düzenlemeler yapmak ve mali kayıtları tutmak da bu sorumluluklar arasındaydı.

²⁶¹ Makrizî, es-Süluk III, 200; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, IV, 23.

²⁶² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 298.

²⁶³ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, XII, 31-34.

²⁶⁴ Aynî, *İkdu'l-cümân*, I, 97.

Aynı zamanda devletin mali kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasını, bütçe yönetimini ve mali politikaların uygulanmasını sağlardı.²⁶⁵ Vergi toplama süreçlerini denetler, gelirlerin doğru şekilde kaydedilmesini sağlar ve hem şeri vergileri hem de gayri şeri gelir kaynaklarını yönetirdi.²⁶⁶ Bu kaynaklar arasında hububat alım-satımı, hapishanelerden alınan gelirler, şeker kamışı ve şirahanelerden elde edilen vergiler gibi çeşitli kalemler bulunuyordu. Hazine yönetimi de şâddü'd-devâvin'in görev alanına giriyordu. Hazine gelirlerini yönetmek, harcamaları kontrol etmek ve mali kaynakların korunmasını sağlamak gibi sorumlulukları vardı.²⁶⁷

Bazı durumlarda, askeri işlerle ilgilenmek, örneğin Halep kalelerinin para, tahıl ve mühimmat tedarikini sağlamak veya ordunun maaşlarını düzenlemek gibi görevler de üstlenirdi.²⁶⁸ Devlet yazışmalarının kontrolü, belgelerin düzenlenmesi ve kaybolmasını önleme görevleri de şâddü'd-devâvin'in kapsamına dahildi. Bu, devlet yazışmalarının düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlamayı içerirdi. Şâddü'd-devâvin, devlet dairelerini denetler, işleyişi gözetir, kamu düzenini sağlar, yasal işlemleri takip eder ve yolsuzlukları önlemek için çalışırdı. Cezai denetim ve yargılama süreçlerinde de yer alır, suç işleyenleri cezalandırmak ve mal kaçıranları takip etmek gibi görevleri yerine getirirdi. Bazen mahkeme yargılamaları bile bu görevli tarafından yürütülürdü.

Sorumlulukları sadece merkezle sınırlı değildi; Halep, Şam, Trablus gibi farklı bölgelerde de görevler bulunurdu. Bu görevli, bulunduğu bölgedeki mali ve idari işleri yönetirdi. Bazı durumlarda bulundukları yerin askeri ve idari yetkilerini de kullanabilirlerdi. Örneğin, Halep naipliğindeki divan şadlık görevi, Dima şk'ta bu görevi yürüten kişiye isnat edilirdi. Diğer devlet görevlileriyle iş birliği içinde çalışan şâddü'd-devâvin, nâzırü'l-mulk, nâzırü'l-ceyş ve dîvânü'l-mektûbât gibi kişilere eşlik ederdi. Posta merkezleri ve liman yönetiminde de rol alabilirdi.

Devleti'n karmaşık mali ve idari sisteminin önemli bir parçası olan bu görev, yalnızca idari bir pozisyon değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasi dinamiklerini etkileyen bir araç olarak değerlendirilmiştir. Kamu düzeninin sağlanması, yasal işlemlerin yürütülmesi ve cezai denetim süreçleri gibi alanlarda büyük bir etkiye sahip olan şâddü'd-devâvin, devletin mali düzenini sağlamak için önemli bir rol üstlenmiştir.

²⁶⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 301.

²⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VIII, 127.

²⁶⁷ Makrizî, *es-Sülûk* IV, 10.

²⁶⁸ İbni Kesir, *el-Bidâye* XXI, 480.

2.5. Şâddü'd-Devâvin Bağlı Olduğu Kurumlar

Şâddü'd-devâvin, Memlûkler döneminde önemli bir devlet görevlisi olup, farklı kurumlar ve kişiler tarafından atanabilmekteydi. *şâddü'd-devâvin*'in atamasında ve görevlendirilmesinde etkili olan bazı kurum ve kişiler arasında sultan, nâib ve Dîvân-ı İnşâ yer almaktaydı.²⁶⁹

Sultan, atanma'da en yetkili kişiydi ve bu atamalar genellikle “Babu'l-eşref” aracılığıyla gerçekleştiriliyordu.²⁷⁰ Atama işlemi, bir berat veya ferman ile yazılı olarak yapılmaktaydı. Örneğin, vezirlik gibi yüksek makamlara yapılan atamalar beratla, Şam sultanlığı Nâzırı gibi daha alt seviyedeki görevlere yapılan atamalar ise fermanla belirlenirdi.²⁷¹

Bazı durumlarda, ataması nâibler tarafından da yapılabilmekteydi. Nâibler, özellikle bölgesel düzeyde görev yapanları atama yetkisine sahipti. Bu atamalar genellikle “Kerim” mührüyle onaylanırdı. Örneğin, Şam'daki bazı görevlere nâibler tarafından yapılan atamalar bu şekilde düzenlenmiştir.²⁷²

Dîvân-ı İnşâ, *şâddü'd-devâvin*'in atamaları ve görevlendirmelerinin takip edildiği bir diğer önemli kurumdu. Devlet yazışmalarından sorumlu olan bu divan, atama belgelerinin hazırlanması ve kaydedilmesinde hayati bir rol oynardı. Dîvân-ı İnşâ'nın başındaki görevli sahibi'd-dîvân olarak adlandırılır ve atamalar, Ebvâbü's-Şerîfe üzerinden gerçekleştirilirdi.²⁷³

Bazı durumlarda, *şâddü'd-devâvin* doğrudan saltanat makamından gelen direktifler doğrultusunda görevlendirilmiştir. Bu, özellikle mali işler ve vergi düzenlemeleri gibi konularda daha belirgin bir şekilde görülmektedir.²⁷⁴

Şâddü'd-devâvin'in bağlı olduğu kurumlar arasında Beytülmal ve İnşâ Divanı öne çıkmaktadır. Genellikle doğrudan sultana bağlı olan *şâddü'd-devâvin*, Dîvân'da alınan kararların uygulanmasında önemli bir rol oynardı. Beytülmal ile olan ilişkisi, devletin mali işlerini denetleme ve yönetme görevini kapsıyordu. Ayrıca, İnşâ Divanı ile olan ilişkisi, atama belgeleri ve yazışmaların düzenlenmesi konusundaki görevleri içermekteydi.²⁷⁵

²⁶⁹ Ayni, *İkdü'l-cümân*, III 53.

²⁷⁰ Makrizî *es-Sülûk*, III, 166.

²⁷¹ Makrizî *es-Sülûk*, IV, 178.

²⁷² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 239-240.

²⁷³ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIII, 330.

²⁷⁴ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XVII, 653.

²⁷⁵ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 193.

2.6. Şâddü'd-devâvinler'in Görev Yerleri ve Görevlerinin Sona Ermesi

2.6.1. Şâddü'd-devâvinler'in Görev Yerleri

Şâddü'd-devâvin, memlûkler döneminde devletin mali ve idari işlerinin düzenlenmesinde önemli rol oynayan bir görevliydi ve farklı bölgelerde görev yapmaktaydı. Şâddü'd-devâvin'in en önemli görev yerlerinden biri Mısır'dı. Mısır'daki *şâddü'd-devâvin*, devletin mali işlerinin merkezi kontrolünü sağlar, vergi toplama süreçlerini denetler ve hazine yönetimini yapardı. Mısır'da, özellikle kıtlık dönemlerinde stokçuluğa karşı mücadelede önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca emirlerin depolarını mühürlemek ve kayıt altına almak gibi görevleri de vardı.²⁷⁶

Mısır'daki *şâddü'd-devâvin*, bazen Kahire valisi olarak da görev yapabilmekteydi. Kairede görev *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapan Emir Alameddin Sencer el-Hazin bununla beraber Valilik görevinde üstlenmiştir.²⁷⁷ Mısır'da **şâddü'd-devâvin** unvanını taşıyan yöneticiler, devletin mali ve idari işlerinde kritik roller üstlenmişlerdir. Bu görev, özellikle Memlûk Devleti döneminde büyük bir önem kazanmış olup, çeşitli kaynaklarda farklı kişilerin bu unvanı taşıdığı ve önemli sorumluluklar üstlendiği görülmektedir. Özellikle kıtlık dönemlerinde stokçulukla mücadele etmeleri, devletin ekonomik istikrarı açısından büyük önem taşımıştır.²⁷⁸ Emir İzzeddin Aybek eş-Şucai, 707 yılında **şâddü'd-devâvin** olarak görev yapmıştır. Emir Seyfeddin Ali bin Ömer bin Kazal, 655 yılında Şam'da görev alarak bu unvanı taşıyan ilk isimlerden biri olmuştur. Dıyaeddin Yusuf bin Muhammed, mali işlerin denetiminde büyük bir güven kazanmış, emirlerin depolarını mühürleyerek kıtlık döneminde stokçuluğa karşı mücadelede etkin rol oynamıştır.²⁷⁹ Emir Öküz, Sultan'ın güvenini kaybetmiş ve tutuklanarak zincirle hapse atılmıştır. Şucâ'uddin Gurlu, 746 yılında Dimyat'dan gelerek **şâddü'd-devâvin** olarak atanmıştır. Seyfü'd-Devle Ebu'l-Meymun Mübarek bin Kamil bin Munkız, Muharrem ayında el-Esad bin Memati ile birlikte divanda göreve başlamıştır. Bedreddin Baktud Kutuz, 672 yılında Halep'te bu görevi yürütmüştür. Salahüddin ed-Düvâdar, Beyrut'ta yarım zamanlı görevle başladığı kariyerinde, **şâddü'd-devâvin** görevine kadar yükselmiştir. Fahreddin Ayaz, Sungur el-Asar'ın yerine bu göreve getirilmiştir.²⁸⁰ Mısır'daki **şâddü'd-devâvin**ler, devletin gelirlerini kontrol altında tutarak mali işlerin düzenlenmesinden sorumlu olmuştur. İdari düzenlemeler yapmak, kamu düzenini sağlamak ve yasal işlemleri takip

²⁷⁶ Makrizî, *es-Sülûk*, III, 200.

²⁷⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, 3, 191.

²⁷⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, 4, 7.

²⁷⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, 3, 200;

²⁸⁰ Makrizî *es-Sülûk*, III, 209.

etmek gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Devletin divan işleyişinde önemli bir konumda olan **şâddü'd-devâvîn**ler, alınan kararların kaydını tutmak ve hesapları gözden geçirmekle yükümlüydü. **şâddü'd-devâvîn**lerin görevleri zaman zaman siyasi çekişmelere de sahne olmuş, bazıları sürgüne gönderilmiş, görevden alınmış veya hapsedilmiştir. Askeri kökenli yöneticiler de bu görevi üstlenebilmiş ve zaman içinde **şâddü'd-devâvîn**ik makamı, devletin yönetiminde etkili bir konuma ulaşmıştır. Sonuç olarak, Memlûk Devleti'nde **şâddü'd-devâvîn**ler, merkezi ve taşra yönetiminde önemli bir yer tutmuş ve devletin mali-idari yapısının işlerliğinde kritik bir rol oynamışlardır. Görev yaptıkları şehirlerde hem idari düzeni sağlamış hem de ekonomik denetim mekanizmalarını işletmişlerdir. Bu durum, onların yalnızca bürokratik bir makam değil, aynı zamanda devletin ekonomik ve siyasi istikrarı açısından hayati bir rol oynadıklarını göstermektedir.

Mısır, Şâddü'd-devâvîn'in merkezi yönetim ve denetim görevlerini yürüttüğü en önemli yeri. Burada, devletin tüm mali işleri kontrol altında tutuluyordu. Şam, Halep ve Trablus gibi bölgelerdeki **şâddü'd-devâvîn** görevlileri, bulundukları bölgelerin mali işlerini yönetir ve merkeze bağlı olarak çalışırlardı. Bu bölgeler, devletin geniş topraklarındaki mali düzeni sağlamak açısından kritik öneme sahipti. Bazı bölgelerdeki **şâddü'd-devâvîn** görevleri, siyasi ve askeri nedenlerle de önemliydi. Örneğin, sınır bölgelerinde görev yapan **şâddü'd-devâvîn**ler, hem mali işleri düzenler hem de bölgenin güvenliğini sağlamaya katkıda bulunurlardı.²⁸¹

Şâddü'd-devâvîn'in bir diğer önemli görev yeri Şam'dı. Şam'daki **şâddü'd-devâvîn**, Mısır'daki benzer görevleri yerine getirirdi, ancak kendi bölgesel özelliklerine göre mali ve idari düzenlemeler yapardı. Şam'da görev yapan **şâddü'd-devâvîn**, aynı zamanda Diyar-ı Mısır'daki görevliyle benzer yetkilere sahipti. Şam'daki görevliler, özellikle mal müsadere etme yetkisine sahipti ve bu yetkiyi kullanarak halktan zorla para toplayabiliyorlardı.²⁸²

Şam'da **şâddü'd-devâvîn** görevi, Memlûkler döneminde büyük öneme sahip bir pozisyon olup, devlet dairelerinin yönetimi, mali işlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi gibi kritik sorumlulukları içermektedir.²⁸³ Bu görevi üstlenen kişiler, Şam'daki kamu düzeninin sağlanmasında ve devletin işleyişinde etkili roller üstlenmişlerdir. Şam'da bu görevi yürütmüş bazı önemli isimler kaynaklarda belirtilmektedir. Emir Cemaleddin

²⁸¹ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIII, 307.

²⁸² Safedi, *el-Vâfi*, III, 331.

²⁸³ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIII, 389

Akkuş bin Abdullah er-Rüstümi, Şam'da şâddü'd-devâvîn olarak görev yapmadan önce Şerifi'de aşiret bölgesinde valilik yapmıştır. Seyfeddin Togan el-Mansuri, 711 yılında Fahrüddin Ayaz'ın yerine Şam'a şâddü'd-devâvîn olarak atanmış, daha sonra Ayaz tutuklanmıştır.²⁸⁴ Bedreddin Baktut el-Karmani, 711 yılında Seyfeddin Togan'ın yerine atanarak Şam'daki şâddü'd-devâvîn görevini devralmıştır. Şemseddin Abdullah b. Gabriyal, Şam'daki dâvâvîn işlerini denetlemekle görevlendirilmiş olup, öncesinde büyütü's-saltana işlerini denetlemekle sorumluydu. Fakhrüddîn Ayas-ı Şemsi, Mısır'daki şâddü'd-devâvîn işlerinden Şam'a nakledilerek burada görevlendirilmiştir. Emir Sungur el-A'sar, Şam'daki divanların başkanlığından azledilmiş, yerine Emir Fethüddin Ömer bin Muhammed bin Sabra atanmıştır. Seyfeddin Caghan Şad, Şam'daki divanların idareciliğini üstlenmiş, Gazze Valisi Emir İzzeddin el-Cenahi'nin bir emanetini takip etmiştir. Şemseddin Sungur el-A'sar, Şam'daki şâddü'd-devâvîn görevine atanması istenmiş ve bu görevdeyken mal müsadereyi yapmıştır. Salahüddin Yusuf Duvadar, 728 yılında Şam'daki şâddü'd-devâvîn görevine atanarak Trablus'tan ayrılmıştır. Emir Taktemur eş-Şerifi, Şam'da hâcegân olarak görev yapmış, daha sonra Safed ve Halep'te valilik, ardından Şam'da emirlik yapmıştır. Şam'daki şâddü'd-devâvînler, divanların işleyişini düzenleyip denetleyerek devletin mali ve idari yönetiminde kilit bir rol üstlenmişlerdir. Mali işleri yönetmek, devlet gelirlerini denetlemek ve vakıf işlerini yürütmek görevleri arasındaydı. Askeri harcamaların denetimi ve orduyla ilgili işlerin yürütülmesi de şâddü'd-devâvînlerin sorumlulukları arasına giriyordu. Kamu düzenini sağlamak ve yasal süreçleri takip etmek, atamalar ve görevlendirmelerde rol almak da onların görevleri arasındaydı. Şam Krallığı'nın en yüksek rütbeli makamlarından biri olarak naiplik görevini üstlenmek ve mukataalar ile timarlardan alınan vergileri toplamak da şâddü'd-devâvînlerin yetkileri arasında yer almıştır. Şam'daki şâddü'd-devâvîn görevi, atanan kişilerin zaman zaman görevden alınmasına, hapsedilmesine veya başka makamlara atanmasına yol açabilmiştir. Genellikle askeri kökenli yöneticilerin bu göreve getirilmesi, şâddü'd-devâvînliğin idari olduğu kadar askeri nitelik taşıyan bir makam olduğunu da göstermektedir.

Şâddü'd-devâvîn, Halep'te de önemli bir görev üstlenmekteydi. Halep'teki şâddü'd-devâvîn, bölgedeki mali işleri denetler, vergi gelirlerini toplar ve hazineye aktarılmasını sağlardı. Ayrıca Halep'in idari düzenlemelerinden de sorumluydular.

²⁸⁴ Safedi, "A 'yanü'l-asr, II, 683.

Halep'teki kalelerin para, tahıl ve mühimmat gibi ihtiyaçlarını karşılama görevi de *şâddü'd-devâvin*'e aitti.²⁸⁵

Halep'teki *şâddü'd-devâvin* görevi, Memlûkler döneminde askeri ve idari açıdan büyük önem taşıyan bir makam olup, genellikle askeri sınıftan seçilirdi. Bu durum, *şâddü'd-devâvin* askeri harcamaların denetlenmesi gibi kritik bir sorumluluğa sahip olduğunu göstermektedir.²⁸⁶

Halep'teki *şâddü'd-devâvin*ler, kalelerin yönetimiyle de ilgilenmiş, kalelerin para, tahıl ve mühimmat tedarikini sağlamakla görevlendirilmiştir. Bu, Halep'in askeri ve stratejik önemini vurgulayan bir husustur. Ayrıca, mali işlerin denetlenmesi ve düzenlenmesi *şâddü'd-devâvin*in sorumlulukları arasındaydı. Devlet gelirlerinin doğru bir şekilde toplanması ve harcanması bu makamın temel görevleri arasında yer almaktaydı. Mali denetimin yanı sıra idari işlerin yürütülmesi ve düzenlenmesi de *şâddü'd-devâvin*in yetkileri arasındaydı.²⁸⁷ Halep'te bu görevi üstlenen önemli isimler kaynaklarda belirtilmektedir. Bedreddin Baktud Kutuz, 672 yılında Halep'te *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmıştır. Emir İzzeddin Aybek eş-Şucaî, Şucaî'nin Memlûklerinden olup, 707 yılında bu görevi üstlenmiştir. Emir Bedreddin Lûlû, Halep'te ev ve koyun sayımı işleri için görevlendirilmiş, ancak kötü yönetimi nedeniyle görevinden alınmış ve daha sonra Kahire'ye giderek sultan tarafından tekrar Halep'te *şâddü'd-devâvin* olarak atanmıştır. Emir Bedreddin Lûlû el-Halebî, Halep'in sorumlusu olup, Kahire'ye birkaç kez gitmiş ve Halep'teki halkı sultana teslim ederek cezalandırılmalarına neden olmuştur.²⁸⁸ Daha sonra Halep'te *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapmış ve hakkında sıkça şikâyetler olmuştur. Salahüddin Yusuf Duvadar, Halep'te emirlik makamına yükselmiş, haciblik görevini üstlenmiş ve ardından *şâddü'd-devâvin* olarak atanmıştır.²⁸⁹

Halep'teki *şâddü'd-devâvin*lerin görevleri, özellikle Halep Kalesi ve çevresiyle yakından ilgiliydi. Kalenin güvenliği ve mühimmatının sağlanması, bu makamın temel sorumlulukları arasında yer alıyordu. *Şâddü'd-devâvin*ler, atamaları ve görevden alınmaları konusunda doğrudan sultan ile ilişkililiydi. Halep'teki *şâddü'd-devâvin*ler, bazen görevlerinde başarısız olabilir, görevden alınabilir veya başka görevlere

²⁸⁵ İbn Hacer, *İnbai'l-gumr bi'enbâi'l-Umr*, I, 185.

²⁸⁶ Muhammed Rağıb, *Et-Tabahu'l-Halebî, A'lâmu'l-Nebîle*, III.3

²⁸⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşa*, IV, 218.

²⁸⁸ Makrizî *el-Hitat* III. 217.

²⁸⁹ İbn Hacer, *İnbai'l-gumr*, I, 185

atanabilirlerdi. Halep'in idari ve mali işlerinin düzenlenmesinde kritik bir rol oynayan bu görev, devletin işleyişinde önemli bir yere sahipti.²⁹⁰

Trablus ise Şâddü'd-devâîn'in görev yaptığı diğer önemli bölgelerden biriydi. Burada görev yapan *şâddü'd-devâîn*, Trablus'taki mali işlerin düzenlenmesinden ve vergi gelirlerinin toplanmasından sorumlu olurdu. Trablus'taki görevliler, devlet için büyük miktarda para toplama konusunda başarılı olmuşlardı.²⁹¹

Trablus'taki Şâddü'd-devâîn, devlet dairelerinin işleyişini denetlemek ve düzenlemekle görevliydi. Bu görev, mali işlemlerin kontrolü, kaynakların doğru kullanımı ve devletin çıkarlarının gözetilmesini içeriyordu.²⁹² Aynı zamanda parasal işlemlerin düzgün bir şekilde yürütülmesinden sorumluydu; gelirlerin toplanması, harcamaların kontrol edilmesi ve devlet hazinesinin yönetilmesi bu kapsama giriyordu. Trablus'un savunması, askeri yapıları ve kalelerin korunması da bu görevin bir parçasıydı. Şâddü'd-devâîn, askeri harcamaları denetleyebilir ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilirdi.²⁹³ Resmi yazışmaların düzenlenmesi ve denetlenmesi de görevleri arasında yer alıyordu. Devletin resmi belgelerinin doğru ve düzenli bir şekilde tutulmasını sağlamayı amaçlıyordu. Trablus limanının güçlendirilmesi ve yönetimi de bu görevin sorumlulukları arasında olabiliyordu.²⁹⁴

728 yılında Şâddü'd-devâîn görevine atanan Salahuddin Yusuf Devadar, Trablus'tan ayrılmıştır. Selâhaddin el-Hafızî, "Cenâb-ı Kerîm" adıyla yazılmış bir mersume ile bu göreve atanmış, mersumede görevi başarıyla tamamladığı ve devlete büyük miktarda para kazandırdığı belirtilmiştir. Ayrıca, Trablus'ta bu görevi üstlenen diğer isimlerden biri de Şerefüddin bin Mezher'dir. Emir Seyfeddin Taki ise Trablus'a gönderilen ilk ordunun başında yer almıştır.

Trablus'taki Şâddü'd-devâîn görevi bazen doğrudan vali tarafından yürütülürken, bazı durumlarda özel atamalar yapılırdı. Bu görevi üstlenen kişiler, devletin mali ve idari işlerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Aynı zamanda bulundukları bölgenin yönetimi ve savunmasında da büyük sorumluluklar taşıyorlardı.²⁹⁵

Gazze, askeri harekâtların başlangıç noktası olarak kabul edildiğinden, Şâddü'd-devâîn görevi bu bölgede askeri bir öneme sahipti. Bu durum, Gazze'deki bu görevlinin

²⁹⁰ Dehmân, *Mu'cemu'l-Elfâzi't-Târihiyyeti Fi'l-Asri'l-Memlûkî*, 95.; Said Aşur, *el-Asru'l-Memâlik*, 448-449.

²⁹¹ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179.

²⁹² Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448-450

²⁹³ Safedî, *el-Vâfi*, X, 188

²⁹⁴ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 182

²⁹⁵ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179.

askeri harcamaları denetleme ve orduya destek sağlama sorumluluğunu da beraberinde getiriyordu.²⁹⁶ Şâddü'd-devâvîn, Gazze'deki mali işlerin düzenlenmesinden ve denetlenmesinden de sorumluydu. Bu görev, bölgedeki vergilerin toplanması, devlet gelirlerinin yönetilmesi ve harcamaların kontrol edilmesini kapsıyordu. Gazze'deki işlemler altın ve gümüş dinarlar ile yapılırdı ve ölçüleri Mısır topraklarına benzerdi. Ayrıca, burada her seksen tane fulus parası bir dirheme eşdeğerdi.²⁹⁷

Şâddü'd-devâvîn, Gazze'deki idari düzenlemelerin yapılmasında ve uygulanmasında önemli bir rol oynuyordu. Bu, bölgenin genel yönetiminin ve işleyişinin sağlanması anlamına geliyordu.²⁹⁸ Kaynaklar, Şâddü'd-devâvîn'in kamu düzeninin sağlanması ve yasal süreçlerin takibinde yer aldığını belirtmektedir. Bu görev, cezai denetim ve yargılama süreçlerinde de rol alıyordu. Ayrıca, bazı durumlarda, Şâddü'd-devâvîn'in Gazze'deki bazı görevlilerin atanması ve görevlendirilmesinde etkili olduğu görülmektedir.²⁹⁹

Şâddü'd-devâvîn, resmi belgeleri onaylama ve imzalama yetkisine sahipti. Bu, onun yetkilerinin genişliğini ve önemini gösteriyordu. Gazze'deki nâibin (vali) denetimindeydi ve onunla koordineli çalışırdı. Ancak bazı durumlarda doğrudan Sultan'a bağlı olarak da çalışabilirlerdi. Gazze'nin stratejik konumu nedeniyle bu görev, bölgenin güvenliğini ve yönetimini sağlamak açısından büyük öneme sahipti.³⁰⁰

728 yılında Gazze'deki Şâddü'd-devâvîn görevine atanan Şucâ'uddin Gurlu, Dimyat'dan gelerek Şâddü'd-devâvîn tarafından hil'at giydirilerek göreve başlamıştır. Alâeddin bin el-Husnî, İbn-i Nebate tarafından yazılmış bir imza metninde, kararlılığı ve azmiyle tanındığını ve görevlerinde büyük başarılar elde ettiğini vurgulamaktadır. Emir Bekdemir el-Hacib, Gazze valiliğinden alınarak Kahire'ye getirilmiş, ancak bu görevden önce Gazze'de Şâddü'd-devâvîn görevinde bulunmuş olabilir. Emir Kutluğ Tamir, Bekdemir'in yerine Gazze valisi olarak atanmıştır. Bu durum, valiliğin aynı zamanda Şâddü'd-devâvîn görevini de kapsayabileceğini göstermektedir. Ayrıca, Nasreddin el-Şeyhi Şâddü'd-devâvînlik görevinden uzaklaştırılmış ve yerine Şemseddin Şeyhu Halebi getirilmiştir. Seyfeddin Caghan, Gazze Valisi Emir İzzeddin el-Cenahi'nin bir emanetini takip etmiştir.³⁰¹

²⁹⁶ Makrizi *es-Sülûk*, III. 455.

²⁹⁷ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 319

²⁹⁸ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIV, 210.

²⁹⁹ Makrizi, *es-Sülûk*, IV 12.

³⁰⁰ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179.

³⁰¹ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, IV, 225.

Gazze'deki Şâddü'd-devâvîn görevi, bazen valilikle birlikte yürütülürdü. Bu göreve atanan kişiler genellikle askeri zevattan olurdu. Gazze Şâddü'd-devâvîn'i, Şam'daki Şâddü'd-devâvîn'i ile benzer özellikler göstermektedir.³⁰²

Şâddü'd-devâvîn'in görev yaptığı diğer bölgeler arasında Cezire de yer almaktadır.³⁰³

Cezire bölgesindeki Şâddü'd-devâvîn, mali işlerin düzenlenmesi ve denetlenmesinden sorumluydu. Bu görev, vergilerin toplanması, devlet gelirlerinin yönetilmesi ve harcamaların kontrol edilmesini içeriyordu. Şâddü'd-devâvîn, mali denetimin yanı sıra idari işlerin düzenlenmesi ve yürütülmesinde de rol alırdı. Bu, bölgenin genel yönetiminin ve işleyişinin sağlanması anlamına geliyordu. Şâddü'd-devâvînler, bulundukları bölgelerin mali kayıtlarını ve diğer önemli bilgileri merkeze göndererek, idari ve mali işlerde koordinasyonu sağlardı.³⁰⁴

Şâddü'd-devâvînler, genellikle sultan tarafından atanır ve geniş yetkilere sahip olurlardı. Görevleri, bölgedeki mali ve idari düzeni sağlamak ve devlete bağlılığı korumaktı. Ayrıca, halkın haklarını korumak ve gasp gibi haksızlıkları önlemekle de sorumluydular. Bu görev, Cezire bölgesinin idaresi ve mali işleyişi için oldukça önemli bir pozisyonda bulunmalarını sağlıyordu.³⁰⁵

Cezire'deki Şâddü'd-devâvîn örneklerinden biri olan Şemseddin Muhammed bin et-Tayyiti, Şam'a gelmiş ve ardından Kahire'ye giderek çeşitli görevlerde bulunmuş, sonrasında Şâddü'd-devâvîn görevine atanmıştır. Bu görevde on emirle birlikte çalışmış ve ardından Cezire ve çevresinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Salahüddin ed-Düvâdar ise başlangıçta Beyrut'ta yarım zamanlı bir görevli olarak çalıştıktan sonra, katipliği bırakıp askerlik yoluyla yükselmiş ve Şâddü'd-devâvîn görevine atanmıştır. Daha sonra ise İskenderiye'de Niyâbetü's-Saltana görevini üstlenmiştir. Emir Alâeddin bin Hilâlüddevle de kaynaklarda Şâddü'd-devâvîn olarak bahsedilmektedir.³⁰⁶

Şâddü'd-devâvînler, bazen görevlerinde yolsuzluk yapabilir ve bundan dolayı cezalandırılabilirlerdi. Aynı zamanda bulundukları bölgedeki diğer görevlilerle anlaşmazlıklar da yaşayabiliyorlardı.

Şâddü'd-devâvîn'in görev yerlerindeki değişiklikler, siyasi mücadeleler, askeri ihtiyaçlar ve devletin genel yönetim politikalarına göre şekillenirdi. Bu görev, sadece mali

³⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 347.

³⁰³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXI, 239.

³⁰⁴ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIV, 50.

³⁰⁵ Makrizi, *es-Sülûk*, I 385.

³⁰⁶ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIII, 361.

bir pozisyon olmanın ötesinde, dönemin sosyal ve siyasi dinamiklerini etkileyen önemli bir araç olarak da işlev görmüştür. Şâddü'd-devâvin'in görev yaptığı yerler, devletin mali ve idari yapısının yaygınlığını ve karmaşıklığını göstermektedir.

2.6.2. Şâddü'd-devâvin'in Görevlerinin Sona Ermesi

Şâddü'd-devâvin'in görev sürelerinin sona ermesi çeşitli nedenlere bağlı olarak gerçekleşebilmekteydi ve bu durum, görevden alınma, yer değiştirme veya başka bir göreve atanma şeklinde olabilirdi. Kaynaklarda bu görev sürelerinin sona ermesiyle ilgili çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Görevden alınma ve yer değiştirme nedenleri arasında siyasi nüfuz ve iktidar mücadeleleri öne çıkmaktaydı. *şâddü'd-devâvin* makamı, memlûkler döneminde siyasi nüfuz ve güç mücadelesine sahne olmuştur. Görevden almalar ve yer değiştirmeler, bu mücadelelerin bir sonucu olarak sıkça yaşanmıştır. Özellikle emirler arasındaki çekişmeler ve sultanın kararları bu konuda etkili olmuştur.

307

Görevden alınma nedenlerinden biri de yetersizlik ve yolsuzluk iddialarıydı. *şâddü'd-devâvin* görevini yürüten kişilerin, görevlerini layıkıyla yerine getirememesi veya yolsuzluk iddiaları nedeniyle görevden alındığı görülmektedir. Bazı durumlarda, görevlilerin mali usulsüzlükleri veya devlet malını kötüye kullanmaları görevden alınmalarına yol açmıştır.³⁰⁸ Şerefeddin b. Mazhar'in, İmadüddin İbn Reyhan'ın zenginliğini ve müsaderelere rağmen lüks içinde yaşamasını eleştirmesi, bu tür yolsuzluk iddialarına bir örnektir. Emir Zeyneddin Ahmed es-Sâvâbî, Eşref tarafından cezalandırılmış, mallarına el konulmuştur. Melik As ve Şihabeddin Ahmed bin Ali bin Sabah, 751 yılında tutuklanarak kılıçları alınmıştır.

Kaynaklarda, bu görevi yürüten veya bu görevle ilişkili olan kişilerin çeşitli nedenlerle ağır şekilde cezalandırıldığına dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu cezalar genellikle görev kötüye kullanıldığında, mali usulsüzlük yapıldığında veya halk üzerinde baskı kurulduğunda uygulanmış; sonuçları mal varlığına el koymadan işkenceye ve hatta ölüme kadar varabilmiştir.

Sungur el-A'sar, *şeddü'd-devâvin* görevindeyken zekât toplamada yaşanan sıkıntılar nedeniyle cezalandırılmış, mal varlığına el konulmuş ve hapis cezasıyla beraber darp edilmiştir.

³⁰⁷ Makrizî, es-Süluk 3, 166

³⁰⁸ Aynî, İkdü'l-cümân, 3, 364.

Mecidüddin Musa el-Hızbânî, **şâddü'd-devâvîn** olarak atandıktan sonra artan zalim uygulamalarıyla halkın öfkesini çekmiş, sonunda kendisi de ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Baş tıraş edilmiş, üzerine kızgın metal başlık geçirilerek işkence edilmiş ve bu acı verici işlem sonucunda hayatını kaybetmiştir. Ardından evi yıkılmış ve yaklaşık on bin dinar değerindeki mal varlığına el konulmuştur.

Sencer el-Humusî, **şâddü'd-devâvîn** olarak Sultan'a ait ticari borçlara dair belgeler yazmış, ancak Sultan bu borcu kabul etmediğinden devlet dairesindeki görevliler mağdur olmuş, borç ödemeleri parça parça kendi ceplerinden yapılmıştır. Bu olay, doğrudan bir ceza teşkil etmese de **şâddü'd-devâvîn** makamının mali işlerdeki hassas rolünü ve küçük bir hata ya da anlaşmazlığın bile ciddi sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir.

Sencer eş-Şucaî, ilk dönemlerinde **şâddü'd-devâvîn**lik yapmış daha sonra vezirlik görevinde halkın büyük nefretiyle karşılaşmış ve öldürülmüştür. Cesedi Kahire sokaklarında gezdirilmiş, başı kesilerek halk arasında teşhir edilmiş, insanlar cesedine hakaret etmiş, hatta ona vurmak için para vermişlerdir. Bu durum, görevdeyken uyguladığı adaletsizliklerin toplumda nasıl bir yankı uyandırdığını açıkça gösterir.

Ayrıca, dönemin belgelerinde **şâddü'd-devâvîn**'in konutunda bulunan elçiler ve yardımcılarının da halk üzerinde zararlı etkileri nedeniyle görevlerinden uzaklaştırıldığı görülmektedir. Bu durum, sadece makam sahibinin değil, onun çevresindekilerin de görevden alınabildiğini ve kamu zararına sebep olmanın cezasız kalmadığını göstermektedir.

Memlûk döneminde **şâddü'd-devâvîn** görevini yürütenlerin, özellikle yetkilerini kötüye kullandıklarında ya da halkın tepkisini çekecek adımlar attıklarında nasıl ağır cezalara maruz kaldıklarını ortaya koyar. Söz konusu cezalar sadece idarî değil, aynı zamanda fizikî ve maddî yaptırımlarla da desteklenmiş; bu da makamın hem gücünü hem de taşıdığı riskleri gözler önüne sermektedir.³⁰⁹

Bunun yanı sıra, emirlere hakaret de görevden alınma sebeplerinden biriydi. **şâddü'd-devâvîn**'in bağlı bulunduğu kişilere veya diğer devlet görevlilerine hakaret etmesi görevden alınma sebebi olabilmekteydi. Bir örnekte, Karakuş'un vezire hakaret etmesi üzerine Şamel Hazinesi'ne götürülüp cezalandırılması emredilmiştir. Bu durum, **şâddü'd-devâvîn** pozisyonunda bulunanların devlet hiyerarşisine uymalarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

³⁰⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, III, 981.

Görev yeri değişiklikleri de *şâddü'd-devâvin* görevlilerinin sık karşılaştığı bir durumdur. Bazen görev yerlerinin değiştirilmesiyle başka bölgelere atanabilirlerdi. Örneğin, bir *şâddü'd-devâvin*'in Şam'dan Kahire'ye veya Halep'e gönderilmesi sıkça görülen bir durumdur. Bu tür değişiklikler, devletin ihtiyaçları veya görevlinin yeteneklerine göre yapılırdı. Bazen görev değişiklikleri, *şâddü'd-devâvin*lerin farklı bölgelerdeki deneyimlerini artırmak için yapılırdı.

Görevden alınma nedenlerinden bir diğeri sultanın memnuniyetsizliğiydi.³¹⁰ Kaynaklarda, bazı *şâddü'd-devâvin*'in, zaman zaman görevden memnun kalmadıkları ve görevlerinden ayrılmak istedikleri, ancak bu isteklerinin kabul edilmediği belirtilmektedir.³¹¹ Halkın şikayetleri de bir başka önemli etkendi. *şâddü'd-devâvin*'in görevini kötüye kullanması ve halka zulmetmesi durumunda, halkın şikayetleri üzerine de görevden alınması söz konusu olabilirdi.³¹² Özellikle vergi toplama süreçlerinde adaletsiz davranan veya mal müsadere etmede aşırıya kaçan görevliler, halkın tepkisini çekebilirdi.³¹³

Yaşlılık veya ölüm de *şâddü'd-devâvin* görevlilerinin görev sürelerinin sona ermesine nedenlerindendi.³¹⁴ Görevdeki bir kişinin ölmesi durumunda, yerine yeni bir atama yapılırdı. Görev sürelerinin sona ermesi genellikle görevden alınma (azil),³¹⁵ yer değiştirme (nakil)³¹⁶ veya başka bir göreve atanma şeklinde gerçekleşirdi. Görevden alınma, genellikle sultanın emriyle veya nâibin kararıyla gerçekleşirdi. Azledilen bir kişi başka bir göreve atanabilir veya tamamen görevden alınabilirdi. Yer değiştirme ise aynı görevde kalmakla birlikte, farklı bir bölgeye nakledilmek şeklinde yapılırdı.

Bazı durumlarda *şâddü'd-devâvin*ler, görev sürelerinin sonunda veya daha önce başka görevlere atanabilirlerdi. Bu, genellikle görevlinin başarısı ve liyakatine göre yapılırdı. *şâddü'd-devâvin* olarak görev yapan bir kişi, daha sonra emirlik veya vezirlik gibi daha yüksek bir göreve getirilebilirdi.³¹⁷ Görev sürelerinin sona ermesi, makamın boşalmasına ve yeni bir atama yapılmasına neden olurdu. Bu durum, devletin idari ve mali işleyişinde geçici bir aksaklığa yol açabilirdi.

³¹⁰ Makrizî, es-Süluk III, 166.

³¹¹ İbni Kesir, El-bidaye, XIII, 389

³¹² Makrizî, es-Süluk IV, 10.

³¹³ Aynî, İkdü'l-cümân, III, 362.

³¹⁴ Safedî, A 'yanü'l-asr, 1, 577.

³¹⁵ Aynî, İkdü'l-cümân, III, 295-309

³¹⁶ Safedî, A 'yanü'l-asr, 13, 287.

³¹⁷ Safedî, A 'yanü'l-asr, 29, 45.

Memlûkler döneminde görevlilerin atamaları, görev değişiklikleri ve azilleri, devletin idari ve mali yapısının önemli bir parçasıydı. Bu görevliler, mali işlerin denetlenmesi, vergi toplama, devlet gelirlerinin yönetimi ve diğer önemli idari görevlerden sorumluydular. **Bu** makam, Memlûk yönetiminde sadece bir idari pozisyon değil, aynı zamanda büyük bir siyasi nüfuz ve güç mücadelesinin merkezidi. Görev değişiklikleri ve aziller, bu makamın sürekli olarak merkezi ve bölgesel güç dengelerine bağlı olarak hareket etmesi gerektiğini gösteriyor. Bu durum, görevdeki kişilerin sadece liyakatlarına değil, aynı zamanda siyasi denetim ve güçlü rakiplerinin etkilerine de açık olduklarını gözler önüne seriyordu.³¹⁸

Şâddü'd-devâvîn makamına atamalar genellikle **sultan** veya **nâibü's-saltâna** tarafından yapılırdı. Atama kararları, genellikle liyakat, tecrübe ve güvenilirlik gibi temel unsurlara dayandırılmakla birlikte, dönemin siyasi kaygıları ve güç mücadeleleri de önemli bir rol oynuyordu. Atama kararlarının resmileştirilmesi için ise **mersûme** adı verilen belgeler düzenlenirdi. Bu belgelerde, atanan kişinin görev ve sorumlulukları detaylı bir şekilde belirtilirken, aynı zamanda kişinin dürüst, yetenekli ve adil olması gerektiği de vurgulanırdı. Böylece, **Şâddü'd-devâvîn** görevlisinin işlevi sadece mali denetimle sınırlı kalmaz, aynı zamanda devletin merkezi gücünü ve kontrolünü sağlamaya yönelik önemli bir araç haline gelirdi³¹⁹.

Görev değişiklikleri ve aziller çeşitli sebeplerle gerçekleşebiliyordu. En yaygın sebepler arasında siyasi rekabet, güç mücadeleleri ve liyakat eksiklikleri bulunuyordu. Memlûkler döneminde sıkça görülen siyasi çekişmeler, bir **Şâddü'd-devâvîn** görevlisinin yükselmesi veya düşmesi ile doğrudan ilişkilendirilebiliyordu. Örneğin, bir **Şâddü'd-devâvîn** görevlisi, **sultan** veya **nâibü's-saltâna** tarafından desteklendiğinde daha güçlü bir pozisyona gelebilirken, rakiplerinin etkisi altındaki bir **şâddü'd-devâvîn** çok hızlı bir şekilde görevden alınabiliyordu. Ayrıca, görevini kötüye kullanma, yolsuzluk yapma veya vergi toplama işlemlerinde usulsüzlük gibi nedenler de azil kararlarını tetikleyebiliyordu. Görevden alınan **Şâddü'd-devâvîn**ler, çoğunlukla **kontrol altında tutulur**, bazen hapsedilir veya sürgüne gönderilirdi. Bu gibi cezalar, sadece şahsi bir cezalandırma değil, aynı zamanda devletin mali sisteminde yapılacak köklü değişikliklerin habercisi oluyordu. Aynı zamanda, görevden alınan kişilerin mal

³¹⁸ Safedi, A'yânü'l-'asr, I, 683.

³¹⁹ Makrizî, es-Süluk III, 191.

varlıklarına el konulması, devletin güçlü denetim ve kontrol anlayışını gözler önüne seriyordu.³²⁰

Şâddü'd-devâvînlerin görev yerleri de sıkça değişebiliyordu. Bir **Şâddü'd-devâvîn**, önce **Şam**'da görev yaparken, bir süre sonra **Kahire** ya da başka bir stratejik öneme sahip bölgeye atanabiliyordu. Bu tür değişiklikler, genellikle **devletin ihtiyaçları, siyasi dengeler ve merkezi kontrolün güçlendirilmesi** amacıyla yapılıyordu. Aynı zamanda, görevlilerin yer değiştirmesi, kişisel güçlerini artırmalarını engellemek ve **memleketlerindeki siyasi etki alanlarını sınırlamak** için bir önlem olarak da kullanılıyordu. Böylece, **Şâddü'd-devâvîn**ler arasında güç birikiminin önüne geçilmesi hedefleniyordu.³²¹

Bazı **Şâddü'd-devâvîn** görevlilerinin görevden alınma süreçleri son derece sert ve hızlı bir şekilde gerçekleşebiliyordu.³²² Örneğin, **Sungur el-A'sar**, **Şam**'da **Şâddü'd-devâvîn** olarak görev yaparken, mal müsadereyi yaptığı gerekçesiyle görevden alınmış ve azledilmiştir. Diğer bir örnekte ise, **Mecidüddin Musa el-Hızbanî**, görevini kötüye kullanarak zulmetmiş ve bu nedenle cezalandırılmıştır.³²³ Bu gibi durumlar, **Şâddü'd-devâvîn** makamının ne kadar istikrarsız ve riskli olduğunu ortaya koymaktadır. **Görevlerini kötüye kullanan** görevliler, hükümet tarafından sert bir şekilde cezalandırılmış ve bazen cezaların uygulaması, çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.³²⁴

Görevinin kötüye kullanılması ya da yetersizliği nedeniyle bir **Şâddü'd-devâvîn** görevden alınması, sadece onun için değil, devletin mali yapısı ve halkın yaşamı için de önemli değişikliklere yol açabiliyordu. Yeni atanan **Şâddü'd-devâvîn**, önceki görevlinin vergi toplama yöntemlerini değiştirebilir, devlet gelirlerini yeniden düzenleyebilir ya da daha önceki idari kararları gözden geçirebilirdi.

Sonuç olarak, **Memlûkler döneminde Şâddü'd-devâvîn**lerin görev değişiklikleri ve azilleri, sadece kişisel bir olay olarak görülmemeli, aynı zamanda devletin siyasi ve mali yapısında köklü değişikliklere yol açan önemli bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçler, **siyasi rekabet, güç mücadeleleri, liyakat, görev suistimali ve merkezi otoriteyi koruma** gibi faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir. **Şâddü'd-devâvîn** makamında görev yapan kişiler, sürekli olarak görevden alınma veya cezalandırılma riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, **Memlûk devletinin karmaşık ve dinamik yapısını**

³²⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, IV, 9.

³²¹ İbni Kesir, *el-Bidaye*, XIII, 550.

³²² Safedî, *el-Vâfi*, IV, 65.

³²³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXXIII, 73.

³²⁴ Makrizî, *es-Sülûk* IV, 210.

açıkça ortaya koymaktadır. **Şâddü'd-devâîn**, hem devletin işleyişinde hem de halkın yaşamında önemli etkilere sahip olabilen bir pozisyonda bulunmuş, görevdeki süreklilik ve istikrar, ancak merkezi gücün etkin kontrolü ile sağlanabilmiştir.

SONUÇ

Memlûk devleti, askerî gücüyle öne çıkan bir siyasal yapı olmasının yanı sıra, karmaşık ve disipline edilmiş bürokrasisiyle de dikkat çeken bir devlettir. Bu bürokratik yapının merkezinde yer alan dîvân teşkilatı, idarî ve malî işlemlerin sevk ve idaresinden sorumlu olup, farklı fonksiyonlara sahip birçok alt birimden oluşmaktaydı. Bu teşkilat içerisinde önemli bir denetim ve düzenleme makamı olarak dikkat çeken **şâddü'd-devâvîn**, Memlûk döneminde devletin resmî işleyişinin hem düzenlenmesi hem de kontrol altında tutulması gibi kritik görevler üstlenmiştir.

Araştırmamız süresince, şâddü'd-devâvîn'in özellikle divan denetimini sağlamak, vergi denetlemesi yapmak ve tüm mali konuları kontrol etmek gibi teknik ve idarî işlevlerle yetkilendirilmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu görev, doğrudan sultanın veya onun adına hareket eden yüksek düzeydeki yöneticilerin denetiminde icra edilmekte ve devletin bilgi-belge düzeninin sürdürülebilirliğini temin etmekteydi. Görevde bulunan kimseler, çoğu zaman idarî kariyerinde tecrübe kazanmış, aynı zamanda devletin güvenini kazanmış isimlerden oluşmaktaydı.

Bütün bu tespitlerin ışığında, bu müessesenin, Memlûk idare sisteminde işlevsel bir denetim ve düzenleme makamı olarak hem bürokratik istikrarın hem de devlet disiplininin korunmasına katkı sağladığı görülmüştür. Bu yönüyle, yalnızca bir kontrol birimi değil, aynı zamanda devletin bilgi yönetimini şekillendiren stratejik bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, Şeddü'd-devâvîn makamının Bahri Memlûkler dönemindeki genel çerçevesini ortaya koymayı amaçlamıştır. Gelecek araştırmalar için daha derinlemesine analizler yapılması faydalı olacaktır. Özellikle Bahri ve Burci Memlûkler dönemleri arasında makamın yetki, işleyiş ve siyasi etkileri açısından bir karşılaştırma yapılması, görevdeki dönüşümü anlamada yol gösterici olacaktır.

Makrîzî, Nüveyrî ve benzeri dönemin tarihçilerinin aktardığı somut olaylar üzerinden vaka analizlerinin gerçekleştirilmesi, makamın uygulamadaki işleyişi ve karşılaştığı sorunlar hakkında zengin bir bilgi kaynağı sunacaktır. Aynı şekilde, şâddü'd-devâvîn'in divanü'l-ceyş, divanü'l-inşa gibi diğer divanlarla ve Vezir, Kadı, Muhtasib gibi farklı devlet görevlileriyle ilişkileri, Memlûk idare yapısının daha bütünsel bir biçimde kavranmasına katkı sağlayacaktır.

Makamın cezai denetim ve yargı süreçlerindeki rolü üzerine müstakil bir inceleme, idari görevlerin yargısal yetkilerle nasıl kesiştiğini göstermek bakımından

önemlidir. Bunun yanı sıra atama süreçlerinde liyakat, rüşvet ve siyasi ilişkilerin etkisinin dönemler arası karşılaştırmalı olarak incelenmesi, bürokrasideki yozlaşma dinamiklerini daha net ortaya koyabilir.

Şâddü'd-devâîn görevinde bulunmuş kişilerin geçmişleri üzerine yapılacak biyografik araştırmalar, bu makam için aranan nitelikler hakkında tarihsel bir profil oluşturulmasına yardımcı olacaktır. İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-epsâr*'ı ve Kalkaşendî'nin *Subhu'l-a'sâ'sı* gibi temel kaynaklar arasında yapılacak metin karşılaştırmaları, farklı bilgi aktarımlarının değerlendirilmesine olanak sağlayarak literatürdeki boşlukların doldurulmasına katkı sunacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın hem Memlûkler döneminin idarî yapısının anlaşılması açısından hem de İslâm bürokrasi tarihi bağlamında önemli bir boşluğu doldurduğu kanaatindeyiz. Alanın henüz yeterince işlenmemiş olması, gelecek araştırmacılar için büyük fırsatlar sunmakta; dolayısıyla bu konuya dair müstakil çalışmalar yapılmasının ilim dünyasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmacılara faydalı olması temennisiyle

KAYNAKÇA

- Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûkler Döneminde Vezirlik 1250-1517*, İsam Yay. İstanbul 2009.
- Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûkler (1250-1517)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, Ankara: TTK Yayınları, 2020.
- Ayaz, Fatih Yahya, *Türk Memlûkler Döneminde Saray Ağalığı Üstâdârlık*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Ayni, Bedreddin Mahmud b. Ahmed (ö.855/1451), *İkdü'l-cümân fî târîhi ehli'z-zamân* (nşr. Muhammed M. Emin), I-IV, Kahire 1987-1992; a.e. Beyazıt Devlet Ktp.Veliyyuddin Efendi bol. Arap. Yazm. nr. 2374-2396; a.e. (nşr. Abdurrazık et-Tantavi el-Karmut), Kahire 1989.
- Baybars el-Mansuri, en-Nasiri ed-Devadar el-Hıtai (ö.725/1325), *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fî'd-Devleti't- Türkiyye* (nşr. Abdulhamid S. Hamdan), Kahire: ed-Daru'l-Misriyyetu'l- Lubnaniyye, 1987.
-*Zübdetü'l-fikre fî târîhi'l-Hicre* (nşr. Donald S. Richards), Beirut- Berlin: Das Arabische Buch, 1998.
- İbn Fazlullah el-Ömeri, Şehabeddin Ahmed b. Yahya (ö. 749/1349), *et-Ta'rîf bi'l-mustalahi's-şerîf* (nşr. Muhammed H. Şemseddin), Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
-*Mesâlikü'lebsâr fî Memâliki'l-emsâr* (nşr. Kamil Serlam el-Cuburi), I-XXVII, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l- 'İlmiyye, 2010; a.e., *Memâlikü Mısır ve's-Şâm ve'l-Hicâz ve'l-Yemen* (nşr. Eymen Fuad Seyyid), Kahire 1985.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Ali el-Askalani (852/1449), *ed- Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine*, I-IV, Beyrut: Daru'l-Cil, 1993.
-*İnbâü'l- ğumr bi-ebnâi'l- 'umr* (nşr. Hasan Habeşi), I-IV, Kahire: Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslami, 1969- 1998.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmaduddin İsmail b. Ömer (774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki), I-XXI, Cize: Daru Hicr, 1997-1999.

İbn Şahin ez-Zahiri, Garsuddin Halil (873/1468) , *Zübdetü Keşfi'l-Memâlik ve beyânî't-turuk ve'lmesâlik* (nşr. Paul Ravaisse), Paris: Matbaatu'l-Cumhuriyye, 1894.

İbn Tağriberdî, Ebu'l-Mehasin Cemaleddin Yusuf (ö.874/1469), *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi ba'de'l-Vâfi* (nşr. Muhammed M. Emin-Nebil Muhammed Abdulaziz), I- XII. Kahire: Matbaatu Dari'l-Kutub, 1984-2006.

.....*en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, I-XII, Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1956, a.e., XIII (nşr. Fehim M. Şeltût), Kahire 1970, a.e., XIV (nşr. Cemal Muhammed Muhriz- Fehim M. Şeltût), Kahire 1971, a.e., XV (nşr. İbrahim Ali Tahran), Kahire 1972, a.e., XVI (nşr. Cemaleddin eş-Şeyyal-Fehim M. Şeltut), Kahire 1972.

Kalkaşendi, Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Subhu'l-a'sâ fî sinâ'ati'l-inşâ*, I-XIV, Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1912-1922.

Kızıltoprak, Suleyman, “*Memlûk*”, DİA, XXIX (2004)

Kortantamer, Samira, “*Memlûklarda Devlet Yonetimi ve Burokrasi*”, Tarih İncelemeleri Dergisi, II/1 (1984)

Kutukoğlu, Mubahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Ankara: TTK Yayınları, 2011.

Makrizî, Takıyyuddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-Hitat ve'lâsâr*, I-II, Beyrut, ts.1997.

Kitâbü's-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l- mülûk (nşr. M. Mustafa Ziyade-Said A. Aşur), I-IV, Kahire: Lecnetu'-Te'lif ve't Terceme ve'n- Neşr, 1956-1973.

Maverdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib (450/1058), *el-Ahkâmü's-sultaniyye* (cev. Ali Şafak), İstanbul: Bedir Yayınları, 1976.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdulvehhab (ö. 723/133), *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, I-XXXIII (nşr. Necib Mustafa Fevvaz-Hikmet Keşli Fevvaz), Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.

Safedi, Salahaddin Halil b. Aybek, (ö. 764/1363, *A 'yânü 'l-asr ve a 'vânü 'n-nasr* (nşr. Ali Ebu Zeyd v.dğr.), I-VI, Beyrut-Dımaşk: Daru'l- Fikr, 1998.

.....*Kitâbü 'l-Vâfi bi 'l-Vefeyât* (nşr. Helmut Ritter, Sven Dederling v.dğr.), I-XXX, Wiesbaden- Beyrut: Franz SteinerVerlag, 1962- 2004.

Subki, Taceddin Abdulvehhab, (ö.771/1370) *Muîdü 'n-ni 'am ve mübîdü 'n-nikam Makam ve Meslek Ahlakı* (haz. Harun Yılmaz-M. Enes Midilli; ed. Halit Ozkan), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Uzuncarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: TTK Yayınları, 2014

Yunînî, Kutbüddin Ebü'l-Feth Musa b. Muhammed, (ö. 726/1326) *Zeylu Mir 'âtü 'z-Zaman*, I-IV, Haydarabad 1954-55.

EKLER

EK 1 Bahri/Türk Memlûkler Donemi (648-784/1250-1382) Sultanları

- el-Meliku'l-Muiz İzzeddin Aybek et-Türkmani (648-655/1250-1257)
- el-Meliku'l-Mansur Nureddin Ali b. Aybek (655-657/1257-1259)
- el-Meliku'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz (657-658/1259-1260)
- el-Meliku'z-Zahir Rukneddin Baybars (658-676/1260-1277)
- el-Meliku's-Said Berke b. Baybars (676-678/1277-1279)
- el-Meliku'l-Adil Bedreddin Sulamış b. Baybars (678/1279)
- el-Meliku'l-Mansur Seyfeddin Kalavun (678-689/1279-1290)
- el-Meliku'l-Eşref Halil b. Kalavun (689-693/1290-1293)
- el-Meliku'n-Nasır Muhammed b. Kalavun (birinci saltanatı) (693-694/1293-1294)
- el-Meliku'l-Adil Zeyneddin Ketboğa (694-696/1294-1296)
- el-Meliku'l-Mansur Husameddin Lacin (696-698/1296-1299)
- el-Meliku'n-Nasır Muhammed b. Kalavun (ikinci saltanatı) (698-709/1299-1309)
- el-Meliku'l-Muzaffer Baybars el-Caşnigir (709/1309-1310)
- el-Meliku'n-Nasır Muhammed b. Kalavun (üçüncü saltanatı) (709-741/1310-1341)
- el-Meliku'l-Mansur Seyfeddin Ebu Bekir (741-742/1341)
- el-Meliku'l-Eşref Alaeddin Kucuk (742/1341-1342)
- el-Meliku'n-Nasır Ahmed (742-743/1342)
- el-Meliku's-Salih İsmail (743-746/1342-1345)
- el-Meliku'l-Kamil Seyfeddin Şaban I (746-747/1345-1346)
- el-Meliku'l-Muzaffer Zeyneddin Hacı I (747-748/1346-1347)

el-Meliku'n-Nasır Hasan (birinci saltanatı) (748-752/1347-1351)

el-Meliku's-Salih Selahaddin (752-755/1351-1354)

el-Meliku'n-Nasır Hasan (ikinci saltanatı) (755-762/1354-1361)

el-Meliku'l-Mansur Selahaddin Muhammed (762-764/1361-1363)

el-Meliku'l-Eşref Zeyneddin Şaban II (764-778/1363-1376)

el-Meliku'l-Mansur Alaeddin Ali (778-783/1376-1381)

el-Meliku's-Salih Zeyneddin Hacı II (birinci saltanatı) (783-784/1381-1382)

el-Meliku'l-Mansur Zeyneddin Hacı II (ikinci saltanatı) (791-792/1389-1390)

EK 2 Bahri/Türk Memlûkler Dönemi şâddü'd-devâvîn ler (648-784/1250-1382)

1. Emir Ala'addin Aytekin eş- Şihabi (Ö. 659/1261)
2. Şucaaddin Celdek Faizi. (Ö. 664/1265)
3. Nasreddin b. Syram (Ö. 665/1266)
4. Emir Abdülaziz bin Mansur bin Muhammed bin Muhammed bin İzzedin b. Vad'a es-Sahibi Hibbi (Ö. 666/1267)
5. Emir Ala'ad-din Ebu'l- Hasan Ali b. Mesud es-Semani (Ö. 671/1272)
6. Emir Bedreddin Baktud Kutzi (Ö. 672/1273)
7. Emir Bedreddin Baktud Alaiyyi (Ö. 679/1280)
8. Emir Zeynettin Ahmet Savabi(Ö. 688/1289)
9. Seyfeddin Doğan el-Mansuri (Ö. 689/1290)
10. İzzeddin Aybek el-Musuli (Ö. 690/1291)
11. Emir'ü-kebir Alamüddin Sencer e's-Şücai el-Mansuri (Ö. 693/1294)
12. Emir Bedreddin el-Mesudi (Ö. 693/1294)
13. Emir Fetheddin Ömer ibn Muhammed ibn Sabra (Ö. 695/1295)
14. Emir Bedreddin Baktud Akrai (Ö. 696/1296)
15. Alameddin Sencer ed-Devadarî (Ö. 699/1299)
16. Emir Seyfeddin Mansur Çağan Husami (Ö. 699/1299)
17. Emir Rükneddin Baybars Talavi (Ö. 703/1303)
18. Nâsırüddin Muhammed b. Şeyhî (Ö. 704/1304)
19. Emir Seyfeddin el-Hac Bahadır el-Çakmi ez-Zahiri (Ö. 704/1304)
20. Seyfeddin Bekdemir El-Hüsami (Ö. 705/1305)
21. Emir Ala'addin Kutluca Şa'ban (Ö. 706/1306)
22. İzzeddin Aybek eş-Şücai (Ö. 707/1307)

23. Emir Şemseddin Sungur el-A'sar (Ö. 709/1309)
24. Cemaleddin Akkuş Rustümi (Ö. 709/1310)
25. Şerafeddin Mansur Kiran (Ö. 709/1309)
26. Zeyneddin Ketboğa el-Mansuri (Ö. 710/1310)
27. Emir Seyfeddin Akçaba el-Mansuri (Ö. 711/1311)
28. Sarmeddin Özbek (Ö. 711/1311)
29. Bedreddin Baktud el-Karamani (Ö. 711/1311)
30. Fahreddin İyas eş-Şemsi (Ö. 713/1313)
31. Alameddin Sencer es-Saki (Ö. 714/1314)
32. Emir Bedreddin Mahmud ed-Türkmani (Ö. 714/1314)
33. Emir Ala'addin b. el-Mervani (Ö. 715/1315)
34. Fahreddin İyas (Ö. 718/1318)
35. Emir Seyfeddin Argun Silahdar (Ö. 718/1318)
36. Emir Şuca'addin Argun es-Seyfi (Ö. 719/1319)
37. Cemaleddin Akkuş Rahbi (Ö. 719/1319)
38. Emir Zeyneddin Ketboğa el-Hacibi (Ö. 721/1321)
39. Seyfeddin Balaban Çökender el-Mansuri (ö.723/1323)
40. Emir Ala'addin b. Ma'bad (Ö. 724/1324)
41. Emir Salahâddin Yusuf b. Esad ed-Devadar (Ö. 724/1324)
42. Emir Seyfeddin Tanguz (Ö. 725/1324)
43. İmadüddin es-Sasri. (Ö. 725/1324)
44. Emir Bedreddin Baktut el-Karmani (Ö. 725/1325)
45. Emir Bahaaddin Karakuş (Ö. 727/1327)
46. Seyfeddin Doğan (Ö. 726/1326)
47. Selahaddin Yusuf b. E'sad (Ö. 729/1328)

48. Alamüddin Türkeſî (Ö. 733/1332)
49. Sencer el-Hazin Emir Alameddin Eſrefî (Ö. 735/1334).
50. Emir Ala'addin b. Mervan (Ö. 736/1335)
51. Bedreddin et-Türkmanî (Ö. 738/1337)
52. Emir Seffeddin b. Abdullah b. en-Nasırî Öküz (Ö. 738/1337)
53. Emir Seyfeddin Hacıb Bektemür (Ö. 738/1337)
54. Emir Bedreddin b. Adil Zeyneddin Kureyſi ed-Dımeſki (Ö. 741/1340)
55. Emir Bedreddin Lü'lü el Halebi (Ö. 742/1341)
56. Şucaaddin b. A'zam (Ö. 743/1342)
57. Emir Alameddin Sencer el-Humſi (Ö. 743/1342)
58. Emir Necmeddin Davud bin Muhammed bin Ebi Bekir bin Muhammed bin Yusuf bin el-Zeybek (Ö. 748/1347)
59. Emir İbn Bektaſ (Ö. 748/1347)
60. Emir Şucaaddin Uğurlu – (Ö. 748/1347)
61. Emir Hüſameddin Halil b. el-Burcemi (ö. 749/1348)
62. Emir Seyfeddin Bahadır el-Kerkeri (ö. 749/1348)
63. Emir Fahreddin Silahdar (Ö. 750/1349)
64. Emir İzzeddin el-Mehdi (Ö. 753/1352)
65. Emir Seyfeddin Melik el-As (Ö. 756/1355)
66. Ebu Bekir el-Emir Seyfeddin el-Baburi (Ö. 756/1355)
67. Emir Bedreddin Muhammed b. Emir Fahreddin İsa et-Türkmani(Ö. 760/1359)
68. Emir Seyfeddin Kuşdemir Dokuzdemir (Ö. 763/1361)
69. Süleyman b. Ebubekr el-Beyberi (Ö. 764/1362)
70. Alaeddin b. el-Halebi (Ö. 764/1362)
71. Mahmud b. Ali b. Esfer (Ö. 767/1365)

72. Emir Selahaddin Halil b. Arram (Ö. 782/1380)

73. Muhammed b. Sakri (Ö. 794/1392)

74. Emir Bahadır el-Mencük Üstadar es-Sultan (Ö. 790/1388)

EK 3 Bahri/Türk Memlûkler Dönemi Şâddü'd-devâvîn Yazışma Örnekleri

1. Şam Şâddü'd-devâvinliği Görevi İçin Yazılmış Mersume-i Şerif³²⁵

(Bu görevdeki kişi, şâddü'd-devâvîn göreviyle Kahirede görev yapan kişiyle benzer konularda yetkilidir ve bu göreve dair gerekli bilgiler daha önce verilmiştir.)

“Hamd; devletimizin çıkarları için dostlarından keskin bir kılıç yaratan, hizmetinde bulunan seçkin kulları için keskin bir kılıcı açığa çıkaran Allah’a mahsustur.

Onun, devletimizin koruma altındaki topraklarının imarında üstün çaba gösterenlere günlerimizi zenginlik ve mutlulukla süsleyen lütuflarını yenilediği için Allah’a hamd ederiz. Onun nimetleri, her türlü övgüye değer olup, hamd edenler için yeni bir teşekkür gerektirir. Şahitlik ederiz ki Allah’tan başka ilah yoktur, o tektir ve ortağı yoktur. Bu şahitlik, düşmanlarına karşı cihad eden ve Allah’ın adını yücelten birinin şahitliğidir. Şahitlik ederiz ki Muhammed, onun kulu ve peygamberidir; peygamberlerin en üstün mertebede olanıdır ve zaman bakımından sonuncusudur. Allah, ona ve onun emrine uyan, dinin ve dünyanın inşasında örnek olan ashabına salat ve bol selam eylesin. Bizim şerefli işlerimizden biri de en geniş faydayı sağlayanı, ülke imarına en çok katkıda bulunup hazinelerimize en fazla gelir getirenini seçmektir. İşlerin düzenlenmesi ve devlet hazinelerinin bir arada tutulması, dağıtımında dengeli davranılması için gereken özeni göstermek, tıpkı yüksek dağlar gibi sağlam tedbirlerin alınmasını gerektirir. “Ve sana dağları sorarlar...” (Tâhâ, 105) ayetinin ifade ettiği gibi, büyük birikimler dikkatle kontrol edilmelidir. Bu büyük işler, görevine liyakatli, dürüst, deneyimli ve adaletli kişiler tarafından yönetilmelidir. Yüksek meziyetleri, yetenekleri ve doğru kararları ile tanınmış, çalışkanlığı ve servet kaynaklarını artırmadaki becerisiyle dikkat çekmiştir. Bu kişi; adaletin yayılması, gizli faydaların açığa çıkarılması ve memleketin refahını artırmak için gerekli olan rıza ve korku dengesiyle çalışarak, Allah’ın bereketini çoğaltmaya yönelik çabalarını sürdürmektedir.

Bu bağlamda, onun meziyetlerine duyduğumuz takdir, rütbesini artırma ve makamını yükseltme kararını almıştır. Bu nedenle emir buyurulmuş, Allah onun makamını daha da yüceltsin, ki...

Bu görevin icrası, devlet-i kahire’nin çıkarlarından olup, liyakat ehlinin ehliyetinde gizli bulunanları açığa çıkarmak ve mal birikimini artırıp işleri imar ederek,

³²⁵ Kalkaşendî, *Subhu’l-a‘şâ*, XII, 31-32-33.

Allah'ın izniyle ülkenin bereketlenmesine vesile olmaktır. Bu, zenginlikleri hazinelere taşımak ve başarıya ulaşmanın yollarını güvence altına almak için bir yol olacaktır.

Ülke imarına öncelik verilmelidir. Bu, kişinin en önemli görevi olup, bütün dikkatini ona yöneltmesi gerekir. Görevdeki kişi, bu konuda azami gayret göstermeli, neticeleri görünür kılmalı ve bunun meyvelerini toplamalıdır. Böylece, girişimlerinden fayda sağlanır, başarıya ulaşılır, ve bu gayretin ardından övgüler dizilir.

İmar işlerinin temel dayanağı, **adaletin yayılmasıdır.** Adalet, ülkelere kırk gün yağmur yağmasından daha faydalıdır. Bunun yanında, sertlik ve kararlılıkla birlikte merhametle hareket edilmelidir; bu durum ne insanlara zarar verir ne de yöneticinin suçlanmasına yol açar. Adaletle sağlanan huzur, insanların güven içinde uyumasını sağlar.

Görevdeki kişi, **mali kaynakları artırmaya, mal birikimini düzenlemeye ve en uzak menfaatleri bile göz önünde bulundurarak ilerlemeye odaklanmalıdır.** Bu çabalar, kararlılık ve yönetim becerisi ile desteklenmeli, ileri görüşlülükle planlanmalı ve dikkatle uygulanmalıdır. Onun daha önceki çalışmaları, Devlet-i Kahire'ye olan bağlılığı ve başarıları güvenilir bir teminat olarak yeterlidir.

Ancak, **Allah'ın korkusu** tüm vasiyetlerin en öncelikli olanıdır. Bütün işlerinde Allah korkusu gözetilmeli, bu, başarıların temeli olarak kabul edilmelidir. Bu vesileyle, **(hat-ı şerif)** uyarınca bu görev kendisine tevdi edilmiştir. Allah makamını yüceltsin.

Görev Talimatları:

“Kendisinden, işleri eksiksiz bir şekilde denetlemesi ve düzenlemesi, görevin gerektirdiği şekilde tam bir dikkatle görevine adanması istenmektedir. Bu süreçte titizlikle uygulayıcı, kararlı, hızlı ve gerektiğinde dikkatlice duraksayan bir tutum sergilemesi beklenmektedir.

Ortaya çıkan hakikatlere, alacaklıların borca sıkı sıkıya sarıldığı gibi sarılmalı ve güçlü bir otoriteye ya da hatalı bir yöntemle engel olmaya çalışanlara asla müsamaha gösterilmemelidir. Herhangi bir mesele, doğru bir yaklaşım ve uygun şartlarla ele alınmalı, belgelerin haksız yere onaylanmasına müsaade edilmemelidir.

Kaynaklar düzenli ve tutarlı bir şekilde kullanılmalı, giderler karşılanmalı ve özel gelir kaynakları kesin bir şekilde belirlenmelidir. Zira işlemleri yürütenler, bu sistemin temel taşıdır ve onlara karşı garanti ve teminat verilmeden işler düzgün bir şekilde ilerlemez. Onlar, işlemleri ya güvence altına alır ya da zora sokar; ilerlemeyi ya teşvik eder ya da durdurur.

Özellikle, **kati'a sahiplerinin** haklarının korunmasına özen gösterilmeli ve bu haklar dokunulmaz bir şekilde korunmalıdır. Bu kişiler, haksız ellerin uzanmasından veya saldırıların işgalinden korunmalı, hakları için güçlü bir güvenlik sağlanmalıdır.

Görevi üstlenen kişi, özellikle **şâddü'd-devâvîn** kapısında görev yapanlar, temsilciler ve aracılardan gözetimini sağlamalıdır. Bu kişiler, halkın malını haksız bir şekilde yiyenler, geleceği bugüne satmak için fırsat kollayanlar, genel halkı ve bireyleri tehdit edenlerdir. Her biri kendi çıkarlarını gözetirken, başkalarının zararına hareket etmektedir.

- Bu mersume, Şam'ın idaresindeki temel sorumlulukların önemini ve şâddü'd-devâvîn'in atanmasının gerekçelerini vurgulamaktadır.³²⁶

Ve [ne zaman ki] şâddü'd-devâvîn, bu işaretin anlamı, bu hâlenin güneşi ve bu dairenin dolunayı olmuşsa, en yüksek makamlardan saf yüreklere inmiş, kalemleriyle iftihar etmişsek - ki onlar mızrakların özüdür, tıpkı Temîm'in yaylarıyla iftihar ettiği gibi -; onun muhafaza ettiği mallar, defterlerinde yazılı kalmıştır. Bu defterler, tıpkı mağara ve rakîm efsanesinin (Kur'an'da Ashâb-ı Kehf hikâyesi) güvenliğine kavuşmuş gibidir. Kaleminin dili de demiştir ki: **"Beni yeryüzünün hazinelerine memur et, çünkü ben onları muhafaza eder ve idare ederim"** (Yusuf Suresi, 55. ayet).

Ve zaman, onun gibisini getirmekten âcizdir, zira **"Zaman onun gibisini getiremez, bu konuda kısırdır"**. Onunla benzemeye çalışanlar ortaya çıkmış ama çabuk kaybolmuşlar. Hatta onların arasında ibadet eden bir grup kalmıştı; ne var ki, Abdullah (sadık bir kul) ortaya çıktığında, ona düşman oldular. Biz, onun Mısır'a olduğu kadar Şam'a da faziletini ulaştırmasını istedik, böylece ne Şam ne de Mısır bu iyiliği bir diğerine bırakmazdı. Ve sultan'ın lisanı başka birine hitap etmezdi:

**"Bir vadide yerleştin,
sonra başka bir vadide
Her ikisi de hoş ve verimli oldu."**

Bu sebeple, emir-i şerif doğrultusunda, onun eline mülklerin idaresi, özel vakıflar ve şerefli bağışların gözetimi gibi işlerin tevdi edilmesine karar verilmiştir, tıpkı bu görevde kendisinden önce gelenlerin yaptığı gibi.

Bu görevi, kendisinde tanıdığımız kararlılıkla, şahidi olduğumuz azimle ve doğruluğun bile teslim olduğu, inkâr edemediği bir yönetim anlayışıyla üstlensin.

³²⁶ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'şâ*, XII, 153.

*Böylece, hesap defterlerindeki mal varlıkları çoğalsın ve büyüsün; denizlerdeki dalgalardan daha yüksek, bulutlardan düşen damlalardan daha çok olsun. Bununla birlikte, sertlik içinde nezaket, keskinliği artıran bir yumuşaklık, zamanı gözetten bir adalet gözetilsin. Çünkü adalet, her şeyi mamur eder; ihanet ise mahveder, hiçbir şeyi geliştirmez.*³²⁷

Hak sahipleri, haklarını tam olarak alabilsin; ödemeler, her ayın hilalinde sahiplerine eksiksiz ulaşsın. Harçlar, insanların güçlerini aşmasın; reaya (halk), adaletin meyvesini, onun günlerinde tatlı bir şekilde toplayabilsin. Eğer mülkümüzden birine lütufta bulunmuşsak, bu lütufta geciktirilerek sıkıntıya dönüşmesin. Eğer önemli bir iş için kendisini çağırmışsak, ona ulaşmada bulutlarda çakan şimşegi bile utandıracak bir hızla hareket etsin.

Biz seni, ancak bir sadakattan doğmuş ok, bir gerçeği gören ve asla batıla yönelmeyen bir şecaat sahibi olarak seçtik. Bu nimetin bağışlarını şükürle karşıla, övgülerle kulakları süsle; çünkü biliriz ki, bir yerin şerefiyle sınırlı kalsaydın, bu hedeflere ulaşamazdın. Şükretmeli ve neşelenmelisin, boş düşünceler ve tartışmalar yerine sevinç ve başarıyı tercih etmelisin..

2. Halep Şâddü'd-devâvin'ine Yazılmış Yazı Örneği³²⁸

“Hamdolsun Allah’a ki, devletimizin hizmetinde her kılıcı keskin kıldı, zaferi onun göğsüne yerleştirip, İslam’ın çıkarlarına dair tecrübelerinden fetih haberlerini aktarır, din düşmanıyı karşılaştığında kılıcının keskinliğini gösterir.

Ona nimetleri için, fazlalarını arttırmak üzere şükrederiz. Şükrümüz, ona yönelttiğimiz daha fazla takviye için bir vesiledir. Şehadet ederiz ki, Allah’tan başka ilah yoktur, tek olarak o vardır, şeriki yoktur. Bu şehadet, O’nun birliğine olan itikadımızın gereğidir ve O’na olan saygı ve sevgimizle dile getirilir. Herhangi bir imanı inkâr edene karşı cihad etmeye kararlıyız. Muhammed O’nun elçisi ve kulu, ümmetini küfrün yıkılmasında önderlik yapmış ve şirkin yıkılması için öncülük etmiştir. Allah’a, ailesine ve sahabelerine salat ve selam olsun ki, her biri Allah’a olan görevini tamamlamış ve küfrün ateşini söndürmüştür. Bu dua, her zaman rüku ve secdeyle kabul olan, bütün varlıkları kuşatan bir dua olsun. Allah’a çokça salat ve selam olsun.

³²⁷ Kalkaşendi, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 152.

³²⁸ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII , 179 -182

Sonra, bu görevde en önemli olan mesele, dikkatle bakılması ve yetenekli kimselerin seçilmesidir. Düşüncelerimizi en iyi şekilde yansıtan kişiyi seçtik, o kişi, devletimizin önemli işlerini yönetme yeteneğine sahip biridir. Halep'teki devlet işlerini devralacak olan bu kişi, kararlı, temiz ve ahlaki değerlere bağlı biri olmalıdır. Hedefimiz, Halep'teki **şâddü'd-devâvîn** sorumluluğunu, işini düzgün yapabilen, tecrübesi ve bilgisiyle devletin işlerini yürütebilecek olan birine vermektir.

Bunun için belirlediğimiz kişi, malın sorumluluğunu taşımak için en uygun adaydır. Aynı zamanda bu kişi, devletin çıkarlarını en iyi şekilde gözetecek ve Halep'teki **şâddü'd-devâvîn** düzenli bir şekilde çalışmasını sağlayacaktır. Bu kişi, güçlü ve zayıf arasındaki dengeyi sağlayabilme yeteneğine sahiptir. Bizim düşüncemiz, onun karakterinin ve becerilerinin bu görevi yerine getirmeye uygun olduğunu belirtmektedir.

Bu nedenle, ona, devletin mali işlerinde ağız ve eliyle genişleterek görevini yerine getirmesi, günümüz ve yarının işlerini artırarak çalışmaların yükünü hafifletmesi, eksiklikleri gidermesi ve ihmalleri bulup düzeltmesi için bir görev verilmiştir. Ayrıca, bütün devlet gelirleriyle ilgili işlerde karar verme ve uygulama yetkisini kullanması istenmiştir.

Bu görevleri, doğru bir şekilde yerine getirecek, halkın güvenliğini adalet ve bilgisiyle sağlayacak şekilde, hizmetlerinde en iyi şekilde uygulamalıdır. Ayrıca, devlet gelirlerini toplama ve biriktirme görevinde, hem korku hem de umut arasında doğru dengeyi kurarak bu kaynakları en iyi şekilde değerlendirmelidir. Elde edilen gelirlerin doğru ve nazik bir şekilde çoğaltması için çaba sarf etmelidir, bunun gibi bir başarı, toplanan tek bir tohumun yedi başak gibi büyüyüp her bir başakta yüz tane tohum barındırması gibi sonuç verecektir.

Bu sorumluluklar arasında, savunma hatlarını ve kale yönetimini ilk sıraya koymalıdır. Kalelerin ihtiyaçları, güvenliğini sağlamak için yapılacak harcamalar öncelikli olmalıdır. Burada toplanan paralar, korunması gereken mal ve hazineleri korumalı ve güçlendirmelidir. Kalelerin güçlendirilmesi için her türlü önlem alınmalıdır. Bu amaca yönelik her bir yıl, yıllık yükümlülükler sağlıklı bir şekilde karşılanmalıdır. Diğer tüm görev ve öneriler de kendisine iletilmiş ve Allah'a olan takva en sağlam dayanak olarak belirlenmiştir. Bu görevde, doğru ve sağlam kararlar almak esastır ve her şeyin temeli Allah'ın emirlerine riayet etmektir, bundan sonra gelen her şey buna dayalı olarak ilerleyecektir”

3. *Trablus Şâddü'd-devâvin'i İçin Yazılmış Mersumeyi Şerif*³²⁹

“**Elhamdulillah**, rütbeleri yenileyen, bunları gereği gibi yerine getirenlere sadık kalmış, devletin önemli işlerindeki sorumlulukları yüklenebilecek kişiler seçmiş ve görevlerini layıkıyla yerine getirenlere ödülleri veren Allah'a hamdolsun. O, kendisinden görev alınan kimselere sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmeleri için en güzel örnekleri seçen, hayırlı kararlar veren kişidir.

Elhamdulillah, Allah'ın nimetleri, sadık olanların üzerine gölgesini düşürür. Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed (s.a.v.) onun elçisidir. O, tüm peygamberlerden en üstün, en soylusudur. Allah'ın rahmeti onun ailesi ve sahabelerine olsun.

Sonrasında, **Trablus sultanlığının** güçlü bir bölge olduğunu, bu bölgede devletin çıkarlarını savunacak kişinin görevini en iyi şekilde yerine getireceğini vurguluyoruz. Ayrıca, **beytü'l-mâl** çok önemli bir kaynaktır ve bu kaynağın doğru şekilde yönetilmesi gerekir. Trablus'un savunması, askeri yapıları ve kaleleri de güçlü bir şekilde korunmalıdır.

Bu bağlamda, görevli kişi, **şâddü'd-devâvîn** görevini yerine getirirken, **Trablus** bölgesinin güçlü bir şekilde yönetilmesi için gerekli tüm önlemleri almalıdır. O, görevine atandığında, **bütün parasal işlemleri düzgün şekilde kontrol etmeli, kaynakları doğru kullanmalı ve devletin çıkarlarını gözetmelidir.**

Ve Allah'ın izniyle, kendisine güvenilen işlerdeki muvaffakiyetine dayanır. Dedim ki: Diğer görev sahiplerine gelince: Örneğin **şâddü'd-devâvîn** posta merkezlerinin yönetimi ve benzer görevler, genellikle vali tarafından doğrudan yapılır. Eğer bu tür bir görev birine verilmişse, "sami" şeklinde bir yazı yazılır ve eğer görev, kat'i'ye bölünmüşse, "Meclis Emiri" gibi yazılar kullanılır, tıpkı diğer durumlarda olduğu gibi.”

4. *Gazze'deki şâddü'd-devâvîn Görevine Dair İmza Metninin Bir Örneği,*

İbn-i Nebate tarafından yazılmış olup, "Alâeddin bin el-Husnî"ye gönderilmiştir. Metin şu şekildedir:³³⁰

"Sonra, Allah'a hamdolsun, her türlü nimetin en yücesine, o nimetin halkı arasında her türlü mutluluğa vesile olduğuna şükredilir. O, kendi adıyla gerçeklere

³²⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 179

³³⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 319-320.

dayanmış ve yüksek bir mertebeye ulaşmış olan, her işte mutlak başarıyı sağlayan kişidir. *Salât ve selâm, Efendimiz Muhammed'e, Allah'ın selamı üzerine olsun, o ki, en hayırlı kişidir, ona selam veren diller ve zafer kılıçları her zaman şerefle selam gönderdi. O, insanlara en güzel dualarla selam etti, yüzlerindeki gülümseme ile melekler dahi mutlu oldu, ve Rahman'ın arşındaki bulutlar da huzurla durdu.*

Bundan sonra, şükranla karşılanan bir mertebe vardır ki, devletin önemli işlerinden elde edilen haberler ona doğru çekilir ve Mısır ile Şam'dan talep edilir. O mertebe, Gazze'nin sahilinden elde edilen değerli iyiliklerin çıkarıldığı ve önemli görevlerin tam anlamıyla başarıya ulaşacağı bir pozisyonudur. Bu görevde olan kişi, her zaman övgüye değer bir çaba gösteren ve önemli hedeflere ulaşan biridir. Eğer o kişinin adı duyulursa, her yerde başarılarının yüceldiği, bilgisi ve becerisi ile diğerlerinin iyisi olduğu söylenir.

Bu yüzden, emirle, görevdeki şahsın **şâddü'-devâvîn** görevine uygun olarak, Gazze'deki bu önemli görevini ifa etmesi gerekmektedir. Kendisi, kararlılığı ve azmiyle tanınan ve görevlerinde büyük başarılar elde eden birisidir. O, görevini yerine getirirken hem haksızlığa karşı güçlü duracak hem de hak edenlere kolaylık sağlayacaktır. Şöhreti ve başarıları her zaman yüksektir, bilgisi ve becerisiyle şansının parıltısı gibi parlamaktadır.

Bu kişi, bu kutsal görevi yerine getirmek için büyük bir titizlikle çalışmalı, kazançları artırmak ve devlet dairesinin işlerini düzgün bir şekilde yürütmek için gayret etmelidir. O, görevindeki her türlü eksiklikten kaçınmalı, hizmet haklarını yerine getirmeli ve teşekkür edilen her durumda ödülleri karşılık vermelidir. Onun her adımı, düşünceleri ve sözleri onun yüce mevkisini daha da pekiştirecek ve her zaman daha yüksek başarılar elde edecektir."

7. Trablus'ta Şeddü'd-Davâvîn İmzalı Mersûme Örneği:³³¹

Bu imza, **Selâhaddin el-Hafızî** için "Cenâb-ı Kerîm" adıyla yazılmıştır ve şu şekildedir:

"Hamd, Allah'a mahsustur ki, bu devleti pek çok hayırla desteklemiş, onu başarıyla yönlendirmiştir. Dünyayı adaletle mamur etmiş ve zamanlarını başarıyla taçlandırmıştır. Krallığı yönetmek için, her zaman iyi bir adam seçmiş, her biri felah ve başarıyla tanınan kimseleri görevlendirmiştir.

³³¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, XII, 448-450.

Onun nimetlerine şükrederiz, sabah akşam şükran duygularımızı sunarız. Tanık oluruz ki, Allah'tan başka ilah yoktur, O, tek ve ortaksızdır. Bu, sadece karanlıkta parlayan bir ışık gibidir. Ve biz, Efendimiz Muhammed'in (sav) Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederiz; O, en yüksek dereceleri hak eden, hakikat yolunu gösteren, helalleri helal, haramları haram kılan ve yasakları koyandır. Salât ve selâm O'nun üzerine ve O'nun yolunda gidenler, doğru yolu izleyenler üzerine olsun.

Ve ardından, devleti yönetenlerin en uygun olanı, hayırlı işler yapmış, savaşlarda ve fetihlerde en büyük başarıyı elde etmiş, iyi bir yönetici olarak tanınan, tüm takdirleri hak eden kişidir.

Bu kişi, yukarıdaki özelliklere sahip olduğundan, her türlü işin düzgün şekilde yapılmasını sağlayacak niteliklere sahiptir. Herkesin üzerinde birleştiği bu kişi, devletin tüm işlerini mükemmel bir şekilde idare etmeye adayıdır.

Ve bu yüzden, şerif emriyle, O'nun faziletini takdir eder ve yönetiminde ona bu işi teslim ederiz. Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ve desteğiyle, Trablus'taki şeddü'd-devavin görevini O'na devrediyoruz. Bu, geçmişte yapılan geleneklere uygun bir şekilde belirlenmiştir.

Devamlılık Görevi ile İlgili İmza:

Hamd, Allah'a mahsustur ki, zorlukları ferahlıkla birleştiren, kırıklardan sonra iyileştirme getiren, kullarını çeşitli sıkıntılarla sınayan ve sabredenleri ödüllendiren O'dur.

Onun nimetleri büyüktür, şükretmekle bitmez. Allah'tan başka ilah yoktur, O her türlü sıkıntıyı giderendir. Peygamberimiz Muhammed (sav) O'nun elçisi ve bütün insanlığın lideridir. Salât ve selâm O'nun üzerine olsun."

Bu metin, şeddü'd-devâvîn görevinin nasıl düzenlendiği, bu görevin yerine getirilmesi için gerekli olan özelliklere sahip kişilerin kimler olduğu hakkında bilgi vermekte ve devlet yönetimindeki görevlerin yerine getirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

"Ve sonra, Allah Teâlâ, bu yüce devletin kudretli makamı ve seferlerinde kendisine lütufta bulunmuştur. Herhangi bir sevinç günü, ardında hayır bırakmadan geçmemiştir. Adalet çadırlarını halkın üzerine kurmuş ve direklerini germiştir. İnsanları büyük fazlında arzulamaya teşvik etmiş ve kapılarını onlara açmıştır. Bu devlet, hüznün ve daralmanın gerektirdiği sıkıntıları ortadan kaldıran bir ışık olmuştur. Allah'ın hazinelerinden ve zaferlerinin madenlerinden içenler için bir içki gibi sunulmuştur.

Gücüyle birleşir, iradesiyle ayrılır; ve isterse toplar, isterse dağıtır. Sonra, devletin düzgün yönetiminin temeli olan malı ona yerleştirmiştir. Devletin işlerinin emrini ve yasaklarını bu mal yönlendirir ve Allah'ın hoşnut olduğu doğrultuda işler. O zaman, devletin temellerini güçlendirecek birini hazırlamak ve haksız yere başkalarının haklarını elinden alanlardan onu uzak tutmak gerekir. Allah Teâlâ, bu zamanda hükmünü icra etmiş ve kendi emrine karşı çıkanları cezalandırmıştır. Hiçbir devlet yoktur ki bu zulümden etkilenmesin, hiçbir bölge yoktur ki halkına o kötülerin zulmü dokunmasın. Ancak, Allah'ın lütfu, İslam devletlerini korumuş ve Şam topraklarında hüküm süren yüce sultanla barış ve huzur getirmiştir. Bu, her yönüyle bir selamet kaynağı olmuş, sadece doğru yolda olanlar kurtulmuş, hainler ve sadakatsizler ise yok olmuştur. Allah, İslam sultanının saltanatını ebedileştirsün, haksızlığa karşı gerçeği ortaya koysun ve devletini sürekli desteklesin.

Filan kişi, birçok başarıya imza atmış, etkileri büyük olmuştur. Son olarak, Trablus'taki **şâddü'd-devâvîn** görevini de başarıyla tamamlamış ve burada güzel bir iz bırakmıştır. Trablus'taki **şâddü'd-devâvîn** görevini yerine getirmiş ve amirliğine uygun şekilde çok iş başarmıştır. Devlete büyük miktarda para kazandırmış ancak bunları kayıptan uzak şekilde toplamıştır. Kalemler bile bu başarıyı yazmakta zorlanmıştır! Görevi şu anda devralan kişi ise bu sorumlulukla ilgilenmemektedir ve bu işlere istekli değildir.

O halde, filan kişinin tekrar bu görevle görevlendirilmesi uygun görülmüştür. Emir verilmiştir ki, devleti için hayırlı işler yapmaya devam etsin ve barış ve huzuru sağlamak amacıyla görevini devralarak eski düzeni yeniden kurmaya başlasın.

O, bu görevi daha önce başarılı bir şekilde üstlenmiş ve herkes tarafından tanınmış, güvenilen bir kişiydi. O, amacına ulaşmak için Allah'a güvenerek her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek kudrete sahiptir. İyi niyetli ve takvalı bir insan olarak her durumda Allah'ın yardımını diliyor, yüce ve kudretli Allah'tan başarı bekliyor”.

8. Trablus'taki şâddü'd-devâvîn Görevine İlişkin İmza Örneği:

Hamd, sonu olmayan Allah'a, mülkünde yardımcıya muhtaç olmayan, kudretinde hiçbir ortağa yer olmayan, karşı koyan her türlü zulmü ortadan kaldıran, insanların kalplerindeki gizli düşünceleri bilen, her şeyin üzerine gözetim koyan ve bütün işlerin nereye gittiğini denetleyen yüce Allah'a mahsustur.

Ve ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur, yalnız O birdir, O'nun ortağı yoktur. Bu, bütün inkarcıları ve kafirleri zorla kabul ettirecek bir inançtır. Ayrıca, Muhammed O'nun kuludur ve elçisidir, karanlıkları aydınlatmış, doğruyu batıldan ayırmış, halkı yola getirmiştir. Resulullah'a ve onun aline, kerem ve fazilet ehli olanlara salat ve selam olsun.

Ve sonra, devlete çok büyük katkılarda bulunan ve tüm önemli işleri başarıyla tamamlayan kişi, her zaman güvenilen biri olarak tanınmıştır. İleri görüşlülüğü ve azmi sayesinde zorlukları aşabilmiş ve büyük işler başarmıştır.

*Bunun için, şâddü'd-devâvîn olarak, Allah'ın yardımıyla her zaman dinin doğru yolunu destekleyip, düşmanları eziyetle boğan, hakka hem batında hem dışarıda yardım eden yüksek kişiye, Trablus'un kudretli ordu kumandanı olan emir **Bahadır'ın** başına geçmesi belirlenmiştir. Bu görev, önceki görevlinin yerini almak ve onun alışkanlıklarına uygun şekilde yerleşmek amacıyla verilmiştir.*

Çünkü, kendisi bilgi ve deneyimle donanmış, şerefi büyük olan, soyundan cesaret ve kahramanlık mirası almış, ve yönetimindeki ülkede düzeni sağlayan bir liderdir. Ordu arasında dolaştığında, aslan gibi cesur olur, ordusunu düzenlerken de sayısını ve donanımını doğru bir şekilde hesaplar.

Bu görevde, şâddü'd-devâvîn olan kişinin, orduyu yönetme konusunda başkalarından daha üstün bir uzmanlık sergilemesi beklenmektedir. Onun görevdeki başarıları, gözlemler ve analizlerle kanıtlanabilir. Bu kişinin yöneticilik tarzı, halkın güvenini kazanacak kadar güçlü ve etkili olacak, güvenlik sağlama konusunda önemli katkılar yapacaktır.”

Hısnü'l-Ekrâd Kalesi'nin yönetimi için bir başka mersûme, Şihâbüddin el-Câkî tarafından imzalanmıştır ve şu şekildedir:

Hamd, Allah'a mahsustur ki, Şihâbüddin'in şansı her zaman yüksek olmuştur. O, doğru niyetiyle kalbini temiz tutmuş ve her işinde hayır getirmiştir. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah O'na yardım etmiştir, selam ve dua olsun.

O, bu devletin şerefli iyiliğiyle şereflenmiş ve güvenilir bir kişi olarak tüm görevlerde başarıyla yer almıştır. Adaletiyle tanınır, sadakatiyle öne çıkar ve göreve uygunluğu ile takdir edilir.

Ve, falan – Allah onun izzetini artırarak başarılarını tamamlasın – bu ülkede doğruluk, cesaret ve direnişle tanınan, fazilet ve iyilikleriyle örnek olan, her durumda ismi doğru bir şekilde anılan bir kişiydi.

*Bu sebeple, yüksek ve değerli işlerin en iyisini yapan, her durumda doğruluğuyla tanınan, ve görevini layıkıyla yerine getiren bu kişinin, **şâddü'd-devâvîn** unvanıyla, işlerin yönetimi ve kritik görevlerin üstlenilmesi için, her türlü gözden geçirmeyi gerektiren bir **Naibü's-Saltana** olarak görevlendirilmesi uygun görülmüştür.*

Bu kişinin adaletini ve hakka olan bağlılığını gösterebilmesi için, görev yerine doğru hareket etmeli ve siyasi yeteneklerini kullanarak halk arasında barış ve huzuru sağlamak adına çaba göstermelidir. Kendisinden beklenen, zulme karşı durmak, haksızlıkları ortadan kaldırmak ve güvenli bir toplum oluşturmak için ülkenin genel işleyişini gözden geçirmektir.

***Şâddü'd-devâvîn** onun adaletli ve doğru yolda ilerlemesine engel olamayacak, aksine halk arasında yayılacak olan bu doğruluğun ona başarı getirmesini sağlayacaktır. O, her zaman doğruyu söyleyen ve adaletten şaşmayan biri olmalıdır. Yüce Allah ona yardım etsin ve doğru yolda ilerlemesi için onu desteklesin. Bu iş için ona verilen görevler, hakkaniyet ve doğruluk doğrultusunda yerine getirilmelidir.*

9. Görevini İyi Yaptığından Dolayı Takdir ve Taltif Mektubu.)³³²

Necdüddin İbnü'z-Zeybek'in Hayatı ve Kariyeri

Dâvûd bin Ebû Bekr bin Muhammed, Necdüddin unvanıyla tanınan ve İbnü'z-Zeybek olarak bilinen bir emirdi. 76 yıl yaşamış olup, bu süre zarfında yüzünde çok az sayıda ak düşmüştü. Kendisi, mübâşerât ve siyasette etkili olan önemli şahsiyetlerden biriydi. Saygınlığı ve heybetiyle tanınırdı. Resmî görevlerinde ciddi, suskun ve ağırbaşlı bir tavır sergilese de, dost meclisinde bu resmiyetini bir kenara bırakır, dostlarıyla sıcak ilişkiler kurar ve insanlara hizmet etmekte cömert bir tutum sergilerdi. Necdüddin, bir dönem Nablus vilayetini yönetmiş, buradaki halka sert davranmış ve kan dökmüştü. Daha sonra bu görevden alınarak Şâm'da **şâddü'd-devâvîn** görevine atanmıştır. Ancak, Emîr Seyfeddin Tangız ile bir anlaşmazlık yaşamış ve Tangız kendisinden 100.000 dirhem talep etmiştir. Bunun üzerine Nablus'taki ileri gelenler bu miktarı Necdüddin adına ödemiş, böylece onun üzerindeki baskıyı hafifletmişlerdir.

³³² Safedi, *el-Vâfi*, XIII, 287.

Vazifeleri ve Siyasi Hayatı

Necdüddin, Sâlâr döneminde sahil ve dağ bölgelerinde özel görevlerde bulunmuş, ardından Şâm'da ve diğer bölgelerde çeşitli idari vazifeler üstlenmiştir. Şâm'daki görevleri arasında vakıf işlerini yönetmek (Şâddü'l-Evkâf) ve **şâddü'd-devâvîn** gibi önemli mevkiler bulunmaktaydı. Ayrıca, Gazze, sahil ve dağ bölgelerindeki idari görevlerde de bulunmuş, nihayetinde el-Melikü'n-Nâsır tarafından Mısır'a çağrılarak burada idari işlerin başına atanmıştır. Mısır'daki görevinde yetkisi artırılmış, kendisine tıbilhâne hakkı verilmiş ve şehirlere yönelik idari işleri düzenlemiştir. Necdüddin, en-Nişû ile doğrudan bir ilişki kurmamış, ancak rakibi olan Alâeddin İbnü'l-Mervânî ile aynı ortamda bulunduğu daha sessiz ve geri planda kalmıştır. Zamanla en-Nişû onun kendisine tehdit oluşturmadığını düşünerek başka bir emîr olan Seyfeddin Meliktemir el-Hicâzî ile iş birliği yapmıştır. Bu ittifak sonucunda Necdüddin görevden alınmış ve Şâm'a sürgün edilmiştir. Ancak burada da vakıf işleriyle meşgul olmuş ve çeşitli görevlerde bulunmaya devam etmiştir. Şam ve Nablus Dönemleri Şam'da Emeviyye Camii yangını sonrası Hristiyanlara yönelik cezalandırma ve mallarının müsaderesi görevini üstlenmiş ve bu süreçte, Emîr Seyfeddin Tangız'ın gözden düşmesiyle kendisi de görevden alınmıştır. Ancak kısa süre sonra serbest bırakılmış ve tekrar Nablus'a atanmıştır. Son olarak, Necdüddin, döneminde Şam'ın kırsal bölgelerinde idarecilik yapmış ve oğlu Şücâüddin'i Naibu's-Şâm olarak bırakmıştır. Necdüddin, siyasetteki ustalığı, insanlarla olan ilişkilerindeki nezaketi ve idarecilikteki becerisiyle tanınan bir şahsiyetti. Mısır'a davet edildi ve es-Sâlih devrinde Şâddü'l-hâss vazifesini üstlenerek, Şam, Safed, Humus, Halep, Hama ve Trablus'ta Araplara yönelik işlemleri yürüttü. Bu görevi ve Naibu's-Saltana unvanıyla oğlunun idaresini, Sultan Seyfeddin Yalbuga el-Yahyavi'nin ilk dönemine kadar sürdürdü. Daha sonra, Mısır'a naibü'l-hass olarak gönderilmek üzere hareket etti ve orada Şâddü'l-Cizye görevini üstlendi. Bu sırada Kâşif ve Müşidd olarak görev yapmaktaydı. Emir Seyfeddin Yalbuga el-Yahyavi ve onunla birlikte hareket eden emirler tutuklanınca, Emir Necmeddin ve Sahip Alaeddin bin el-Harrani ile Emir İzzeddin Aydemir ez-Zerrak onların mal varlıklarına ve iktâlarına el koyma işlemi için görevlendirildi. Emir Şemseddin Aksungur, Emir Cândar olarak bu meselelerle ilgilenmek üzere atanmıştı. Ona Tabilhâne İktâi verilmişti ve Şam'a gönderilmesi planlanıyordu, ancak kısa bir süre sonra hastalandı ve Recep ayının altıncı günü 740 (M.1340) yılında vefat etti. Salahiye'deki eş-Şiyâh türbesine defnedildi. 713 (M.1313) yılında hac vazifesini yerine getirmiş ve Tenkeziyye devrinde, 10 Şevval 729 (M.1329)

yılında Şam'da Şâddü'l-Hâss görevine tayin edilmişti. Bu tayin vesilesiyle hazırlanan fermanda şöyle denilmekteydi:

"Hamd, Necmeddin'in saadet ufuklarında bir yıldız gibi parlamasını takdir eden ve onu hayırla hareket edip geri dönmesini sağlayan Allah'a mahsustur. Bu muzaffer devlette saadetlerle dolu bir ömür sürmesi için kaderini tayin etti. Ona özel işlerde üstünlük verildi ve bu işler vesilesiyle bereketler onun eliyle tezahür etti. Allah'a iman eder ve şahadet ederiz ki O'ndan başka ilah yoktur; eşi ve ortağı yoktur. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.), Allah'ın kulu ve elçisidir. O, özel ve genel herkese rahmetle gönderilmiş ve yüce bir şeref bahşedilmiştir." Şâddü'l-hâss görevini Daraya ve Dûme bölgesinde üstlenmek, kıymetli vazifelerden biri olarak görülürdü. Bu görevi ifa eden kişinin, yüksek bir azme, yüce bir karaktere ve cömert bir tabiat ile özelden genele nimetlerini yayma kabiliyetine sahip olması gerekirdi. Bu bağlamda, Emir Necmeddin Davud bin ez-Zeybek en-Nasari, İslam devletinin Şam ve Mısır'daki adaletini temsil eden önemli şahsiyetlerden biriydi. Yüceliği, uzunluğu ve kısalığı ile parlayan; beliglerin onu tasvir etme çabasını aşan bir özelliğe sahiptir. Gözlerin hayranlıkla baktığı bir yıldız gibi göz kamaştırır. Gönüllerden prangaları çözer, tutsaklık zincirlerini kırar. Her ufukta doğar; bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü o bir yıldız gibidir. Kendisine göz dikenleri, kötü niyetlileri, bir gözetleme noktasında duran ve korunmuş bir yıldız gibi izler. Sertliğiyle karşılaşmak isteyenlerin kemiklerini kırar, direncini sınamak isteyenlere haddini bildirir. Şam cennetinden Nil'in kıyısına taşınmış ve orası cennet ırmağı gibi bir yer olmuştur. Daha sonra kendi vatanına dönmüş, Mısır ise onun sevgisinden vazgeçmemiştir. Çünkü onun özlemi, havasının sıcaklığında gizlenmiştir. Onun her bölgede yerleşmesi hayırlı bir durum olmuş, yönetimindeki adalet ve büyüklük dolayısıyla kimse kapısını kapatmamış, işleri tıkanmamış, aksine başarıları herkesi sevindirmiştir. Halk, onun faziletlerini överek, "Bu, Davud'un nağmelerine benziyor" demiştir. Bu nedenle, yüksek mevkideki mîrî, sultani, meliki ve nasiri emriyle, ona Şâddü'l-hâss görevi verilmiştir. Daha önceki seleflerinin yaptığı gibi bu görevi yerine getirmesi emredilmiştir. Bu görevi, dikkatle ve özenle icra etmesi, gözleri kamaştırması ve divan yazarlarının onun nezaretinden faydalanarak kalemlerini güçlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca, akıllı bir şekilde divan işlerini düzenlemesi, sağlam bir anlayışla bu görevi sürdürmesi gerektiği belirtilmiştir. Ona bu görev, yönetimindeki bilgelik ve üstün liderlik özellikleri nedeniyle verilmiştir. Onun gibisi, bir meseleyi açıklamaya ya da bir faydayı ilan etmeye yönlendirilmez; aksine, bu yetenekleri onun doğasında vardır. Kendisi övgüye ya da başkalarının onu yüceltmesine ihtiyaç duymaz. Çünkü geçmişte de **şâddü'd-devâvîn**

(cömertliği ile tanınmıştır. görevlerini üstlenmiş ve O, insanlara hep alıştıkları iyiliklerle muamele eder ve yüzünü onlardan çevirmez. Onu görenler, başka bir şeye ihtiyaç duymazlar. Dostlarına daima şefkatle davranır, çünkü "yeryüzünde olan herkes fânidir." Takva ise her işin özüdür, bu nedenle onu sırdaşı yapmalı, işlerin temelini takva üzerine inşa etmelidir. Allah Teâlâ, ona verilen görevde yardımcısı olsun, onu fazlasıyla hayırlı işlere yöneltsin. Bu asil karar, Allah'ın izniyle kendisine hayır kapılarını açacaktır.

وَلَوْ أَنَّ تَفْسِيمةَ الْجِيوشِ الْإِسْلَامِيَّةِ حَقَّقَهَا مِنْ تَدْبِيرٍ يَجْمَعُ عَلَى الطَّلَاعَةِ أَمْرَهَا
وَأَمْرَاعَهَا، وَرَفَعَ فِي مَرَاتِبِ الْخِصْمَةِ الشَّرِيفَةِ عَلَى مَا يَحِبُّ أَحْيَانَهَا وَكُفْرَانَهَا، وَرُحِبُّ
بِإِدَامَةِ الْأَسْتِدَادِ قُلُوبَ أَعْدَائِهَا، وَيَرْبُطُ بِإِزَارِكِهَا شَوَاقِ الْخَرَسَانِ تَعْتَدُ الرِّبَاطَ
فِي ذَلِكَ مِنَ الْقُرُوضِ الَّتِي يُتَعَمَّدُ بِأَدَائِهَا، فَلَا يُلَوِّحُ قَلْعٌ فِي الْبَحْرِ لِعَدَا إِلَّا وَهُوَ يَرْهَبُ
الْوُقُوعَ فِي حَبَالِهَا، وَلَا تَلْحَظُ عَيْنٌ عَدُوَّ سِنَا الْبَرِّ إِلَّا وَهِيَ تَتَوَقَّعُ أَنْ تُكْثَلَ بِصَدَالِهَا
وَلِيُفْهِمَ مَسَارَ الْعَدَلِ بِكُشْرِ لُؤْلُؤِهِ، وَبِعَضْدِ حَكْمِ الشَّرِيعِ الشَّرِيفِ بِرُجُوعِهِ إِلَى أَوَامِرِهِ
وَأَتْيَانِهِ، وَلِيُكْثِفَ يَدَ الظُّلَمِ [عَنْهَا] فَلَا تَمْنَحُ إِنِّيَا بَنَانًا، وَلِيُشْفِقَ الْعَدْلُ بِالْإِحْسَانِ إِلَى
الرَّحْمَةِ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ، وَفِي مِيزَانِهِ أَلَى جَعَلَتْهُ صِفْوَةَ الْأَخْتِيَارِ، وَنَجْمَةً
مَا أَوْصَحَّتْهُ الْحَقِيقَةُ مِنَ "الْأَخْتِيَارِ" مَا يُبْقَى عَنِ الْوَصْفَةِ إِلَّا عَلَى مِيزَانِ اللَّهِ كَرَمَى الَّتِي
تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ، وَتَرْفَعُ قَدْرَ الْمُؤَقِنِينَ، وَبِلَا كُفْهٍ تَقْوَى اللَّهِ تَعَالَى: هَلْ جَعَلَهَا أَمَامَ
أَعْيُنِهِ، وَإِمَامَ إِصْدَارِهِ وَإِرَادِهِ، وَلِلَّهِ تَعَالَى يُدِيمُ مَوَادَّ تَأْيِيدِهِ وَإِسْعَادِهِ، إِنْ شَاءَ
اللَّهُ تَعَالَى.

الطَبَقَةُ الثَّانِيَّةُ

(مَنْ يَكْتُبُ لَهُ مِنْ مَوْصُومٍ شَرِيفٍ فِي قَطْعِ الثَّلَاثِ بِإِسْمِ الْجَلِيسِ

السَّامِي «بِفَرِيَاء» وَتَشْتَمِلُ عَلَى وَضَائِفٍ)

مِنْهَا — شَدُّ الدَّوَابِّ بِطَرَائِيسَ.

وَهَذِهِ لِسُخْطَةِ تَوْقِيعِهَا :

الْحَمْدُ لِلَّهِ يُجَلِّدُ الرَّأْيَ مَنْ نَهَضَ فِيهَا لِإِخْلَاصِهِ بِمَا يَحِبُّ : وَمَوْجِزُ الْمَقَرِّ مَنْ إِذَا
اعْتَمَدَ عَلَيْهِ مِنْ مَهَمَّاتِ الْقَهْمَةِ فِي أَمْرِ عَرَفَ مَا يَأْتِي فِيهِ وَمَا يَحْتَقِبُ :

يرتد على حذائها من الأخابرة، ويهدأ عرشه يسمع بالمجاهلة بأمره، والإعلام
بتفعله وقصره .

عنه نبذة كافية لاوتوق بكفايته، والعلو بسيد كفايته، والله تعالى يحسن له
الإعانة، ويحول له الصيانة، والخط الشرف أخلاه ... :

الوظيفة الثانية

(شد الدواوين بقلب)

وهذه نسخة توقع شد الدواوين بقلب :

الحمد لله الذي أرحف في خدمة دولته كل سبيل يرضي النصر بتقليده، وبروى
نبا الفتح عن تجرته في مصالح الإسلام وتجرده، وبروى حده إذا قابله عدو الدين
من قلب قلبه وموارده ورده .

نحوه على بعية السابعة حدة متعرض لزيده، ونسكه على منته السابعة شكر مستقر
مواد تأييده، ونشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة مقر بتوحيده، ميمر
مثل ما يظهر من الخضوع ليكبريائه تقديسه وتمجيده، مصر على جهاد من الحدة
في آياته بنفسه وجنوده، ونشهد أن محمدا عبده ورسوله أشرف من دعوت دعوته
الأتم إلى الاعتراف بخاتمها بعد مجوده، وأنجز لأمته من الاستيلاء على الكفر سابق
ومجوده، وأما به محمودة الشرك فأهوى إلى الصعبد بعد صعوده، صلى الله عليه وعلى
آله وصحبه الذين ما منهم إلا من بذل في طاعة الله وطاعته نهاية بجهده، وأطقا ناز
الكفر بعد وقودها بإيقاد قلب الجهاد بعد مجوده، وصلاة تقترن بركوع الفرض
ومجوده، ونقام أركانها في أغوار الوجود ومجوده، وسلم تسليما كبيرا .

هي أسوار الأموار ، ولها حِمَمٌ عَفَالٌ مُعَايِلٌ منها على سوى كلِّ سوار ، وهي التي
ثَلَاثٌ لَهَا عَلَى مَبَايِمِ الشُّرُفَاتِ ، وَتُضْرِبُ حُجُبَهَا عَلَى أَعْلَى الْعُرْفَاتِ ؛ وَسَوَى هَذَا
مِمَّا نَحْصِمُ بِهِ شَوَاحِجَ الدَّلَالِ ، وَيَتَبَوَّأُ بِهِ مَقَاعِدَ الدَّلَالِ ؛ فَكُلُّ هَذَا حَصْنُهُ وَحَصْنُهُ ،
وَأَحْسَبُهُ وَحْشَتَهُ ؛ وَأَجِدُ مِنْهُ فِي الْأَمْنِ لِأَوَقَاتِ السَّدَادِ ، وَأَجِرُ فِيهِ عَلَى شَأْوٍ مِنْ تَقَدُّمِ
وَرِيْدٍ فِي الْعَوَائِدِ ؛ وَهَكَذَا مَا يُدْرِكُ مِنْ عِدَدِ أَرْبَابِ الصَّنَاعِ ، وَمَدَدِ التَّحْصِينِ الْمَعْرُوفِ
بِكَثْرَةِ التَّجَرُّبِ فِي الْوَقَائِعِ ، وَالْأَزْدَادِ وَالْأَقْوَاتِ ، وَمَا لَا يُرَالُ يُحْكِرُ فِي تَعْوِيلِهِ لِأَجْلِ
بَعْضِ الْأَوَقَاتِ ؛ وَكُنْ مِنْ هَذَا مُسْتَكْتَفِياً ، وَلَمْ عَلَى مَا سِوَاهُ مُؤَكِّراً ؛ حَتَّى لَا تَرَالُ
بِحَالِكَ دُطْعِيَّةَ الْخَوَاطِرِ ؛ حَبِيبَةُ الْقُلُوبِ مَا عَلَيْهَا إِلَّا السُّحْبُ الْمَوَاطِرِ ؛ وَأَعْمَلُ بِعَادَةِ
الْفَلَاحِ فِي غُلُقِ أَبْوَابِ هَذِهِ الْقَلْعَةِ وَفَتْحِهَا ، وَتَقْدِيرِ مُجَلَّدَاتِ أَحْوَالِهَا فِي مَنَاسِكِ
لَيْلَةٍ وَصُبْحِهَا ؛ وَبِقَامَةِ الْحَرَسِ ، وَإِنَامَةِ الْعَسَسِ ، وَاجْتِدَارِ مَنْ لَعَلَّهُ يَكُونُ قَدْ تَسَوَّرَ
أَوْ أَخْفَلَسَ ؛ وَتَعَرُّفِ أَخْيَارِ مَنْ جَاوَرِكَ مِنَ الْأَعْدَاءِ حَتَّى لَا تَرَالُ عَلَى بَصِيرَةٍ ، وَلَا
تَبْرَحَ يُعَدُّ لَكَ أَمْرٌ مَصِيرَةٍ ؛ وَأَقِمِ نَوْبَ الْحَمَامِ الَّتِي قَدْ لَا تَجِدُ فِي بَعْضِ الْأَوَقَاتِ سِوَاهُ
رَسُولٍ ، وَلَا تَجِدُ غَيْرَهُ خَبيراً وَلَا سِوَاهُ مَسْئُولٍ ؛ وَطَائِعِ أَيْوَابِهَا الْعَالِيَةِ بِالْأَخْيَارِ ، وَسَارِعِ
إِلَى مَا يَرُدُّ عَلَيْكَ مِنْهَا مِنْ أَجْدَاءِ وَجَوَابِ ؛ وَصَبِّ فِكْرِكَ كُلَّهُ إِلَيْهَا وَإِلَى مَا تَنْتَظِمُهُ
مِنَ الصَّوَالِ .

المرتبة الثانية

(من المراسم التي تكتب بخاضرة دمشق لأرباب السيوف -)

ما يكتب في قطع التت ، وفيها وظيفتان)

الأولى - شَهِدَ الدَّوْلَوِيْنَ بِدِمَشْقٍ . وَصَاحِبُهَا يَتَحَدَّثُ فِيهَا بِتَحَدُّثٍ فِيهِ شَادَ

الدَّوْلَوِيْنَ بِالْمَدِينَةِ الْمَصْرِيَّةِ ، وَقَدْ تَقَدَّمَ .

وَقِيَتْ ، فَذَلِكَ مِنْ يَتِيَتْ رُفِعَ عَمَّ قُدْرَهُ عَلَى السَّحَابِ ، وَأُنْصَبَتْ دَائِمَةُ أَرْيَاهِمُ بِاتَّخِيزِ
فِي مَوَاقِبِ الْعِزَّةِ عَنِ الْمَوَاقِبِ ، وَأُضِيفَ إِلَى تَجْدِيدِهِمْ شَرَفُ الشَّكْلِ فَتَجَوَّزَ بِالْإِضَافَةِ
ذِكْرُ تَجْدِيدِهِمْ عَلَى التَّكْوَانِ ، وَجَرَمَ أَوَّلُ الْفَضْلِ بِسَبْطِهِمْ إِلَى الْمَعَالِي فَخَازُوا قَصَبَهَا
أَسْتَحَقُّوا دِمَازَانَهُمَا عَلَيْهِمَا بِالتَّكْوَانِ ، وَأُسِّسَ أَمْرُهُ عَلَى عِمَادِ شَرَفِ «الْقَارِوقِ»
و«ذِي الثُّورَيْنِ» فَتَنَزَّحَ عَلَى أَكْلِهِ تَأَمُّلٌ بِمُنَاسَبٍ .

النيابة الثالثة

(مما يكتب من التوقيعات بالولايات عن عَوَابِ السُّلْطَانَةِ بِهَا - نيابة طرابلس)

وهي على ما تقدم في دمشق : من تقسيمها إلى تَوَاقِعِ أَرْيَابِ السُّيُوفِ ، وَتَوَاقِعِ
وِظَائِفِ أَرْيَابِ الْأَقْلَامِ الدِّيْنِيَّةِ ، وَتَوَاقِعِ أَرْيَابِ الْوِظَائِفِ الدِّيْوانِيَّةِ ، وَأَرْيَابِ
الْوِظَائِفِ الْعَشِيخَةِ الْأَمَّاكِنِ وَغَيْرِهِمْ ، وَتَقْسِيمِ ذَلِكَ إِلَى مَا يَفْتَحُ بِهِ «الْمُحَمَّدِيَّةُ» ، وَمَا يَفْتَحُ
بِ«أَمَّا بَعْدَ مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ» ، وَمَا يَفْتَحُ بِ«رِسْمِ الْأَمْرِ» .

وهذه نسخ توقيعات من ذلك :

نسخة توقيع بشة الدواوين بطرابلس ، كُتِبَ بِهِ لِصَلَاحِ الدِّينِ «صَلَاحِ الْخَافَقِي» ،
بِ«الْمُحَمَّدِيَّةِ الْكُرَيْمِ» ، وهي :

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَيْدَى هَذِهِ السُّوْدَةَ وَسَدَّدَهَا بِأَنْوَاعِ الصَّلَاحِ ، وَتَمَرَّ الْعَالَمُ بِعِزِّ سُلْطَانَتِهَا
وَجَعَلَ أَيْامَهُ مَقْرُونَةً بِالنَّجَاحِ ، وَأَقَامَ تَنْدِيرَ الْمُلْكَةِ [كَلَى] كُفَّءَ كَلَفٍ مَشْهُورٍ بِاتِّمَنِ
وَالْفَلَاحِ .

نَحْمَدُهُ عَلَى نِعْمَةِ الْغَاثِ فِي الْمَسَاءِ وَالصُّبْحِ ، وَنُشْكِرُهُ عَلَى آلَانِهِ فِي كُلِّ غَدٍّ وَرَوَاحٍ ،
وَنُشْهِدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُبَادَةً خَالِصَةً قَبُولِيَّةً كَالْمُصْبَاحِ ،

وطلب إلى مصر وتولى أيام الصالح شد الخاضع المرتجع عن العربان بالشام ومصر وحمص وحلب وحماة وطرابلس. وأقام كذلك وولده في نيابته على ولاية البر إلى أولس الأمير سيف الدين بلغا الحيوي رحمه الله تعالى. وتوجه يحمل الخاضع إلى مصر فتولى بها شد الجزيرة. وكان بها كاشفاً ومشداً، فلما أصيب الأمير سيف الدين بلغا بالحيوي وأقاربه ومن كان تسحب معهم من الأمراء، حضر الأمير نجم الدين المذكور هو والصاحب علاء الدين بن الحراني والأمير عز الدين أيلاً، والزاق الخوطة على موجودهم واقطاعاتهم. وجعل الأمير شدس الدين اقتصر أمير جندار يتحدث معهم أيضاً. وكان قد عُيِّن له إقطاع طبلخاناه وعُزِم على تجهيزه إليه إلى الشام فاعتفى قريباً من جمعة وتوفي - رحمه الله تعالى - سادس شهر رجب سنة ثمان وأربعين وسبع مائة. ودُفِنَ بالضاحية عند نربة الشباح. وكان قد حج سنة ثلاث عشرة وسبع مائة. وكتب له نوعياً شد الخاضع بدمشق في الأيام التكرية في عشر شوال سنة سبع وثلاثين وسبع مائة. ونسخت:

الحمد لله الذي جعل نجم الدين في آفاق السعادة طائعاً وسيراً في منازل السعادة حتى كان الحكم بشرفه قاطعاً، وقدر له انخير في حركاته وسكناته مستقيماً وراجعاً، وأبرزه في هذه الدولة القاهرة، لتكمل مسراتها جامعاً، تحمده على تبعه التي قرئت من نأى بعد انتزاعه، وأعادته إلى وطنه الذي غالما شام الشماع برقه في الدجا بالشماع وحيلته على إثارة دون كل قطر ييسم روضه بشجر أذاحيه، وما قننا أفاض، وخضته بمباشرة خاص تألى له وتأتي البركات فيه على اقتراحه، ونشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، شهادة نزل إثبات التوحيد في آياتها، ووجدت المنفوس لذاتها بدمانها لذاتها. ومد الإيمان أيدي ثمار جثاتها إلى ثمار جثاتها، وأوصل الإيقان راحت قاطعها إلى راحتها، ونشهد أن محمداً عبده ورسوله الذي بعثه إلى الحاصل وأنعام، وأورثه من خزائن جوده مزيد الأفضال ومزاي الانعام، وحيه إلى قوم هم ناس الإنس، وجنيه فرماً ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ﴾ [الفرقان: ١٤٤]، وأيده بالكرامة وأمنه بالكرم ونصره بالملائكة الكرام صلى الله عليه وعلى آله وصحبه الذين مدوا ما ولأهم ومدوا من والاهم، وشادوا مجد هذه الأمة. فهم أولاده فيه وبه أولاهم، ووعدوا على ما اتبعوا جنة. ﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ [يونس: ١٠]، صلاة يتصوعون من طينها تشر شذاهم، ويكفي من اتبعهم شر أهل البدع ونقيه إذ هم أذاهم، وسلم تسليماً كثيراً إلى يوم الدين وبعد:

فلما كانت وظيفة شد الخاضع الشريف يدارياً ودومة من أجل الوظائف وأنفس المناصب التي كم أمها عاف ورامها عاف، وأشرف المباشرات التي من دونها (ببعض التصانيع لا سوء الضحائف)^(١). يحتاج من باشرها إلى أن يكون بشن علت وعتمة وغلت عينه وعكرت شيمه حتى يفيض على العالم من الخاضع نخسه وتلذ يدارياً دوزر وتقدم على دومة بيمه. وكان المجلس السامي الأميري التجمي داود بن الزبيبي الناصري من نهاده المملكة الإسلامية شاماً ومصرأ، وحاز نوعي

(١) اقتباس صدر البيت الثاني من قصيدة أبي تمام (حبيب من أوس) في مدح المعتصم التي مطلعها (السيف أصدق أنبله من الكتب)، في فتح حمورية.